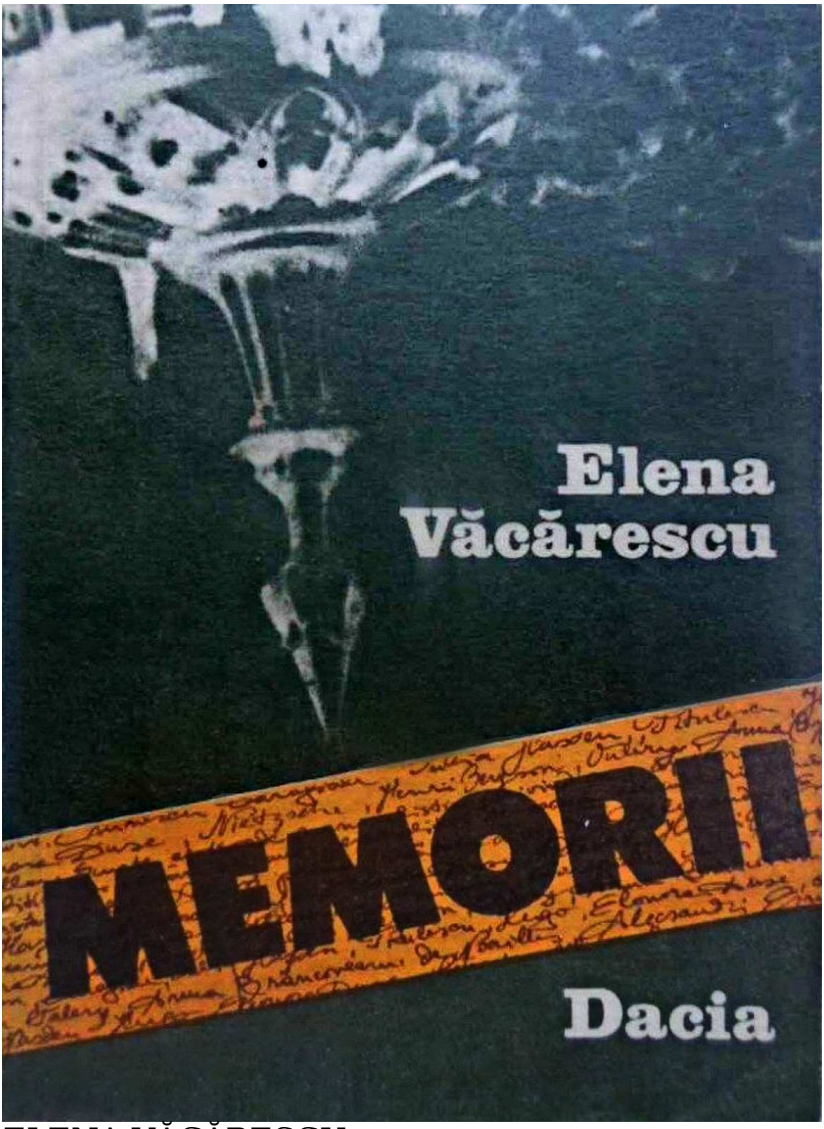

ELENA VĂCĂRESCU
MEMORII
ISBN 973 – 35 – 0033-X

Selecţie şi traducere din limba franceză de
Aneta şi Ion Stăvăruş
Prefaţă şi Note de Ion Stăvăruş
EDITURA DACIA CLUJ-NAPOCA, 1989

Coperta de: ADRIANA ANDREI

PREFAŢĂ

Descendentă în linie directă din spiţa glorioasă a Văcăreştilor-poeţi (nepoată a lui Iancu, autorul Primăverii umorului*), Elena Văcărescu (1864 – 1947) a încheiat şirul strămoşilor care au răspuns, cu pana şi cu inima, celebrului* Testament *al lui Ienăchiţă. Prin opera literară cât şi prin vasta sa activitate*[1] *ea s-a pus neîncetat, din dragoste şi cu ambiţie, de la vârsta adolescenţei la octogenat, în slujba culturii române şi afirmării spiritului naţional dincolo de meridianul locului.*

„Ambasadoarea sufletului românesc” (cum au numit-o cu egală admiraţie Nicolae lor ga şi Camil Petrescu), cu o biografie excepţional de bogată, a trăit evenimente şi întâmplări desfăşurate pe un orizont ce ne apare de-a dreptul fabulos, întins de la vatra natală de sub poalele *Carpaţilor până în îndepărtate colţuri ale lumii, iar mar tora lor s-a dovedit a fi înzestrată pe deasupra şi cu o memorie fenomenală. Anii de copilărie petrecuţi îndeosebi la Văcăreştii dâmboviţeni, intrarea de timpuriu în spaţiul spiritual efervescent al Bucureştilor de după* în *dependenţă, iar mai apoi introdusă prin favoare în saloanele literare ale Parisului din ultimele decenii ale secolului trecut, trăirea de aci înainte în viitoarea unor evenimente epocale pentru civilizaţia şi cultura umanităţii, în contact direct şi prosper cu mai multe generaţii de scriitori, artişti, politicieni, diplomaţi, ziarişti* etc. *– toate acestea au fost consemnate în sute şi sute de pagini memorialistice presărate în reviste, conferinţe, interviuri, cărţi. În volume au fost adunate doar o parte: culegerea cea mai substanţială pe care a reuşit să o publice cu un an înainte de moarte este* Mémorial sur le mode mineur *(al cărei titlu i-a fost inspirat de Verlaine: „Tout en chan sunt sur le mode mineur” – sună un vers din* Clair de lune*); însemnări din călătorii protocolare la curţi prin clare*

---

1 Prezentate de noi în monografia Elena Văcărescu (Ed. Uni vers, Buc., 1974) și în volumul antologic Elena Văcărescu: Scrieri alese (Ed. Miqerva, Buc., 1975).

europene au apărut sub titlul Rois et reines que ai connus (*1908*); *un periplu mediteranean şi nord-african îl notează sumar într-o broşură-album* – La Croisière bleue (*1935*). *O vastă panoramă a amintirilor sale era destinată să fie* Le Roman de ma vie, *lucrare pe care a început să o redacteze în 1942, dar, tulburată de evenimentele ultimului război şi apăsată de vârstă, urmaşa Văcăreştilor n-a mai avut nici răgazul, nici puterea să o ducă la bun sfârşit, lăsând în manuscris unele fragmente de o emoţionantă evocare a copilăriei şi adolescenţei, iar în rest – note răzleţe, mici eseuri, crochiuri fugare, planuri de capitole.*

Scriitoarea s-a exersat în descrieri vii şi colorate, introducând cititorul în peisajul natural şi uman din multe părţi de lume unde s-a oprit emoţionată: castele şi parcuri princiare, saloane mondene şi literare, temple ale artei şi civilizaţiei durabile din Franţa, Germania, Anglia, Italia, Spania, Egipt... Impresiile sale reţin cadrul general şi unele linii specifice de detaliu, autoarea cufundându-se. cu vădită plăcere în istorie, etalând erudiţie în cultura şi artele cele mai diverse, în folclor şi, mai ales, în literatură. Este o proză de evocare caldă, sentimentală, mizând pe plasticitatea imaginii şi efectul retorismului, la ea în intimă preferinţă.

De un mare interes sunt, fără îndoială, amintirile lite rare ale scriitoarei noastre, căci favorizată de soartă Elena Văcărescu i-a cunoscut direct pe Victor Hugo şi pe Mistral, pe Alecsandri, Caragiale şi Macedonski, pe Leconte de Lisle, Sully Prudhomme şi Hérédia, pe Anna Brancovan de Noailles, Marcel Proust, Anatole France, Maurice Barrès *şi Paul Valéry, pe Iorga, Goga şi Blaga, pe d'Annunzio, Unamuno, Tagore şi încă alţi scriitori ai lumii sau consângeni, bucurându-se din partea multora de sinceră prietenie şi preţuire.*

Galeria de portrete ale oamenilor de litere este completată cu evocări ale unor personalităţi artistice, politice, diplomatice în preajma cărora a fost şi cu care a colaborat, sau i-a cunoscut prin jocul hazardului, impresionând-o: filosoful Nietzsche, Édouard Herriot,

Aristide Briand, Nicolae Titulescu, Sarah Bernardt, Eleonora Duse şi încă *mulţi alţii întâlniţi îndeosebi în lumea Parisului şi «Ligii Naţiunilor* din *Geneva, unde şi-a îndeplinit cu strălucire misiunile diplomatice încredinţate de ţara sa. Memorialista a ţinut să contureze mai întotdeauna profi luri luminoase, decupate numai (sau aproape numai) cu această efigie din ceaţa amintirii. Cu un sentiment al pie tatii mereu prezent, ea nu e în stare să admonesteze, ci îşi cenzurează cu grijă generoasă orice pornire umorală care ar putea întina o memorie sau să umbrească un chip dispărut. Atitudinea de largă înţelegere şi îngăduinţă umană, de sinceră şi dăruită prietenie, de exaltare la bucurie şi compasiune la durere o caracterizează.*

Cu toate că relatările memorialistei nu exced în abundenţă de date şi detalii, ele nu devin mai puţin importante chiar şi din punct de vedere documentar, căci în multe locuri acestea revelă fapte şi imagini inedite care pot interesa, nu ne îndoim, specialişti şi cercetători din varii domenii, precum şi marele public. Şi nu în ultimul rând merită a fi cunoscute opiniile Elenei Văcărescu privând evenimentele pe care le-a trăit şi oamenii de seami, ai timpului său – totul proiectat în lumina sentimente lor ei patriotice şi umanitare. Cititorul acestor Memori *va afla în ele mărturii ale unui timp zbuciumat, oglindii într-o mare şi statornică conştiinţă românească, demnii de legatul strălucitului ei înaintaş – Ienăchiţă Văcărescu*

ION STÂVÂRUI.

NOTA asupra ediţiei

În alcătuirea acestei culegeri de *Memorii* ale Elenei Văcă-MwrU nu fost folosite texte provenind din surse diferite – volume lipărito, periodice, manuscrise –, indicate mai jos pentru fiecare titlu în parte. La reproducerea acestora am procedat uneori la eli minarea unor paragrafe care constituiau în genere digresiuni, de talii nesemnificative, informaţii specioase care înceţoşau limpezi mea excursului (părţile omise sunt semnalate prin

[…]). Cinci din tu *X* tel o reproduse (*Mărturisiri*, *Alecsandri*, *Trianon*, *Casa Vacareş-Ulor* şi *Discursul meu de primire la Academia Romană*) se cunosc numai în versiune românească, aceasta aparţinând fie memorialis tei însăşi, fie unor traducători; în cazul acestora am operat corecturile cerute de ortografia actuală, dar am păstrat forma aparte II Unor termeni sau expresii – mărturie mai ales a limbii folosite du autoare.

1. *Mărturisiri* – Articol cu acelaşi titlu apărut în revista „Gândirca” (an. VI, nr. 6 – 8/1926). Semnat: Elena Văcărescu; fără precizarea că ar fi o traducere.

2. *Primii ani – Premières années*, mss. În „Fondul Elena Vă-Cftrescu”, II, Biblioteca Academiei R.S. România.

3. *Ani de copilărie – Années d’enfance*, fragment din mss. „Le *Roman de ma vie”*, în fond. cât., Biblioteca Academiei R.S.R.

4. *Vânarea ursului – Chasse à l’ours*, în *Mémorial sur le mode mineur*, Ed. La Jeune Parque, Paris, 1946, pp. 37 – 44.

5. *Alecsandri* – Fragment din articolul *Vasile Alecsandri, ex presie a latinităţii româneşti*, în „Calendarul femeii”, Cluj, 1929. Semnat: Elena Văcărescu; fără precizarea că ar fi o traducere.

6. *Eminescu* – Fragment din *Carmen Sylva et Eminesco*, mss. dactilo, în posesia traducătorilor.

7. *Caragiale* – Fragment din *Carmen Sylva et Caragiale*, mss. dactilo, în posesia traducătorilor.

8. *Iulia Haşdeu* – Evocare cu acest titlu, mss. În fond. cât., Biblioteca Academiei R.S.R.

9. *Titulescu, marele nostru Titus…*

— *Titulesco, notre grand Titus*, mss. dactilo cu corecturi ale autoarei; în posesia traducătorilor.

10. *Hugo, Parnasul şi cei din jur* – Textul reprodus are la bază cap. *Hugo, le Parnasse et şes alentours* din *Mémorial sur le mode mineur* (pp. 144 – 157), îmbogăţit cu substanţiale completari din conferinţa *Souvenirs littéraires*, apărută în rev. „Conférencia” (an. XXII, nr.) /1928) şi din mss. „Le Roman de ma vie”, fond. cât.,

Biblioteca Academiei R.S.R.

11. *Trei saloane – Trois salons*, în „Conférencia” (an. XXVIII, nr. 8/1934).

12. *Pentru ce scriu Niezsche fără t – Pourquoi écris Niezsche sans t*, în *Mémorial sur le mode mineur* (pp. 135 – 143).

13. *Gabriele d’Annunzio*, mss. dactilo cu corecturi ale autoarei; în posesia traducătorilor.

14. *Eleonora Duse – La Duse*, în *Mémorial sur le mode mi neur* (pp. 163 – 176).

15. *Paul Bourget* – Fragment din mss. *Le Roman de ma vie*, fond. cât.

16. *Édouard Herriot* – Capitol cu acest titlu în *Mémorial sur le mode mineur* (pp. 218 – 223).

17. *Henri Bergson* – Capitol cu acest titlu în *Mémorial sur le mode mineur* (pp. 203 – 206).

18. *Paul Valéry* – Textul reprodus are la bază cap. *Paul Valéry* din *Mémorial sur le mode mineur* (pp. 207 – 217), completat cu fragmente din mss. *Le Roman de ma vie*, fond. cât.

19. *Lacul – Le Lac*, în *Mémorial sur le mode mineur* (pp. 109 – 111).

20. *Trianon* – Mss. dactilo, cu acelaşi titlu, redactat în Roma neşte, „Fondul Elena Văcărescu”, II, Biblioteca Academiei R.S.R.

21. *Dineu la PEN-Club*, mss. dactilo, cu corecturi ale autoarei; în posesia traducătorilor.

III, în revedere, Domnule Lebrun – Au revoir, monsieur în *Mémorial sur le mode mineur* (pp. 244 – 247).

5 i; i, *Cunc cu amintiri* – Cap. *Mes déménagements*, în *Mémorial sur le mode mineur* (pp. 260 – 267).

14, Brazii *Carpaţilor* – Art. *Sapins des Carpathes*, în „Echos de rr «neew (an. II, nr. 17/1947). Semnat: Hélène Vacaresco.

yfl, *Casa Vdcâreştilor* – Art. cu acelaşi titlu în revista „Boabe du NI IU1* (un IV, nr. 10/1933). Semnat: Elena Văcărescu. Din limba fătM uwA de Em. Bucuţa.

f, *Discursul meu de primire la Academia Română* –

Mon Mânură de réception à l'Académie Roumaine, titlu scris de mâna guli Mirel pe manuscrisul dactilo în limba română; în posesia tra-Aturilor.

M7, *Destin – Destinée*, în *Mémorial şut le mode mineur* (pp.

În ceea ce priveşte ordinea secvenţelor ce compun acest volum IHW – imrlalistic, după cum lesne se poate constata, nu ne-am condus dilpă criteriul cronologic al elaborării textelor, ci am optat în luvourea aceluia care poate să confere conţinutului o mai sigură Militate interioară.

Atât traducerea textelor memorialistice propriu-zise cât şi cea a Versurilor conţinute ne aparţin.

TRADUÇÂTORII

MĂRTURISIRI

De-ar şti să spună ursitele ce vor de la noi, şi de-am avea puterea să le răstălmăcim ţinta şi faţa! Eu, cea din ţii, mi-aş fi sfâşiat mâinile acestea care au urzit a fi ta zbu cum şi atâtea dureri au prilejuit. Dintre aceste din urmă, cine ar fi putut prezice pe cea mai statornică şi pe cea mai vie – otravă de esenţă subtilă picurându-mi în vine din până-mi scriitoricească? Cine mi-ar fi putut-o prezice pe vremea când, tânără şi vrăjită de serile toamnei noastre, simţea înfrigurată dogoarea flăcării pe care-n adânc mi-o nutrea visul ereditar; când, fie de pe banca ce stăpânea câmpia, fie de pe trunchiul cu muşchi, mă lăsam furată de apele serii şi desluşeam în depărtare un cor tegiu de plugari pe drum de casă sau o copilă cu rochie stacojie şi podoabe de frunziş ce păşea mărunt peste pun tea străjuită de-o fântână. Se-nşirau apoi turmele şi ca rele cu încărcătura lor de balsam câmpenesc. Trecători grăbiţi – îmi urau un „bună seara", îngânat de vorba aspră a ciobanilor ce-şi chemau turmele. [...] Dincolo de zidurile grădinii, grav şi înclinându-se cu leneşă condescendenţă, puţul vechi scârţâia supărat [...] Eram, în acest decor muntenesc, o fiică a locului, în sângele căreia trăia, bogat, trecutul rasei noastre. Sânge curat, încărcat de poeţi şi de atavisme imperioase, sortit dintru-nceput să nască verb românesc.

Şi totuşi, această chemare de din colo de fiinţa ei, această chemare ce de pe atunci îi brăzda sângele, copila plaiurilor noastre a nesocotit-o.

Zi cu zi, comoara de senzaţii şi simţiri sporea. Erau simţiri şi senzaţii născute din fiinţa locului, izvorî te din contemplarea colinelor familiare şi-a orizontului străbun.

fHiivi-U-u, îmbrăţişând întinderea cu aspru-i braţ de închipuie resturile unui câmp de bătaie, ruinele

Hlli-l i Piliţi stăpânite de stafii glorioase. Şi pe drumeagu-Wb* I’r ocolesc lanurile de porumb, umbre izvorăsc din pällllili. Dar mai cu seamă simplicitatea augustă şi caldă a jiuii ului vrăjeşte copila. În lumina de nalbă şi de tran dafir a înserării, luna însăşi ştirbită de culorile prea vii k «sprânceana cerului, nu-i decât o pată de lumină sfâtitfhl ce întinde capcană argintie unde primele stele vin wl nr. prindă şi să moară. Cât e de caldă şi de sfântă prin VHII – lent Copila gânditoare, cu artere clocotitoare de cânt «H, câmpia, umbrele, oamenii şi, deodată, melodia tără-Mimbl ce vine valuri-valuri din biserica ce-şi înalţă HtMWipru fagilor crucea – abur uşor şi alb – totul e fru ition, fraged şi românesc.

În jurul copilei vrăjite de sfinţenia locului, drama MIH l vieţi întregi îşi urzeşte firul. Fiică a frământărilor Htorva generaţii de căutători ai cuvântului românesc, co lilia va scăpa din mreaja străbunilor. O magie inextrica bila o vu îndepărta de verbul sacru, în care străbunii au lAciit să răsune bucurii şi dureri, verbul natal al cărui irtli ldsm – cea dintâi gramatică românească – unul dintre înaintaşi îl strânge la piept, precum îl arată un portre» t ilustru.1

Tot mai mult seara se înfăşura-n manta-i albastră. Turmele adorm. Luna a prins în capcana-i de argint stelele stinse. Copila rătăceşte singură pe plaiurile visului. *) l din depărtări nelămurite, viitorul se naşte clipă cu l’Ilpă. Cine-ar putea să-i întoarcă mersul?

Anii curgeau şi copila, dintre băncile rustice, se aşază tot mai des pe aceea care privea spre Apus. Un instinct, msărit şi el din fundul veacurilor, o amăgea tocmai către trtrile cărora soarta le hărăzise un gând şi o năzuinţă mai

drosebite de-ale noastre. De bună seamă, Asia o legăna încă pe aripi de mituri, cu scânteieri de nestemate orien tale şi cu adâncimi de vis vaporos şi leneş. Dar vântul ră săritului adusese rele nenumărate. Şi-n mintea copilei, năvălătorii aprigi se perindau cu stăruinţă fatidică, luau proporţii uriaşe, se actualizau. […] Copila privea cu spaimă şi cu ură retrospectivă pe aceşti tulburători ai tihnei strămoşeşti. Apusul, dimpotrivă, în ciuda hrăpăreţului vultur imperial, plutea într-un polei de lumină şi respira libertate. Din când în când, suflul acesta vivificator al civilizaţiei ne ajungea o clipă, atât cât trebuia să ne facă să-l dorim nostalgic. În faţa lui Ronsard, păleau regina Saba, Harun-al-Raşid şi înţelepciunea înflorită a pildelor arabe. Căci eram născuţi cu dragul măsurii şi al limpezimii. Belşugul imaginilorasiatice nu satisfăcea anumite virtualităţi din sufletele noastre.

Şi astfel, în sufletul copilei de atunci, se înfruntau două suflete colective, două mentalităţi de rasă, două civilizaţii contradictorii, grupate în jurul a două puncte cardinale. Conflict sumar şi simplist, dar violent şi dureros. Mintea ce se deştepta la înţelegere împletea ale xandrinii lamartinieni cu stihurile lui Eminescu, înfrăţea pe Jean Racine cu Heliade, pe cronicari cu Joinville. Să paté pe un fond latin, analele rudeniei între două neamuri căpătau un relief straniu şi proporţii de frescă. Luminate de aceste gânduri, încolţeau în sufletul adolescentei doruri mari. Năzuia să-şi înalţe glasul mai sus de graniţele idiomului natal, pe care-l simţea, fireşte, cald şi bogat dar îl ştia asemenea unor ciorchini încărcaţi de suc şi aruncaţi în teascul din care podgoreni iscusiţi nu izbutiseră încă să stoarcă vinul năimit să-mbete mulţi mile. Şi dacă-şi dorea glasul răsunător departe, şi-l dorea aşa de dragul priveliştilor natale, pentru a spune depăr ţarilor cită graţie au liniile dealurilor din Dâmboviţa, cât de blânzi şi de voinici sunt plugarii locului.

Odată, linia destinului fu gata să se stingă. Străbunii păreau a interveni spre a smulge acestei dualităţi care.

Ne îl lungul vieţii îmi va fi fost o adevărată unealtă de

lll HurA, un adevărat rug. Înainte de a fi fost învăluit de Inlunrriciil ce-i vestea moartea apropiată, Eminescu află Ne în Malorescu o veste ce avu darul să-l tulbure: cobo-HIihii în n Văcăreştilor, ea însăşi poetă, îşi scrisese primele Versuri într-o limbă străină. Îşi înălţă atunci trupul înwmvnint, muţenia lui obişnuită se desţeleni şi rosti fru Hiuh cuvinte de anatemă: „Să nu *ştie oare româneşte*? *Nlwmt* (*i le* (era vorba de părinţi, nevinovaţi totuşi, căci liuh it Juns mă nutriseră cu basme şi mă duseseră la şeză Ihrlln sntului), *spuneţi-le că voi învăţa-o româneşte* eu *ll-nin vedea dacă fiica Văcăreştilor va continua să ne ne-WM ulflască*”.*2* Hotărâre nerealizată, din păcate. Eminescu w apropia de sfârşit. Când îmi povesti această întâmplare, iM hil lui Maiorescu lăcrimară. Amănunt mişcător şi mă rut, care s-a încrustat în [adâncul] amintirii mele în aşa i-hip încât, după aceea, de câte ori publicam ceva, imaginea divinului Eminescu se înălţa mustrătoare şi mă obliga A I cer iertare.

Mânia lui Eminescu s-a răzbunat postum. Sau, poate, I însuşi va fi îndreptat împotrivă-mi uneltirile Mnemoyncl – zeiţa amintirii – căci zeii sunt sub oblăduirea mitiţilor… într-adevăr, deşi sub altă formă, conflictul Adolescenţei stăruia încă-n mine. Cuvântul nesocotit al intramoşilor îmi cotropea, confuz dar implacabil, sufletul, fAzvrătindu-se împotriva cuvântului adoptat, căruia dat-o reze totuşi ceea ce e mai bun din ceea ce-am putut fi şi (le care mă leagă, ca atare, o gratitudine fierbinte. Atunci când pentru a realiza şi a te realiza împrumuţi de la lin neam ceea ce e mai al lui – cuvântul, rod al strădaniilor seculare – capeţi îndatoriri tot aşa de sfinte ca hlo sângelui, îndatoriri pe care eu mă mândresc de a le fi respectat – Franţa o ştie, de altminteri. Acest gând al linei îndatoriri veşnice, l-am pândit înălţându-mi-se în suflet, alături de alte gânduri tot aşa de calde şi de ade Vfirate. Zadarnic, în fruntea primului meu volum de poeme sfioase cereàm iertare patriei, iertare pe care, *in petto*, eu însămi nu mi-o acordam:

Şi je te deviens étrangère.

Şi mă chanson pour’s essayer N’a pas choisi la langue chère Que l’on parte autour du foyer.

Celle qui vient, lorsque je prie.

Sur mes lèvres tout simplement.

Pourras-tu jamais, o patrie.

Le pardonner à ton enfant?

Voudras-tu seulement entendre Mes vers et le bénir tous bas Comme tu bénis, grave et tendre.

Ţes guerriers avant leş combats? 3

Întreaga psihologie, în favoarea căreia viitorul avea să justifice prezentul, se ascundea în prevestirea versuri lor din urmă – „Comme tu bénis, grave et tendre, *I* Ţes guerriers avant les combats” –, căci a fost dat ca războiul neamului nostru să împace tumultul dramei intime şi mereu acute ce-mi împărţea sufletul în „tabere vrăj maşe.

Dar, între clipele acestea luminoase ale descătuşării şi cele ale începutului brăzdat de dolii şi, rareori, de luminişuri – câtă amărăciune! Căci ţesătura spiritului şi coloritul lui primitiv sunt urzite din materialul limbii mă terne. Dedesubtul limbii adoptive, cuvântul copilăriei se agită, luptă crâncen împotriva uitării şi apare brusc, în plin vârtej creator în plin proces de invenţie, atunci când între spirit şi lume se deschid larg zăgazurile. Apare, înaripat ca o zeiţă sau ca un cavaler dintr-un Apocalips răzbunător, deformează tiparele limbii adoptive, i se împotri veşte violent înecându-i şubredele couture sub pete largi tiu culoare, sparge vasul cu esenţe alambicate şi, peste hunii subtilă, aşterne parfumul lui victorios. E ca şi Mim ui locui la marginea unei împărăţii expuse cruzimii llâv AHtorilor. Hoarda cuvintelor respinse pe ultimul plan Mi visului porneşte, dintr-odată, o năvală furioasă şi, pl Adtiâd, pârjolind, pune stăpânire pe locul de cinste, care I <[2]< era… Şi atunci, câtă jale! împotriva cuvintelor în’rpr un adevărat măcel, sacrilegiu – împotriva lor şi împotriva ta, căci şi tu şi ele coborâţi din acelaşi trecut. Trebuie apoi să împaci cuvântul adoptiv, ea şi cum, după îi dingoste sălbatică dar oprită, te-ai întoarce la căsnicia legiilmă, Ţi-i

2 „Pentru mine, toți acești semizei se află în CicluP.

sufletul un câmp de bătaie, eşti trist şi litii de singur între cele două tabere.

Să mi se ierte îndrăzneala cu care voi cita, alături de Mi meu, nume ilustre. Dar, de câte ori evoc această harţă necurmată – potolită astăzi – retrăiesc fără voie şi MIA – turi de a mea, viaţa lui Hérédia şi a lui Moréas. Cu înfăţişarea-i mândră de spaniol, având în glas o uşoară gingăvire care prelungea cezurile şi lungea, cu sau fără Voie, versul, José-Maria de Hérédia îşi spunea bucuros Monedele. Sonetele acelea smălţuite de fanarele galioane lor ce-au condus conquistadorii către noi stele, smălţuite de vegetaţia colorată a tropicelor unde, printre negri ţi trestii de zahăr, se născuse cântăreţul cu vaste sonori tati al *Trofeelor*. Hérédia era mândru de sângele lui spaniol. Într-o seară, la Albert de Mun, după ce recitase fai moşul lui *Persée et Andromède*, proclamă fără înconjur: „Pour moi, tous ces demi-dieux, voyez-vous, c'est le Cld”. Şi în clipa aceea îmi spuneam că pentru mulţi, Mroii de tragedie sau de epopee sunt, pur şi simplu, un Voievod sau dn haiduc…

Cât despre Moréas, devenise aşa de bine ceea ce de fapt nu era deloc – adică francez – încât prefera pe Racine lui Sofocle. La întrebările mele răspundea în variabil că verbul înflorit în ţara lui Phidias nu împiedica niciodată curgerea melodioasă a stanţelor lui.

— Şi totuşi, insinuam, strofele dumitale au ceva din rotunji mea graţioasă şi din mlădierea împietrită a buchetelor de acantă săpate pe frontonul templelor antice. – îmi aduci aminte o laudă, răspunse, pe care numai Ronsard o merita. Şi dându-şi astfel un certificat de rudenie cu cel mai francez dintre înaintaşii lui, Morëàs trecea la altă ordine de idei. Iar eu rămâneam singură, în faţa neliniştii divine şi crude ce-mi fusese hărăzită.

Între timp, necunoscutul se oferea tuturor explorări lor şi tuturor decepţiilor. Minunate sunt cele dintâi jocuri ale gloriei! Le crezi durabile, veşnice chiar. „De-abia mai târziu îţi vei da seama – îmi prorocea Paul Bourget – cât e de greu să rămâi statornic acolo unde câţiva au hotărât

„din capul locului că eşti numai în trecere. Problema de-abia acum se pune”. Dar renumitul romancier, folosindu-se tihnit de verbul şi de gândul lui, nu putea şti că lupta cea mare se va da, pentru mine, nu atât împotriva opoziţiei surde din afară, ci în propriu-mi suflet: luptă mereu nehotărâtă, dar pe viaţă şi pe moarte, împotriva unui duşman scump, care se preface că fuge şi că se dă bătut, pentru a reveni sub mii de forme şi a-şi impune, viclean, victoria. Peisajele, de pildă, estompate sau de semnate viguros în memoria mea – peisajele mele, sunt de la noi. Atunci când le-am contemplat, când le-am respirat întâi, un roi de cuvinte româneşti plutea deasupra lor, chipuri sonore ce le tălmăceau graţia. Aceste sunete, aceste chipuri, cum să le transpui în ogorul limbii stră ine? Unde să găseşti realitatea statornică a lucrurilor dacă nu în glasurile lor de totdeauna? Şi totuşi, minunea se operează tainic; aspectele naturii noastre şi-au croit încet-încet, o haină convenabilă din epitetul, accentul şi fraza franţuzească. Căsătorie laborioasă, plină de indo ieli şi de zbucium…

Fericiţi zidarii graiului strămoşesc! Fericit Dante clăllllldu-şi, la marginea poleită a evului mediu, templùl mi lei tnr al terţelor lapidare. Fericit Ronsard spărgând tipa rele medievale ce nu mai încăpeau vehemenţa robustă şi proaspătă a stanţelor lui. Mai fericit încă, în vârsta tâMAră a neamurilor, făuritorul anonim de sintaxă şi vo lubil iar, aceste cariatide ce se-nalţă din clocotul izvorului limbii, spre a sprijini capodoperele viitoare. Dar eu!

Pe de altă parte, e într-adevăr o mângâiere să te simţi părtnş – fie şi colateral – al unei moşteniri venerabile, lA străluceşti întrucâtva din strălucirea ei. Pe câtă vreme în noi încercările mele fură privite, cel mai adeseori, cu Itolncredere şi duşmănie, aici porţi primitoare mi se deschiseră larg, căci pragul cunoaşte pasul femeilor inspirate. M-au socotit printre ele, şi nu printre cele mai ne însemnate. A fost o clipă de uitare ameţitoare! „Alţii te Invidiază şi-ţi doresc locul” – îţi şopteşti. Şi pentru noi muritorii – de ce n-am mărturisi-o – această reflexie

trecătoare are darul să învăluie într-o ceaţă de-o clipă – clipă decisivă uneori – atâtea dureri şi atâtea îndoieli Cori, ele, sunt şi rămân de totdeauna.

*

Nu împaci zeii răzbunători cu ofrande pioase. Altmin ieri, de mult m-aş fi descătuşat din lanţurile lor. De copilă începusem să culeg cântecele populare [...], culegerea *Le Rhapsode de la Dâmboviţza4*... Dacă zeii ar fi fost mai blânzi, i-aş fi împăcat cu cartea aceasta pioasă şi poetică, măreaţă şi cinstită, care închide nu poeme întâmplătoare, ci însăşi esenţa melopeelor făurite rând pe rând de cei ce, cuvânt cu cuvânt, le-au lăsat să plutească leneş în aerul încărcat de curcubeie al apusurilor. De-ar fi fost zeii mai împăciuitori, ar fi socotit cartea aceasta ca pe-o faptă răscumpărătoare. Căci *Rapsodul* nu-şi mai aminteşte de umila lui culegătoare, îşi trăieşte viaţa lui proprie, ca o creaţie spontană a unui geniu anonim. Dese ori mi s-a vorbit de cartea aceasta ca unui străin de soarta lui! A fost totuşi, pentru îndoielile mele tumultuoase, ca o ramură de măslin vestitoare de pace.

Vestitoare de pace... Voce efemeră, cel mai adesea. Dar luminişuri se aşterneau tot mai des de-a lungul căii mele. Încet-încet, o împăcare tainică înlocuia neliniştea nostalgică, sfâşiată de gemete. Petreceam pe plaiurile munteneşti două din cele patru anotimpuri. Mă împre surau, ca odinioară, cu ritmurile lor, cu vederile lor an cestrale ce atingeau din zbor frunzele sălciilor pletoase şi le făceau să-mi curgă-n păr. Dar între mine şi lumea apusului legături nenumărate se ţesură. Aşa-mi era dat: viaţă de sol şi de crainic. Căci înţelesesem, într-un târziu, raţiunea mea de-a fi şi utilitatea concretă a imacu latei mele greşeli iniţiale.

Printre alte multe soluţii, războiul a adus, într-adevăr, şi pe aceea a conflictului meu intim. Îndoielile nu-şi mai aveau locul: drumul era unul, greu, dar drept. Eu l-am urmat fără şovăire. Cuvânt cald şi ascultat, stăruinţă neînfrântă, iată ce trebuia ca Apusul să ne înţeleagă şi să ne respecte. Şi a dost să se întâmple ceea ce, poate, nu se

va mai întâmpla: apărând, chemând, cerşind, ameninţând – o femeie a întins puntea de aur ce uneşte sufletul a două neamuri.

PRIMII ANI ANI DE COPILĂRIE VÂNAREA URSULUI

PRIMII ANI

M-am născut într-o foarte veche şi vestită familie de bolcâl1. Cei din neamul nostru se întâlnesc cu alţii de WCP – enşi falnică vechime, peste tot de-a lungul istoriei, dar ipitn noastră se ilustra prin darul demnităţii, al poeziei, rti hărniciei, al eroismului şi gloriei, ce a făcut din ea un Hfritin legendar cunoscut tuturor în ţara noastră şi care ne îngăduie să auzim numele nostru rostit cu emoţie în en tuziasmul tinerilor şi respectul compatrioţilor.

Urmaşă a unor mari luptători intelectuali şi politici fire au fost străbunii mei, a acelor viteji recunoscuţi ai lle! ntă pe câmpurile de bătaie, ca şi pe tărâmul imaginaţiei şi al confruntărilor gândirii, le aparţineam spre a-i admira, mai mult, pentru a încerca să-i imit. Aceasta nu infl preocupa însă de fel. Speriaţi întrucâtva de ardoarea ţi fantezia primelor mele elanuri, părinţii nu mi-au vorbit decât rar de înaintaşii noştri. Abia de mi se permitea să mă opresc câteodată, mai mult pe ascuns, în faţa tablourilor lor cu chipuri impunătoare, împodobite cu veşminte somptuoase şi bizare, pe care ochii mei le priveau mai mult miraţi decât cu încântare. Mama ceruse profesorilor noştri să nu ne vorbească de ei, de teamă să nu ne cul tive orgoliul, ori, repet, dintr-o precauţie firească faţă de micul personaj zvăpăiat care eram de la fragedă vârstă.

Faimei de odinioară a Văcăreştilor i se adăuga şi aceea ţesuta în destinul lor de prezenţa încă proaspătă a poetului ce fusese tatăl meu, pe al cărui mormânt, naţiunea admiratoare înscrisese aceste cuvinte: *Ion Văcărescu*, *Părintele poeziei române*. Da, al poeziei române, dar şi de idei pline de fantezie, stăpânit de o stranie pornire de a citi totul, de a înţelege şi de a şti totul.2. Pe lângă patru limbi europene vorbea cu uşurinţă arabă, stăpânea greaca veche ca şi pe cea modernă, sanscrita nu-i ascundea înţeleşurile. Chiar ieroglifele nu

aveau taine pentru el – şi toate acestea, el care nu călătorise niciodată decât până la Viena, le datora zilelor fără număr petrecute închis în camera sa, de unde, ca dintr-un veritabil atelier de fău rar, apăreau strălucitoare metale şi pietre preţioase. În faimosul Divan ad-hoc, unde avea un loc de drept – căci, ca şi în Camera lorzilor, acolo nu aveau acces decât boierii – era temută verva sa ce se făcea cunoscută în distihuri muşcătoare. El zeflemisea fără alegere lenea lăfăită a celor de neam, ca şi a contemporanilor săi în general. Gestul său pentru libertate îl ridica împotriva epocii şi sorţii unei ţări hărţuite deopotrivă de condiţia existenţei pe glie a milioane.de ţărani analfabeţi şi de nevoia de a se imn potrivi unor inamici mult prea puternici. Situaţia geogra fiică a României făcea ca în orice clipă ţara să trăiască sub ameninţarea celor mai sălbatice jafuri de-a lungul tuturor graniţelor sale scăldate în sângele pe care, gene –, raţie de generaţie, românii au trebuit să-l verse pentru a o apăra. Când din mijlocul acestor ţărani exasperaţi a iz bucnit o revoltă, bunicul meu s-a arătat printre acei puternici care nu au dezaprobat acţiunea eroului primei răzvrătiri populare, Tudor Vladimirescu.

În decursul întregii sale vieţi, acest poet înnăscut, acest artizan al condeiului şi spiritului a detestat, tot ceea ce-i amintea de moarte. Orice aluzie la moarte, când era de faţă, îl abătea, îi dădea o proastă dispoziţie; la funeraliile prietenilor îşi trimitea întreaga casă, compusă din şase copii şi numeroşi oameni de curte, se îngrijea de slujbe de pomenire, dar acolo nu se ducea niciodată, ba chiar Interzicea ca în casă să se stingă vreodată luminile, încât noaptea locuinţa sa, situată pe o mică colină, părea în întuneric o minunăţie, înălţându-se asemeni unui far.com pus din candelabre fără număr. „Întunericul, acesta-mi ste duşmanul – spunea el; n-o să-l am o eternitate?...”

Foarte ocupat în timpul zilei, noaptea se scula de două ori şi servea ceva, apoi se culca din nou şi înainte de zori revenea la masa de lucru, unde îl aştepta supa sa favorită, gătită cu tăiţei şi fel de fel de trufandale.

Arta sa era impregnată de seve anacreontice şi câte odată, printr-o descripţie de peisaj, prin sentimentesim ple şi pure, el se întâlnea cu Horaţiu, a cărui formă o cul tiva. Capodopera sa *Primăvara amorului*, pe care o cunosc toţi şcolarii „respiră graţia izvoarelor şi văilor ce freamătă împrejurul casei noastre de la ţară, unde el a locuit mult timp şi care-i era atât de dragă.

Mai înainte de bunicul meu, neamul nostru a avut pe marele, pe mândrul şi distinsul Enăchiţă Văcărescu3, om de stat şi poet, care era bunicul bunicului meu. Străbunul înseamnă pentru mine remuşcarea ce mă va urmări în totdeauna. Căci, aparţinându-i şi ajungând odată singura-i urmaşă, nu i-am respectat, vai! porunca înscrisă pe toate coloanele gândirii umane de la noi. Autor al primei noastre gramatici, orator, demnitar strălucit, scriitor de re nume căruia i se datorează singura istorie completă a sultanilor Turciei, această fantomă îndârjită a zilelor mele a înscris pe pergament şi cu slove imense un testament prin care lăsa urmaşilor săi – în linie dreaptă şi mie – grija de a cultiva limba română şi de a contribui la onoarea patriei. Acest testament, trădat aproape fără a-mi fi dat seama, mi-a fost îndeajuns reproşat; pentru faptul de a-l fi călcat în picioare, nu meritam oare blamul care, de la începuturile mele literare în Franţa, mi-a urmărit paşii? Mai târziu, printr-un fel de tardivă justificare, ajun geam să dovedesc că fiind prima româncă ce, având oare cum noroc, putuse să vorbească Occidentului despre ai noştri şi să atragă, atenţia universală asupra folclorului nostru – nu în felul în care fac cercetătorii, ci în modul cel mai firesc din lume – i-am fost de folos, ceea ce a făcut ca de atunci românilor să le intru în voie şi să-mi mulţumească…

Am văzut fermecătorul cer românesc într-o seară de început de octombrie, când soarele apunând, lăsa pe geana orizontului o lumină trandafirie. „Viaţă frumoasă, o să aibă o viaţă frumoasă!” se grăbise să strige moaşa care mă înfăşa în scutece, constatând că ţipam mai tare decât ţipă un copil obişnuit. Toate mătuşile Fălcoianu – mama mea era născută Fălcoianu – se adunaseră să mă audă cum

urlam, încât credeau că pe dată am să-mi dau sufletul din pricina acestor teribile ţipete. Mama mea aparţinea şi ea unei vechi familii de boieri – Fălcoienii – prezenţi în toate cronicile de altă dată ale Valahiei4. Locul naşterii mele, singurul loc mai înalt din Bucureşti pe care se înălţau catedrala şi Camera Deputaţilor, se afla în dreptul unde azi, după ce casa natală a fost dărâmată, trece bulevardul Maria5.

În casa bunicilor mei, unde am locuit, se ducea o existenta patriarhală tihnită şi, după obiceiul timpului, puternic disputată între datinile Orientului şi acea sete de Occident de care neamul nostru, avid de civilizaţie şi ascultând îndemnul originii sale, a fost dintotdeauna stăpânit. Boierii ce participau la Divanul ad-hoc, aflat nu departe de locuinţa noastră, veneau la bunicul meu dinspre mamă să tragă un pui de somn odihnitor în camere pregătite pentru ei, cu divane şi perne în culori roşii şi azurii. Apoi se servea cafea neagră, ciubuc şi prăjituri. Dar aceiaşi oameni, odată siesta sfârşită, discutau de Racine şi de Montaigne şi recitau versuri de Lamartine…

ANI DE COPILĂRIE

Aveam abia şapte ani când tatăl meu, după mari străduinţe, intra în stăpânirea completă a moşiei străbune de la Văcăreşti, pe care, până atunci, o împărţise cu fraţii şi surorile sale. Din vechea reşedinţă de la Văcăreşti nu mag. exista nimic, în afară de un mic pavilion în care locuiseră administratorii. Rugii şi porumbul înconjurau ruinele co nacului boieresc unde îşi petrecuseră viaţa străbunii noştri. Deasupra tuturor plutea legenda – o taină a măririi şi a morţii –, tristă şi dulce faimă ce nu va părăsi niciodată aceste venerate locuri.

În grabă, tatăl meu pusese să se construiască, pe locul unei foste clădiri modeste, o locuinţă ce o socotea provi zone şi pe care o voise simplă şi joasă; acolo s-au pestrecut momentele cele mai semnificative şi mai dragi din viaţa mea.

Am sosit la Văcăreşti într-o seară de primăvară. La ora două părăseam calea ferată pentru a lua trăsura cu cai

hirsuţi care, într-un zăngănit teribil de clopoţei, cu coamele zbârlite precum şoarecii de la caleaşca Cenuşeresei, străbăteau coline şi văi şi, ţinând-o tot într-o goană, ne lăsară la Văcăreşti. Mai întâi ne-a apărut satul cu că sute văruite, din pragul cărora se repetau cuvinte de bun venitf...] Mireasma ierbii crude umplea văzduhul; soarele îşi aşternea razele peste câmpurile de grâu verde. Sora mea bătea din palme; eu însă, gravă, priveam fericită în jur, copleşită de emoţie şi de oboseală – biet copil-poet ce suferea de pe urma hurducăielilor, dar care simţea o spefranţă fără nume şi o durere fără pricină, asemeni acelor lacuri ce apar câteodată primăvara pe neaşteptate în urma furtunilor de la noi.

Prima zi la Văcăreşti eu o respir, ca şi cum m-ar în conjura încă cu parfumurile şi magia ei. Mama, aşezată pe o bancă alături de guvernanta englezoaică, admira prispa de piatră spre care urcau şase trepte de marmoră. O viţă tânără, încă prea plăpândă şi rară, încerca să în cingă coloanele de o oarecare distincţie, ce susţineau un fronton cu ornamente de ceramică. Geea ce rămăsese din vechea grădină se sălbăticise. În locul bătrânei bisericuţe, din care nu se mai aflaseră decât dărâmături, tatăl meu a ridicat o capelă a cărei turlă bombată se zărea de departe, strălucind printre copaci. Altă dată, un cimitir înconjurase locul acela pe care îl domina şi unde se afla, urcată pe un deluşor, capela, aici mai veneau încă sâmbăta în asfinţit femei din sat ca întru pomenirea vreunui îndepărtat străbun să ardă în vase de lut fărâme de tămâie care, arzând, parfuma sfânt amintirea morţilor [...]

Pentru a-i reda grădinii înfăţişarea de altă dată, căci acum acolo îşi disputau locul cu îndârjire ovăzul şi porum bul, crescând la întâmplare printre grămezi de cărămizi – vestigii ale vechiului conac –, s-a hotărât să se aducă un om priceput, folosit la parcurile regale, care să traseze şi în grădina noastră câteva alei şi să indice amplasarea boschetelor şi arborilor pe care tatăl meu dorea să-i plan teze. Ambiţia noastră nu ţintea decât ca decoratorul grădinilor princiare să ne ajute atât cât îi ceream.

Abia împlinisem şapte ani, dar ghiceam deja în acel om, în acel grădinar necunoscut, fără voia lui, un destin, mai bine zis un mesager. Deci, într-o dimineaţă omul soseşte şi, declarând că este grăbit, începe de îndată să traseze cu nisip pe iarbă linii drepte; apar apoi sforicele întinse pe borne făcute din pietre:

Odată lecţiile terminate – căci englezoaica ne dădea să lucrăm cu lecţia nu cu ora şi, când doream să ies, ştiam să termin rapid cele două pagini de scris şi învăţarea bu căţii la geografie – mă duc să întâlnesc omul cu sforile; şi, aşa cum fac copiii, încep să-l descos, căci cunoştea aţi tea întâmplări, dar mai ales una care mă făcea să uit de mine îi ceream fără încetare să mi-o repete, cu toate că îi ştiam deja cele mai mici amănunte. Era vorba de execuţia împăratului Maximiliam în Mexic […]

Grădina deveni un parc în miniatură, cu savante şi complicate meandre, iar omul ce povestea frumos să le gaşe atât de tare de lucrul lui încât voia să-l ducă până la capăt. El rămase la Văcăreşti mai bine de o jumătate de an, timp în care anumite perioade ne părăsea pentru a merge să se ocupe de terenurile Curţii, dar revenea stator nic până în ziua când, asemeni Demiurgului, găsi că opera sa era bună şi o dărui naturii ce trebuia să o facă să înflorească şi să crească, devenind romanticul peisaj de pe co line, în care a visat şi a clocotit tinereţea mea.

Parcă o văd, vremea aceea, ca un curcubeu, un curcu beu mereu tremurător: roşul însemnând acea febră care dintotdeauna mi-a învâlvorat dorinţa de a şti şi a simţi; albastrul – acele melancolii selenare care, de pe la doisprezece ani, mă atrăgeau pe aleile întunecoase de sub copaci; trandafiriul era forţa vioiciunii, râsul meu ce se pierdea spre marginile pădurii care, de pe prispa casei, se vedea unindu-şi frunzişul; în depărtare – profilul violet al Carpaţilor care, uneori, în după-amiezile de vară, se împurpura ori se albăstrea ciudat. Sub lumina de? ar gint, aceşti Carpaţi păreau atât de clari şi diafani, încât mă miram că nu-i aud slobozind, pe aripi de vânt, spre câmpie, un clinchet de cristal abia lovit. Şi în curcubeul acela,

marginea de culoarea şofranului voia a defini graba mea de a stăpâni pentru totdeauna comorile închise în cărţi, de a pătrunde înţelesul medaliilor cu tulburătoare efigii în care dormeau secole învăluite în patina lor…

Până la camera noastră de studiu, vecină unui nuc cu crehgi puternice, răzbăteau toate rumorile vieţii agreste: sfârâitul fusului ce-l învârtea pe aproape vreo femeie cu furcă-n brâu, mugetul îndepărtat al turmelor şi, după anotimp, şuierul energic al coaselor sau ritmul mărunt al sutelor de seceri tăind griul. Aerul se umplea de mi roşul holdelor, livezilor, păsărilor şi carelor grele ce transportau păcură, coborând colinele spre văi. Apoi, adesea, un cântec din fluier şi paşii, mereu paşii trecătorilor pe drum. Când reuşeam să fim foarte cuminţi, miss Allan ne permitea să ieşim la poarta parcului. Atunci, în faţa ochilor noştri drumul se desfăşura lung ca un fluviu pe care se scurgeau, îmbulzindu-se, turme de oi, miei şi ber beci voinici, gloată îndesată şi greu mirositoare. Privirile ni se opreau asupra ciobanului falnic cu pieptul dezgolit, cu părul brun revărsat în plete pe umeri. Gate unul purta o sarică miţoasă, altul o zeghe largă de dimie ce-i servea deopotrivă de ţel şi dulman. Deasupra frunţii înalte pur tău căciuli negre ce se legănau în ritmul paşilor. Mergeau solitari, siguri de ei, purtând la chimir, alături de cuţit şi bici, un mic fluier atârnat de o cureluşă. Cu acest fluier, acolo sus, la munte, pe plaiuri de dulce nelinişte, legănau sub brazi eternul murmur de izvoare.

Şi cu toate astea, lecţiile îşi urmau cursul. Noi nu cunoşteam vacanţele de vară care sunt oazele copilăriei. În cântaţi să se plimbe sub umbrare, de la Bucureşti ne soseau profesori tot timpul cât ţineau lunile în care micii noştri verişori şi prieteni se jucau – ei doar! – de dimineaţa până seara; dar asta nu era cea mai mică amărăciune a sufletului meu, înclinat de pe atunci să ceară părinţilor ceea ce mai târziu, cu hotărâre, ceream sorţii: libertatea. Totul mi-era potrivnic în această privinţă, mai ales venirea regulată a celor doi sumbri intruşi, care erau: preotul ce mă învăţa religia şi un tânăr student în drept, băiat

cuminte şi trist, căruia părinţii voiau să-i asigure un câştig, cerându-i să vină de două ori pe săptămână să mă instruiască, dar mai cu seamă să descopere mijlocul, până atunci negăsit de nimeni, prin care să mă facă să stau liniştită două ore neîntrerupt. La început, studentul se strădui în acest sens, eu însă îi răspundeam urându-l din toate puterile; dar repede s-a reabilitat în ochii mei, căci a avut ideea de a mă învăţa greaca şi latina. Limba greacă mă pasiona din toată inima, dar latina îmi displăcea teribil; la zece ani, luam pe latini drept nişte barbari. Studentul pasionat şi măcinat de tuberculoză, ce citea cu vocea lui stinsă din Esihil, mi-a potolit cu căldura sufletului său acel dispreţ precoce şi îndrăzneţ.

Sărmanul om, parcă-l văd, atât de palid, sub clătinătorul frunziş al nucului, în acea lumină verde ce-i juca pe chip, încercând să-mi explice cât de preţios era pentru tinereţea lui pândită de moarte acel imens ritm grec care, slăvindu-l pe Pr ometeu, răsuna în strofe, antistrofe şi epode şi părea, în accentele cadenţate ale plângerii *Oceanidelor*, chemarea elementului lor primordial. Astfel, foarte devreme, gustam imateriala beţie a poeziei; calda ei dragoste, farmecul său m-au cucerit pentru totdeauna. Am cunoscut pe Demostene, pe Esop, pe Elena al cărei nume eram fericită că-l port. La vârsta la care alţii nu înţeleg încă marea plăcere a acestor prietenii, eu mă legam de divinităţile neînduplecate şi tiranice, dar pline de lumină, care nu au încetat încă să-mi ţină tovărăşie. Şi în timp ce preotul îmi explica frumuseţea lacrimilor şi îmi arăta, pe o cruce primitivă, braţele pironite ale Mântuitorului meu, celălalt – studentul care se îndrepta: spre mormânt – mă îndemna să merg spre o altă lumină. Din momentul acela am început, ceea ce aveam să numesc mai apoi, pasionantele mele hoinăreli. Cu mare greu am obţinut permisiunea de a le prelungi până la răsăritul lunii. Mă surăm de la un cap la altul cărările parcului şi aleea cea trată şi parcă vedeam uluitoarele evenimente ale viito rului meu. Câteva dintre aceste viziuni s-au împlinit în tocmai.

Sub falnicii copaci şi fără să remarc nimic aparte la ei sau în natura felurită din jur, gândul meu broda din închipuire scene drăceşti al căror prim personaj eram eu însămi. Zarva satului, lătratul câinilor sau urletele îndepărtate ale lupilor în pragul iernii nu reuşeau să-mi tul bure fantaziile depănate în ritmul paşilor. Dădeam astfel impresia unei micuţe exaltate ce se plimba agitată, în rochia ei lungă şi colorată, frângându-şi mâinile de nelinişte şi vagă dorinţă. Voiam – dar, vai, cine ştia să-mi spună ce voiam când eu însămi habar n-aveam! Înaintea gândurilor mele jucau ielele închipuirii. Imagini, întâlnite aidoma mai apoi, mă chemau dincolo de graniţele viitoru lui; carul fantasmagoriei îmi aducea ţinuturi ciudate pe care le cream şi le destrămam rând pe rând. Când suna clopoţelul de cină, mă întorceam spre casă stăpânită încă de halucinaţiile mele, dar mândră de ele, îmi spălam mâinile şi îmi schimbam hainele într-o stare de aiurare pe care miss Allan se prefăcea că nu o observă. Înţeleaptă şi subtilă, guvernanta nu intervenea în frământările mele intime care, puţin câte puţin, îmi modelau sufletul. Mai târziu m-a îndrumat spre lectura asiduă a poeţilor, considerând că lirismul lor ar pune armonie în stările mele, căci mă istoveam în prea-plinul trăirii ce clocotea în mine. De mică încă mi s-au recomandat unele piese de Shakespeare şi pasaje din Racine. Shakespeare mă ui mea, dar în Racine aflam o neobişnuită bucurie…

Plăcerea hoinărelilor mele nu a rămas singura în splen dorea peisajului al cărui farmec pur mă cotropea înainte de a fi cunoscut pricinile visării. Năzuiam să cunosc la răncuţele pe care le priveam de departe în costumele lor de culori aprinse-roşii, albastre, aurii-roşcate, galbene-şofran. Treceau pe potecuţa dinspre capătul parcu lui, unde nu mi se permitea să mă duc. Le vedeam săltând peste puntea ca o pasarelă, purtând pe creştet un vas de lemn sau de aramă, ori sub braţ coşuri cu legu me, păşind prin iarbă cu picioarele goale şi având prinse la cingătoare flori de câmp; de acolo, de sus, mă alintau cu un surâs, iar eu le primeam gestul cu adoraţie. Când treceau ţăranii,

privirile îmi erau atrase de dulamele lor lungi şi albe, chenăruite cu înflorituri şi găetane. Pe cap purtau cu fală căciuli de oaie, albe sau negre, iar sub brâiele roşii şi late se zăreau plăselele cuţitelor. În picioare purtau opinci legate cu nojiţe negre. Dorinţa mea cea aprinsă era de a le vorbi acestor oameni, de a le cunoaşte îndeletnicirile, pentru mine o taină.

Dar eram ţinută departe de orice legătură cu această lume rustică şi plină de taină, care-mi umplea cu nespusă gingăşie orizonturile. Cum să-i întâlnesc şi cum să-i fac să priceapă că îi admir şi-mi sunt dragi? […]

Nu respiram liberă decât în natură, în sălbăticia ei pe ici pe colo îmblânzită. Erau ale mele aleile pe care buruieni fel şi fel se îndârjeau să răsară, în ciuda eforturilor grădinarului! Ale mele crângurile cărora le dădeam la o parte rămurişul pentru a putea privi dintr-o direcţie sau alta casa cu zidurile albe năpădite de iederă! A mea livada de pe costişa de lângă bisericuţă, unde, pe pajiştea de sub nuc, printre frunze şi ierburi, aflam preţiosul fruct desghiocat, iar vara culegeam flori!

În sfârşit, într-o dimineaţă, în timp ce povesteam surorii mele Zoe că aş putea fi, în ziua aceea, străbunul meu, chipeşul Neagoe1 în persoană, gata să iasă la vânătoare, m-am aşezat pe banca de la poarta parcului, din colo de zidul care-mi îngrădea într-un fel atât de supărător hoinărelile. Popasul acela îl găsirăm minunat. Ce descoperire făceam atunci! în faţa noastră, o imensă pa jişte îşi mâna unduirile ierbii de-un verde-pal, până la pădurea de pe înălţimi, dominată de Carpaţi. Urcând în trepte albastre, violete, mov, roze, munţii se arătau vederii fragili ca nişte cupe de sticlă colorată. Chilim sub ţâre de zăpadă le încingea fruntea pe care pâlpâiau lu’ mini trecătoare. Drumul cenuşiu şerpuia îndrăzneţ înaintea noastră, pierzându-se la marginea unui sat din care zăream acoperişurile negre şi fumul ieşind pe hornuri, în dreapta noastră, distingeam un han lângă care se înăl ţa cumpăna unei fântâni ce scârţâia ori de câte ori frecătorii scoteau apă. Câteodată, carele lor se opinteau în şanţul

plin de apă de la marginea drumului. După vreme, carele erau; pline cu dovleci, cu pepeni aromaţi, cu prune brumate, cu mere puternic mirositoare; alteori erau acoperite de crengi verzi sub care se zăreau butoaie cu păcu ră, lăsând în urma lor o dâră vâscoasă, iar în aer Un mir ros înţepător, până când carele cu boi vineţii şi coarnele drepte se aflau departe. În vârful carelor se aflau câteodată familii întregi, iar cum bărbatul se odihnea în cea mai mare parte a timpului, femeia care torcea alături îndemna boii agitând furca şi ridicând glasul. Pe lângă car vedeai uneori un flăcăiaş cu minteanul pe umeri pentru a îndemna mai cu spor, apoi, dintr-o săritură, urca iar lângă părinţii săi. Fetiţe în cămăşuţe de cânepă şi mărgele roşii la gât stăteau pe loitrele căruţei lângă merindea de drum. Aceste drumeţii agreste, cântecele ce se prelungeau în ecouri în urma lor, chipurile trecătorilor cu trăsături hotărâte şi ochi mari, înfăţişarea lor asociată aventurii şi necunoscutului – toate trezeau în noi curio ezităţi stranii. Ce n-aş fi dat să pot urma acele cete de ţărani care colindau de la un sat la altul, uneori trecând dincolo de râu şi îndreptându-se spre munţi!…

Prin faţa noastră mai treceau şi alţi drumeţi, cărora, văzându-i, simţeam o ispită nebună să le ating zdrenţele: erau zlătarii cu cobze soioase la şold care zdrăngăneau la fiecare pas. Svelţi, cu plete lungi jucând pe umerii goi, mândri, asemănători unor zei hinduşi, râdeau dezvelindu-şi dinţii prea albi între obrajii întunecaţi. îmbrăcaţi de mântuială – zdrenţe şi tinichele – aceşti nomazi erau neştiutorii duşmani ai guvernantei miss AÏlan. Constatam cu regret că ea îi insulta în engleză şi ridica spre ei braţele pline de pietre şi de blesteme.

Dar pentru miss Allan aveau să vină zile şi mai cum plite. Cu acei ţărani de care ea voia să ne ţină departe cu orice chip, cărora nu le îngăduia să-i vorbească decât în picioare în faţa ferestrei de unde ea inspecta prin oche lari împrejurimile, aveam să jucăm la horă duminica. Lucrul era hotărât. Horele ţărăneşti sunt atât de frumoase şi greu de învăţat. „Trebuie ca micuţele să le înveţe!” – a decretat

mama. Eu şi Zoe căutam la ea cu adoraţie şi tremuram de bucurie. „Micuţele eram noi. Şi chiar a doua zi era duminică. Deja un zumzet ca de albine venea de departe până la noi”, tărăgănat şi inegal. Scârţâiau viorile, căci sâmbăta seară ţăranii se adunau sub teii de lângă han. Miss Allan prevenea, reamintind de beţivi şi de drumeţi sosiţi de pe meleaguri necunoscute. Mama rămânea însă pe poziţia ei: „Micuţele vor ieşi mâine la horă”. Până la miezul nopţii zumzetul acela stăruitor şi sal tăreţ s-a înălţat în aer la lumina stelelor.

Exact la oră1 patru după-amiază, miss Allan ne conducea la horă, căci nu-şi permitea să discute voinţa „Doamnei „pe care ea o iubea şi o respecta; dar, după ea, „Doamna” mergea totuşi prea departe. La lorzii din Anglia, o asemenea coborâre nu ar fi fost admisă. Şi era lizibil că miss Allan măsura în adâncul sufletului ei distanţa ce separa România de dragii săi insulari. Alba-i umbrelă proiecta pe pământ o umbră rotundă şi agitată. Noi băteam cu piciorul ritmul ce ni-l trimiteau viorile tânguitoare.

Apariţia noastră stârni senzaţie; jocul se opri şi, drept urmare, hora se sfărâmă ca un pahar; peste mulţime şi viori se aşternu deodată liniştea. Fete şi flăcăi abia sosiţi coborâră din şarete şi toată lumea veni spre marginea drumului unde ne aflam noi, micuţele speriate, cu obrajii arzând sub pălăriuţele de paie, împodobite cu panglicuţe.

Miss Allan şopti ceva starostelui şi hora se reluă, le gănată, lentă la început, apoi din ce în ce mai vioaie şi, deodată, un flăcău mă luă de mână, iar din partea cealaltă mă prinse o fată ce purta pe creştet o coroniţă de anemone; mă învârteam, săream, gâfâiam, chiuiam de bucurie; viorile erau la un pas de mine, urmărindu-mă; lăutarii tuciurii care le mânuiau săreau la fel ca mine; mă fura plăcutul ritm alert şi băteam din picioare în aerul înfierbântat. Aerul acesta, năvălind din toate părţile, ajungea la noi amestecat cu miros de usturoi, de flori, de fin şi de grajduri. Ciutura de la fântână, para sită pentru un moment, se legăna şi ea într-o dublă cadenţă. Cât era

de bine şi de plăcut simţindu-ne o parte a acelui tot înlănţuitor şi puternic; ghetele izbeau pământul stârnind praful; căciulile de miel se aşezau pe frunţile transpirate; mânecile cămeşilor de in sau de cânepă se ridicau, lăsând braţele goale.

Lăutarii ţipau cât îi ţinea gura; erau în culmea nebu mei, cu pletele în vânt şi chimirele săltând în ritm. Unde aveam să ajungem cu nebunia asta? Până la stele! De odată cântecul se frânse – prăbuşire fierbinte, slobozire subită dintr-o beţie nelămurită, cădere asemeni aceleia din visurile şi realităţile ce ne alcătuiesc viaţa; o sfi. reeală ca în urma unei mari emoţii ne stăpânea, dar de care nu voiau să ţină seamă nici genunchii noştri încă în tremur, nici inimile. Al doilea joc, a doua cufundare în nebunia ce nu o egala decât voluptăţile alienării. Dar miss Allan socotea că ce i-a cerut „Madame” a întrecut măsura; micuţele au dansat destul.

Noaptea avea să se lase curând. Fântână potolea setea celor ce se aşezaseră pe ghizdurile de culoarea ruginii. Voiam să mă aşez şi eu acolo, însă miss Allan ne culese ca pe nişte scaieţi ori urzici. Cârtitoare, nemulţumite, ne întorceam acasă pentru a povesti mamei că am fi învă tat să jucăm deja ca cea mai iscusită fată dacă nu ne-ar i-i silit să ne întoarcem chiar atunci […]

De la o duminică la alta lecţiile se însuşeau tot mai bine; începeam să cunoaştem numele, sensul, originea dansurilor şi mişcările lor felurite. Sunt dansuri care se joacă-n doi, altele prin înlănţuire de mijloc, ca la vals, sau de după umeri; unele le încearcă numai bărbaţii în faţa celorlalţi. Statura lor înaltă, exclamaţiile puternice, goana jocului îţi fac frică. Aceşti dansatori sunt *căluşarii* şi strigătele lor se explică: ei reproduc în felul lor danşurile străvechi cu care păstorii acopereau ţipetele pruncului Jupiter să nu le audă tatăl său, flămândul Saturn, şi să-l devoreze…

VÂNAREA URSULUI

În onoarea arhiducelui1 şi a soţiei sale, se organizase o vânătoare de urşi. Arhiducele era pasionat de acest sport

considerat periculos. În ceea ce mă priveşte, mă chinuiam între dorinţa teribilă de a lua parte la această vânătoare şi teama ce mi-o inspirau urşii.

Regina era foarte bucuroasă la gândul că putea scăpa încă o dată de obligaţiile de gazdă.

S-a plecat în zori. Locul vânătoarei era destul de in depărtat de castel. Pentru a se ajunge acolo trebuiau un cate poteci cu pietre colţuroase sau tăiate de şuvoiul vreunei ape repezi şi miloase […]

Catifeaua întunecată a muşchiului sălbatic se înfăşură pe copaci şi pe stânci, îndulcind cu nuanţele sale depăr ţările acestei gigantice panorame. Acolo, sus, într-un lu' miniş ales special pentru această întâlnire, ursul ne aştepta, deoarece, încă din ajun, fusese gonit de la o culme la alta, alungat prin munţi şi văi, hăituit în mii de feluri. Animalul, înfuriat, adus în situaţia de a nu mai şti pe ce cale să apuce, avea să se afle deci deodată la dis Creţia noastră.

La discreţia noastră… Hm? Chiar aşa? Mă întreb bam nu fără îngrijorare, cu toată aparenţa de bravadă pe care consideram că trebuie să o adopt încă de la primul pas făcut alături de vânători. Însă mândria îmi porun cea să nu mă arăt încântată de acest gen de joc periculos, Nu îndrăzneam totuşi să povestesc isprăvile mele cinegetice. Cel puţin aerul meu degajat lăsa să se înţelea gă că aveam deja mai multe la activ. Astfel încât, aceşti simpatici vânători din Alpii Styriei sau din Carpaţi mi se adresau de parcă ar fi vorbit unuia de-al lor, folosind, ceea ce mă încânta mult, termeni din care nu înţelegeam o boabă.

Făcurăm popas. Locul era sălbatic. Doar câţiva copaci înconjurau un loc gol, mărginit de stânci ascuţite. Inima începu să-mi palpite, pentru că îmi dădui brusc seama că se făcea distribuirea rolurilor. *In petto*, invocam toţi sfinţii şi pe dumnezeul atotputernic, pentru ca al meu să fie dintre cele mai neînsemnate şi, mai ales, cel mai îndepărtat de adevăratul loc de acţiune.

Dar, vai! nici dumnezeu şi nici sfinţii n-avură răgaz să mă asculte. Un ofiţer se apropie şi, contând fără îndoială

pe o experienţă – pe care eu nu o aveam deloc – îmi dădu de înţeles că, înarmată cu un fluier puternic, pe care mi-l agăţă îndată de gât, trebuia să vestesc intrarea ursului în ţarcul de vânătoare. Tremuram de groază. Este adevărat însă că tulburarea mea nu se da de gol în acel moment decât prin supuşenie. Ofiţerul mă aşeză deci lipită de o stâncă, a cărei cocoaşă de un verde coclit, mă ascundea de ceilalţi.

Arhiducele râdea cu hohote. Râsul acela strident mă agasa la culme, ca şi graba regelui de a felicita pe cei ce pregătiseră vânătoarea. Aceştia, spre marea mea exaspe rare, îl asigurau pe suveran că ursul se afla, fără îndoială, la numai câteva sute de metri de acolo. Cumplita veste îmi ţintui braţele de peretele stâncii şi în această pos tură de Prometeu aşteptam vulturul, sau mai curând ursul.

Deodată, o rază de speranţă nebună îmi străbătu fiinţa ca o blândă săgetare: de ce adică ar ieşi ursul chiar în partea mea? De ce nu s-ar duce el mai degrabă spre ceilalţi vânători, spre cei care, cu siguranţă, îl aşteptau cu mult mai multă nerăbdare decât mine, pitiţi după bo Iovani sau după crengi? Da, cu siguranţă, ursul are. să treacă departe de mine.

Perspectiva asta mă linişti complet. Înviorată pe dată, aruncai fluierul peste umăr şi mă aşezai să ascult şoaptele vântului. prin frunziş. Comparam culoarea aprinsă a anemonelor de pădure cu albastrul închis al genţianelor. Inhalam profund parfumul înţepător al brazilor, care se îmbina cu acela, mai dulce, al tinerilor măceşi.

Deodată, da, nu mă-nşelam, un trosnet! Cineva sau ceva (!) căuta să dea la o parte tufişurile încărcate de flori galbene care, nu departe de mine, se apărau cu toţi ghimpii lor. Dar acel ceva insista furios. Sângele îmi în gheaţă în vine. Ursul! Ei, da! Chiar el, nu încăpea nicio îndoială, el era.

Stingherit de propria-i făptură, mai grăbit decât o permitea statura sa greoaie – căci în ochii mei un urs nu era decât o neagră namilă leneşă şi înspăimântătoare – ursul trecea cu un mers grăbit şi bălăbănit. Şi în momentul

acela – poate n-o să mă credeţi – în ciuda în cu îngrozitoare care mă mistuia, începui să visez.

Această reverie nu ţinu decât câteva secunde. Vagul sentiment de vânător ce exista în sufletul meu făcea într-adevăr loc pe nesimţite unor argumente de felul acesta: „Ce ruşine, în fond, să urmăreşti un animal atât de puţin de temut”.

Dintotdeauna am fost poet. Era o zi de vară fără sea man: „Ursul trebuie să trăiască şi bravo mie că-l salvez!” Nu doream pe viitor nimic altceva. Astfel orgoliul meu lăuntric de care nu mă puteam lepăda în întregime era apărat, în timp ce părul mi se zburlise şi sângele-mi părea că îngheaţă ori că aleargă prin vine cu o viteză nebună.

Ursul dispăru şi mărturisesc că mi se pare că-i aud încă răsuflarea rece şi gâfâită pe care am simţit-o trecând atât de aproape.

Aşteptai o jumătate de oră. Muţenia vânătorilor mă mira. În cele din urmă, apărură toţi deodată. Bombănind, asudaţi din belşug, regele, arhiducele şi suita trecură în grup furios fără să mă observe. Cu privirea în jos, re gina încheia cortegiul, în timp ce arhiducesa se lamenta cu voce tare. Ursul nu apăruse de fel. Vânătoarea eşuase.

— Cât aş vrea să ştiu, striga regele, cine a fost nepri ceputul care a uitat să dea semnalul pătrunderii ursului în ţarcul de vânătoare. Ah! de l-aş şti…

Regelui nu-i trecea prin cap să schimbe imputarea de la masculin la feminin. Nu mă bănuia deloc. Înarmaţi cu ciomege, furci sau cuţite, hăitaşii îşi azvârleau cojoa cele şi înjurau pe-ntrecute, descoperind pe pământ urmele trecerii ursului. Şi pentru că mă temeam să-i văd prea de-aproape urmărindu-şi cercetările, părăsii locul stâncos şi mă întorsei singură la Castel…

În vreme ce mă ajuta să mă îmbrac pentru dineul de gală, camerista se văicărea că vânătoarea a fost ratată… Ce-au să gândească arhiducii despre noi?”, repeta ea fără încetare.

Coborâi în saloanele de la primul etaj. Acolo îi auzii pe lachei discutând în şoaptă despre insuccesul regal.

Vânătorii nu-şi aminteau de vreun eşec asemănător. Fără îndoială că asupra expediţiei se abătuse fatalitatea.

Cortegiul ce trecu din holul de primire în sufragerie fu dintre cele mai posomorâte şi regina restabili cu greu o oarecare seninătate printre convivi.

— Aş vrea să ştiu, repeta regele, aş vrea să ştiu cine este imbecilul…

Toţi îşi plecau nasul în farfurii. Arhiducesa asigura că nu! ea nu văzuse „acest blestemat animal, acest chelbos şi râios de la care ni se trăgea toată nenorocirea”.

— Şi dacă cel puţin, reluă regele, l-am putea afla pe celălalt idiot, cel care i-a permis să iasă!…

Celălalt idiot se ascundea la fel de bine ca şi idiotul care, în persoana mea, simula o veselie justificată prin cea mai perfectă linişte sufletească.

În cele din urmă, calmul, puse stăpânire pe întreaga masă şi totul se desfăşura din nou după rânduială.

Urmă o serată la care celor de la dineu se alăturară numeroşi invitaţi. Regina oferi muzică. Un cvartet chemat de la Bucureşti execută câteva frumoase piese. La sfârşitul seratei, Carmen Sylva îmi şopti blând.

— Urcă până la cabinetul meu de lucru, am să-ţi povestesc ceva.

Când mă reîntâlni sus, îmi zise:

— L-ai auzit pe rege vorbind de idiotul care a permis ursului să iasă din ţarcul vânătorii, ei bine…

— Ştiu, o întrerupsei eu degrabă, ursul a apărut în partea dumneavoastră şi atunci majestatea voastră şi-a zis: „Sunt poetă şi, apoi, de altfel e ruşinos să hărţuieşti acest sărman animal, aşa că-l las să se ducă”.

— Cum de-ai putut să-mi ghiceşti aşa de bine se creţul?

— Ei, Doamnă, pentru că imbecilul care a lăsat ursul să intre în ţarc, fără să dea alarma, eram eu…

ALECSANDRI EMINESCU CARAGIALE IULIA HAŞDEU

TITULESCU, MARELE NOSTRU TITUS…

ALECSANDRI

…Surâzând sub mustaţa-i argintie, Alecsandri sosi, ochi tânăr, mers tineresc, şi vorbi numaidecât de Provansa, de Mistral, de Aubanel1. Nu se putea încă dumiri de câtă asemănare descoperise între oamenii din Aix sau din Avignon şi între cei de la noi […]. îl văd şi astăzi pe Alecsandri spunând câteva strofe provansale, în care ţesea aşa de îndemânatic cuvinte şi expresii româneşti, că nu mai ştiai deosebi cele două limbi. La primirea acestei compoziţii bilingve, Mistral răspunsese cu duioa se mulţumiri pentru. curcubeul în care se topeau nuanţele sufletului românesc şi provansal […].

În viaţa de fiecare zi, Alecsandri aducea aceeaşi vo ioşie sfătoasă, aceeaşi luciditate echilibrată. Întâlnind pentru prima oară pe Alecsandri2, Leconte de Lisle, fier mecat şi intrigat, exclamă la ieşire: „Dar nu mi-ai spus că trebuie să-l întâlnesc pe Virgil!” Apropierea morţii3 nu-i umbrise seninătatea. Întâmpina moartea, „acest duş man care desparte ritmurile şi separă rimele pentru tot deauna” – cum spunea el – cu linişte şi glume. Bolnav în pat, primi într-o zi vizita lui Sully Prudhomme, a cărui gravitate tristă nu izbutise niciodată s-o înţeleagă. Uitându-şi durerea, Alecsandri încercă să descreţească fruntea parnasianului, povestindu-i o întâmplare de la noi, cu o fată care ascunsese, în noaptea de sfântul Ion, busuioc sub pernă…

EMINESCU

[…] Prin mijlocirea lui Maiorescu, se pare, Carmen Sylva a făcut cunoştinţa celui mai mare şi mai nefericit dintre poeţii noştri. Într-o zi, cu toate împotrivirile acestuia, care era un însingurat aflat sub stăpânirea tulburătoarelor muzici interioare, Maiorescu1 a reuşit să i-l aducă. Regina mi-a descris nu o dată acea scenă rămasă de neuitat, pentru că mai târziu, datorită Mitei Kremnitz, ea urmărise, pas cu pas, chinurile bolii ce se abă tuse asupra lui Eminescu. „Ne apărea neliniştit şi răvă sit, ca venit din altă lume – îmi spunea ea; tenebros, el îmi amintea de Manfred şi de Faust, de chipurile palide şi răvăşite ale marilor romantici. Maiorescu mi-a povestit că

pentru a mi-l prezenta, încercase să-l determine să-şi comande un costum mai deschis şi pe care prietenii puteau să i-l procure. «Ori mă va primi aşa cum sunt, ori nu merg deloc la ea» „– declarase Eminescu neîmblânzit. „Avea pe chip – adăuga regina – acel vag surâs crispat şi copilăresc ce se zăreşte pe portretul lui Shel ley”. Şi a exclamat: „Sunt sigură că nebunia poeţilor nu se poate asemăna cu o alta!” […] Eminescu se amuza deşirând fraze şi sonorităţi verbale. Mi-a sărutat grăbit mâna, privindu-mă cu o privire potolită, dar pătrunzătoare, ce voia parcă a-mi secătui spiritul, spre a rămâne pentru el un subiect de curiozitate sau interes, mă.com pătimi că nu cunoşteam îndeajuns Moldova sa natală. Privirile-i căutau departe, dincolo de ziduri.

Cu toate că nu am trezit în el nici simpatie nici interes, în toată viaţa mea el a rămas pentru, mine imaginea poetului însuşi, nici a celui blestemat, nici a celui inspirat, ci a acelui poet aruncat dezorientat pe pământ, ne mai ştiind cum să regăsească aici comorile pe care le poseda. Avea vocea răguşită, dar duioasă, ca a turturelelor spre toamnă. Când i-am lăudat versurile, a înălţat din umeri: «Versurile se desprind din noi ca frunzele moarte din copac», a suspinat el, readus pentru o clipă la realitate. […] I-am propus o ceaşcă de ceai pe care, acceptând-o, a primit-o din propria-mi mână cu stângăcie, însă cu blândeţe. A băut ceaiul cu sete. Trăsăturile feţei trădau oboseala unei tinereţi trăită fără bucurie. Degetele-i erau lungi şi îngheţate, obrajii brăzdaţi de riduri albăstrii, gura foarte expresivă, cu buze fine, îi traducea toate emoţiile…”

În notele mele de atunci aflu această descriere pe care mi-a făcut-o regina, precum şi amintirea de a fi văzut-o mereu stăruind asupra aceluiaşi subiect: alienanarea lui Eminescu, nebunia poeţilor care nu se asea mână cu nicio altă nebunie.

Evident că regina Carmen Sylva prefera pe Alecsan dri lui Eminescu. Alecsandri era pentru ea mai uşor de înţeles. Eminescu rămânea inaccesibil aceluia ce nu cunoaşte în profunzime limba română, dar fiorul

Sărmanului Dionis trecuse asupră-i2. Ea mi-a mărturisit de mai multe ori că nu reuşea să se dezbare de viziunea ce i-o lăsase Eminescu: „tânăr încă şi aplecat asupra genunii”. Apoi continuă: „Mi-am dat foarte bine seama că din tot ce i-am oferit în timpul vizitei, ceaşca de ceai pe care i-am servit-o eu însămi a fost singurul lucru ce i-a făcut plăcere – ceva ce semăna cu sentimentul unui zeu servit de o muritoare…”

CARAGIALE

Caragiale1 – această învolburare de lirism, de farse, de vorbe de duh, de expresii tăioase, acest fantast de neprevăzute-nţelepciuni, acest Pulcinella2 isteţ, acest povestitor uluitor, acest elegiac neaşteptat împletind rî sul cu oftatul, acest creator care-şi bate joc de propriul său delir…

Faţă-n faţă nu m-am aflat cu el decât o singură dată, când, într-o zi, regina îi ceruse să vină să organizeze un gent o reprezentaţie la castel, în onoarea arhiducilor Charles-Louis şi Mariei-Thérèse de Austria, în vizită la suverană. Caragiale nu ştia despre ce era vorba şi nici noi mai mult decât că o să devenim actorii destinaţi să apărem seara înaintea alteţelor lor imperiale şi a curţii întregi. Caragiale vru să renunţe, dar atunci când află adevărul, când ştiu că noi trebuia să jucăm la *ce visează tinerele fete* de Alfred de Musset, că textul piesei nu exista decât în memoria mea aproximativ fidelă, că sora mea mai mică, ce nu avea atunci decât 16 ani, habar n-avea de rolul său şi nu ştia să spună versuri, el acceptă fără să mai stea pe gânduri, căci aventura i se păru ne mai pomenită. N-am să uit niciodată acea zi de improvizaţie, de amuzament, de disperare, Caragiale făcând pe sufleorul într-o piesă pe care n-o cunoştea, apoi devenind regizor, imaginând o nouă la *ce visează tinerele fete*, electrizându-se, sărind din culise la rampă, zguduit de hohote de râs şi câteodată furios că trebuia să fie gata până seara. El ne compuse reprezentaţia cea mai bizară, cea mai năucitoare din câte se pot imagina şi în care nu mai rămăsese nimic din Musset, în afară de o vagă amin ţâre. Cu o coadă de

măturoi indica mişcările surorii mele pe scenă. Versurile, ca şi subiectul, erau de nerecunoscut şi fără precedent şi, totuşi, miracol! – această haraba bură fără egal, acest ghiveci, ce nu semăna cu nimic altceva, avu succes. Arhiducele îşi amintea, zicea el, pe Musset din tinereţea sa şi, prin noi, adresa cântăreţului lui *Rolla*, elogii emoţionante. Caragiale primi mulţumirile reginei; regele găsi piesa „tuşantă”. […]

Demonul Caragiale insuflase magia sa asupra noastră. Vraja ne prinsese atât de mult şi atât de bine, încât ne mai stăpânea încă şi după ce oaspeţii plecaseră la cul care…

IULIA HAŞDEU

„Iulia! Iulia! blând, copil al neamului meu.

Fecioară cu suflet de aur, româncă cu viers mătăsos11…

Eleaa Văcărescu

Iulia Haşdeu! Pionieră, arhanghel de mândre preves tiri… Când am sosit la Paris, ea nu mai era acolo… Misterios răpită de o boală despre care nu cunoşteam amănunte, ea mersese înaintea paşilor mei. I-am căutat şi i-am dibuit dâra de lumină a tinerei ei prezenţe rămase şi în salonul lui Gaston Paris şi în curiozitatea ce o stârnise printre poeţii de la sfârşitul veacului trecut apariţia acestei străine aflată încă în pragul primăverii vieţii.

România! pământ necunoscut, totuşi patria celor mai frumoase evocări ale lui Michelet, Quinet, Mickiewicz – „ţară de durere, de forţă şi abnegaţie” care pe neaşteptate în plină epocă de redeşteptare trimite la Paris o fată născută dintr-un tată savant şi mistic, celebrul nostru Haşdeu.

În câteva dintre remarcabilele sale lucrări, Haşdeu preamărise pe Văcăreşti, lirismul lor, aprinsa lor pasiune pentru literatură.

M-am bucurat deci de două ori auzind în juru-mi elogiul unei făpturi alese, împodobite de un nume ilus tru…

Şi apoi ea îmi deschisese calea…

În visurile mele, Urmam gestul braţelor sale întinse spre orizontul european al patriei noastre.

Ea avusese un debut cu ecouri dintre cele mai încântătoare.1 Renan ne vorbea de ea. Un fel de aventură pe care i-o povestise Gaston Paris îl interesa în mod deosebit.

„— Este posibil să nu se fi aflat niciodată cine era acel necunoscut! „– se mira el.

Şi cum i se povestise că Haşdeu comunica şi dincolo de mormânt cu fiica sa dispărută, Renan era aproape pe punctul de a gândi şi a mărturisi că el atribuia unei magii rele sau bune prezenţa pentru el cvasi-reală a tânărului patetic şi frumos care timp de doi ani se afla mereu în apropierea locului unde era şi Iulia.2 Pretutindeni unde ea mergea, neapărat îl zărea şi pe el şi îşi îndemna prietenii să privească solitarul personaj pe care-l descoperea când pe o bancă în faţa ferestrei sale, când pe stradă, la răscrucea pe unde ea avea să treacă. El nu încerca nici să-i vorbească, nici să se apropie de ea. Iulia îl ura. îi era frică de această fantomă vie…

Fără îndoială, lăsa Renan să se înţeleagă, trebuie să fi fost un mesager al morţii… Eu însă asociez imaginea trecătorului aceleia a poetei adorabile, a cărei umbră uşoară mi-a mângâiat nu o dată fruntea de-a lungul drumului pe care, după ea, şi mâi puţin înaripată decât ea, m-am avântat… În modestele-mi mâini am preluat lira-i aproape de copil şi am încercat să duc la buze ghirlanda pe care ea o lăsase să cadă înainte de a-i încununa ta lentul şi dorinţele…

Pentru noi, Iulia Haşdeu rămâne pioniera, arhanghe lui prevestitor care nê-a dus, pe Anna de Noailles şi pe mine, departe de verbul nostru natal, dar hrănindu-ne amândouă din aceeaşi sacră cuminecătură ce ne-a însuf leţit ca o prezenţă reală neamul nostru, sau mai bine zis, patria noastră.

Dacă morţii ar avea nostalgia pământului părăsit cum oamenii o au pe aceea a infinitului, atunci poate nu mă înşel când uneori simt sufletul delicat al Iuliei plutind în

preajmă-mi…

Poate că ea m-a învrednicit să-i îndeplinesc misiunea pe care ea a trebuit s-o abandoneze…

TITULESCU, MARELE NOSTRU TITUS…

Cannes, 18 martie 1941.1

A murit Titulescu, neobişnuitul, marele nostru Titus2! Titulică, îi tu nu mai este! Aruncat în afara vieţii, deja de mai multă vreme, el nu mai aparţinea decât regrete lor noastre…

Dar ce fiinţă minunată şi plină de taine, în sensul larg al cuvântului, ce verb, ce forţă, ce siluetă proiectată peste toate orizonturile politice, a dispărut!

Alături de el am petrecut luni şi luni din viaţa mea, am colaborat, am reflectat şi-am suferit alături de el, iar timp de 20 de ani, privirile mele s-au îndreptat spre faţa sa de idol cu buze groase şi obrajii arămii sub ochii pătrunzători şi plini de lumină. Titus! Societatea Naţiunilor, Europa fericită, sigură de: ea însăşi, şi vai, de alţii, şedinţele în care, cu pasul ferm, capul sus, umerii largi, ţinuta imperioasă, Titulescu trecea prin mulţimea delegaţilor pentru a urca la tribună.

Cât de apropiată şi în acelaşi timp cât de îndepărtată îmi apare această imagine! în timp ce se afla acolo, la

Geneva, în admiraţia unanimă, marele său proiect părea să izbutească, să se desfăşoare, căci printre atâtea înţelegeri sau planuri oarbe el îşi urma pe al său. Seara, la reuniunile de lucru între noi românii, el, ne dezvăluia acest proiect: Mica Antantă şi Antanta Balcanică – una sprijinindu-se pe cealaltă şi formând stâlpii de rezistenţă ai Orientului Apropiat şi Mijlociu. Dar Anglia era în batata de ideea comerţului său viitor cu Germania, sta tele „neutre” o urmau – Suedia cu al său Unden, Nor vegia cu Hambro…

Cu cinci săptămâni în urmă3, într-unul din rarele sale momente de luciditate, reuşeam să evocăm împreună acele amintiri înfipte ca nişte piroane în carnea noastră: sosirea la Geneva a lui Stresemann şi sprijinul acordat de Marea Britanie contelui Apponyi… Îl priveam în timp ce, cu mâna tremurândă şi privirea pierdută, vorbea de sinistra

împlinire a profeţiilor sale. El însuşi era o imagine a acestora! Alungat din ţară, izgonit de rege şi de cei ce se pretindeau aleşii naţiunii, cu privirea stinsă şi pasul şovăitor, obrazul supt şi numai schelet – iată ce mai rămăsese din cutezătorul şi neobositul nostru Titus, acela care, fluturându-şi ideile ca un stindard înălţat pe marele catarg al corăbiei, ştiuse să se facă ascultat şi să se impună. îl ascultam şi vocea sa fără timbru trezea în mine ecoul glasului său de altă dată, care, pătrunzător de la început, se modela dintr-un metal necunoscut, se nor ca un timpanon…

Fidelitatea lui faţă de Franţa nu era rivalizată de cât de devoţiunea pentru propria-i patrie şi de gustul şi cultul veritabil ce i le inspira sufletul englez şi instituţiile Angliei. „Iubesc Franţa cum am iubit-o pe mama mea, iar Anglia ca pe tatăl meu” – a declarat el la un banchet la Londra, într-un discurs care a rămas celebru acolo. Cerându-i-se amănunte asupra părinţilor săi, el a adăugat: „Mi-am pierdut mama acum patru ani şi o mai plâng încă. Sunt fiul postum al tatălui meu şi toată viaţa

I-am cinstit şi l-am aşezat mai presus de orice în sufletul meu…”

Trăia în agitaţia furtunii… Mâinile sale, care parcă grăiau, se ridicau ori coborau într-un ritm egal. Puterea sa de muncă era inepuizabilă. Plăcerea de a dovedi drep tatea venea deopotrivă din erudiţia, să juridică şi din deosebita-i sensibilitate. Un lucru cât de mic îl punea la inimă. Drepturile şi cauza României erau singurele care-l preocupau. El o ajutase cu multă trudă să le cucerească. Devenise apărătorul ei recunoscut. Reuşise să rezolve chiar dificila problemă de a rămâne în sincere raporturi de prietenie cu cei mai zeloşi dintre. adversarii săi! […]

El, care se indigna atât de tare de lipsa de recunoştinţa existentă între cei de un neam, nu bănuia <că într-o zi va fi şi el izgonit din altarul familial al patriei, în care dăinuiesc marile umbre celebre odinioară şi care ar trebui să rămână sfinte pentru totdeauna! O, Titu lescu!

Odată, vorbindu-mi de poetul Mistral, pe care-l iubea,

mi-a spus aproape strigând: „Oameni ca el nu sunt doar forţe ale naturii, ci adevărate evenimente!” Aceasta s-ar putea aplica la fel de bine şi lui Titulescu. Evenimentul pe care el îl reprezenta era faptul că, stăpân pentru un timp pe o situaţie căreia ştiuse să-i definească importanţa, voia să-i asigure acesteia o statornicie deplină. Dar se constata cu stupefacţie – ba încă şi azi o mai constatăm – totala incapacitate a unei părţi a Europei de a înţelege personalitatea şi acţiunea lui. Pe scurt, îi tulescu avea să fie sacrificat cu toată politica sa lucidă ce urmărea, mai ales, securitatea Europei. Ca nimeni altul, el îşi dăduse seama de planul de distrugere din care se hrănea Germania, ca şi de absoluta orbire a francezilor în faţa propriului lor destin, uşurinţa cu care s-au lăsat copleşiţi de măguliri şi ameninţări deopotrivă de periculoase. Când, în 1936, Titulescu, deja îndurerat de apropiata năruire a operei sale, părăsea puterea4, Italia şi Germania slobozeau un ţipăt triumfător, ţipăt ale cărei urmări le auzim în fiecare zi venind dinspre ţările ocupate şi chiar din zona liberă. Unul dintre cei mai ve ritabili stâlpi ai rezistenţei europene în faţa actualului învingător fusese doborât! mai există oare încă oameni care să nu-şi dea seama de aceasta? Ei vorbesc despre el cu regrete, dar şi cu ironie, căci trebuie să rămână fideli programului şi erorilor lor!

Titulescu credea, ca şi Machiavel, că „cel mai mare bine ce se poate înfăptui şi cel mai plăcut lui dumnezeu este acela ce se face Patriei sale”. El urmărea preţutin deni interesele acestei Patrii. Se temea de schimbările politicii nestatornice impuse de regele Carol. Spunea adesea: „Îmi plac nuanţele, dar numai ale aceleiaşi culori. Să întorci spatele Germaniei, e-o nebunie! Pentru că în acelaşi timp ar trebui să-l întorci şi Angliei; după cum tot nebunie e să nu vezi dincotro bate vântul” [...]

În ceea ce ne privea pe noi, ne-a dat severe avertismente şi pronosticuri referitoare la securitatea noastră...

Bine clădite, ideile sale au displăcut multora, cu toate că printre delegaţii Angliei el a aflat prieteni care l-au

aprobat în tăcere. Dar în practică politica Marii Britanii nu era dispusă să le pună în acţiune. Trăiam într-o epo că juruită unei liniştiri universale! [...]

A fost alungat cu lovituri de bâtă, pentru că sub spinii şi trandafirii Genevei el descoperise... pericolul german: Germania sporindu-şi cu fiece zi, înăuntru şi în afară, uimitoarea influenţă ce-i va permite să ia şi să doboare totul, înălţându-se atât de puternic... Din acest punct de vedere, nimeni nu poate tăgădui admiraţia sa pentru Germania. Titulescu o văzuse la lucru timp de 18 ani; acestei opere îi descoperise scopurile şi îi urmărise dina inte contururile. Se poate spune despre el că a fost un Cristofor Columb al ordinii politice a unui nou conti nent. Planul Germaniei, plan pe care-l ascundeau la început fluctuaţiile interioare, dar care, chiar pe parcursul încercărilor de asigurare ale lui Stresemann5 et C-ie, desena promotoriile şi golfurile întregii sale geografii, în sfârşit, atacul şi apărarea pe care Germania nu pregeta niciun moment să le aibă în vedere.

Titulescu auzea de departe răsunând un glas şi, mereu neliniştit, între sunetele de alarmă ce trebuiau să trezească grabnic întreaga Europă, nu desluşea pe acela al pământului natal. [...]

Lui Laval6, pentru care până la moarte părea să nu treasca simpatie, îi reproşa de a nu-şi fi dat demisia în timpul discuţiilor asupra sancţiunilor de la Geneva. „De ce să semnezi, spunea, o rezoluţie pe care o deteşti? Chiar o ameninţare cu demisia era de-ajuns să descurce o situaţie şi s-o echilibreze”. La Geneva, în timpul celebrei şedinţe de sancţionare a Italiei7, era invidios pe ministrul britanic că putea da glas hotărârilor de neclintit ale ţării sale. Titulescu iubea Italia şi întrevedea drama care avea să devoreze viitorul ei. [...] Iată de ce, în acele zile din 1936 în Italia se jubila: „Oribilul Titulescu a fost, în sfârşit, dat afară de regele lui şi de întreaga naţiune”. Se trecea însă sub tăcere amănuntul că cu trei săptămâni înainte, aflat în litigiu cu preşedintele consi liului de miniştri – Tătărescu, ce abia scăpase printr-o întâmplare de revolverul Gărzii de

Fier –, Titulescu îşi înaintase demisia suveranului. Dar el flutura adesea această demisie. Procedând astfel, respecta un principiu.

Titulescu vedea Germania stăpânită de o idee fixă: revizuirea Tratatului de la Versailles […]

Simptomele prevestitoare de revanşă pe care în numele său şi al aliaţilor ei Germania o pregătea, Titulescu le înregistra foarte atent. El se străduia să desfunde urechile Mar ei Britanii, abil înfundate cu vată prin grija foştilor ei inamici. Susceptibil de acelaşi ostracism ce urmărea pe Eden şi pe Churchill, prin excelenta propagandă germană el se vedea trecut în rândul revoluţionarilor în sensul vechi şi pejorativ al acestui cuvânt care, în prezent, în Franţa şi chiar în România este la loc de cinste. El vedea mai devreme cum se producea fărâmiţarea conştiinţei unora şi regretele altora, formând astfel în sânul naţiunilor focare canceroase care, dezvoltându-se, aveau să atace şi să distrugă întregul organism: acţiunea Habsburg, admisă şi încurajată pentru că era deştinată să ridice tot catolicismul împotriva lui Beneş8 şi a politicii sale; acţiunea de mai târziu din România, prin Garda de Fier care, tinzând să slăbească monarhia, admi nistraţia de stat şi armata, răscolind instituţiile şi biserica, urma să împiedice orice unitate defavorabilă Ger maniei. Stimulând la unii cele mai nobile, cele mai natu râle sentimente umane, iar la alţii pe cele mai rele, aceste dorinţi diferite duceau în chip ciudat la o sinteză: crea rea dizolvantului în care trebuiau să dispară patriile. Titulescu semnalase cu mult timp înainte manevra care dădea de la Berlin lovituri de târnăcop Versailles-ului. Zadarnică vigilenţă, zadarnică truda de a-şi cerne profeţiile prin sita unei logici impecabile…

„— Vă înşelaţi, i se replica, Germania nu se strădu ieşte decât să se dezvolte pe plan intern”.

„— Da, de-ar fi aşa, dar după aceea ce se va întâmpla?”

„— Ei bine, o să se preocupe să-şi extindă comerţul, să-şi dezvolte industria…”

Industria de război...”

„— Ah, încetaţi! Insistenţele dumneavoastră ajung la manie...”

Ei se grăbeau să-l îndepărteze de subiectele sale preferate. Beck9 şi atâţia alţii, funeşti şi nenorociţi, aflau în el observatorul rece care le detesta metodele.

Din 1933, de când îl ascultasem vorbind în public, Hitler mi s-a părut capabil să cucerească multe victorii. Opinia mea de femeie nu emitea vreo pretenţie, totuşi

Titulescu a rămas foarte frapat de ea. M-a chestionat insistent asupra impresiilor mele.

— Ce gândeşti despre destinul acestui om?

— Pe mine nu mă preocupă decât maniera sa de a acţiona: este strictă, exactă, maleabilă tuturor posibili taţilor, dar acoperită ad-hoc de un misticism aiuritor, acel misticism de care protestanţii sunt frustraţi în religia lor şi care face din ei prada oarbă a acestui gen inspirat. Protestantismul l-a privat pe dumnezeu de orice poezie venită din Vechiul Testament şi Evanghelii. Aşa că acolo unde ei află această poezie a sufletelor o adoptă şi o adoră cu nesaţ.

— Acesta este misticismul hitlerist care susţine un edificiu dotat cu cea mai perfectă arhitectură, a reflectat Titulescu.

— Ah, poeţii, a observat el, mai apoi, nu se ocupă decât de poezie, pictorii nu reţin dintr-un peisaj decât liniile şi culorile, iar în cel mai mic cătun arhitecţii observă forma caselor; oratorul care se informează de mijloacele unui posibil adversar se întreabă: este convingă tor? Şi acum tu vrei să-mi dovedeşti că Hitler se pregăteşte să stăpânească lumea cu arma poeziei!...

Această manieră de a vedea lucrurile nu era a mea şi apoi acest titlu de poet pe care el mi-l acorda cu atâta plăcere îl înarma împotriva propriilor mele impresii.

— Napoleon ar fi de părerea mea, i-am răspuns.

Pentru el imaginaţia era „regina universului”.

— Vrei să pretinzi că Hitler nu este un imaginativ, un Nietzsche în toate minţile?

În pofida făgăduielilor sale, când m-a reîntâlnit în acelaşi an 1933 m-a interogat cu înfrigurare:

— L-ai ascultat pe Hitler?

— Bineînţeles. În Germania, nu departe de frontiera belgiană.

— Şi-ţi menţii diagnosticul?

— Da. Germania este bolnavă de poezia lui Hitler, care reprezintă ceva confuz, monoton, de nedorit, ca vuietul vântului şi revărsarea mării. În afara veşnicului slogan care se rostogoleşte cu bubuit de trăsnet, cuvintele ce sloboadă în spaţiu se răspândesc, sau, mai degra bă, devin o forţă motrice, un element, ceva tulburător şi însufleţitor, ca oxigenul bunăoară…

De data asta, Titulescu nu s-a mai arătat revoltat. Hitler păşise în prima etapă a măririi sale. Titulescu îl prefera în locul lui pe Mussolini, acuzându-l pe celălalt de plagierea inventatorului fascismului din care au ţâşnit naziştii. „În definitiv, dincolo de etichetă, toate dictaturile se înrudesc şi se aseamănă”, a conchis el.

Neliniştea lui Titulescu izvora din admiraţia pe care o avea pentru Germania. El lăuda îndârjirea unui popor hotărât să se redreseze eu orice chip, dar considera că mijlocul cultivat în secret – războiul – era rău ales. Or, după opinia sa, Germania nu trebuia cu niciun preţ să-l folosească. Pentru că mai era şi Rusia. El nu re nuntă la această idee. Era un cetăţean al universului, care vedea mereu lângă el, în picioare, un soldat necunoscut: umanitatea. Goethe spunea: „Geniul prin excelenţă este acela care asimilează totul, care ştie totul, care-şi însuşeşte totul, fără a prejudicia caracterul său nativ”. Caracterul nativ al lui Titulescu rezida întreg din această milă pentru fiinţa umană şi din această dragoste mândră pentru patria sa, care avea să-i înlănţuie viaţa la o trudă teribilă, iar sfârşitul său la un supliciu a cărui intenştate adversarii săi vor înţelege-o abia mai târziu, la lu’ mina catastrofelor de care omul de stat ar fi voit să-i cruţe. Dar când comedia s-a jucat chiar în faţa sa, atunci faptul a devenit tragic. Titulescu ţinea cu orice preţ să creadă că,

odată cu venirea regelui, ar putea păşi în etapa în care, datorită înţelegerii ce i-ar acorda-o mo narhul, ar reuşi să se facă unanim înţeles. Dar el uita exact un fapt: comedia ce se juca putea să sfârşească în marea tragedie aţâţată în jurul portofoliilor, de unde vin toate dramele care duc la nimicirea pământului şi a naţiunilor.

Succesele sale, felul în care silueta lui se profila în lumina victoriilor de mâine au aţâţat împotrivă-i această hienă mai rea decât toate şi care se cheamă: ura politică. E o ură a geloziei, o ură a savantului împotriva confra ţelul mai norocos decât el în descoperiri şi o ură a po porului împotriva celui ce-i ia pâinea de la gură. Ura politică-i un păcat cardinal care se răzbună pentru faptul de a nu fi fost trecut printre viciile care pot anula orice judecată – iată ceri ura politică! […]

În jurul lui Titulescu apărură de îndată legende. Regele Carol, este adevărat, a cedat cu greu datoriei de a-l numi printre consilierii săi, dar odată faptul împlinit îl consulta cu încredere şi interes. Însă virusul era deja în venele conducătorilor de la noi. Germania inaugurase deja sistemul său de sechestru economic în toate ţările, însufleţind, este adevărat, munca pe plan intern, îndrumând industria în formare, instituind împreună cu românii, drept portdrapel, super-consilii de administra ţie. […]

În acest timp, la Geneva se punea la cale maşinaţiunea. Miopia popoarelor făcea ravagii, sau, mai degrabă, cea a reprezentanţilor lor, care nu voiau cu niciun preţ să-şi dea seama de situaţia care ducea spre marele înăcel. Să le atragi atenţia asupra acestui lucru însemna să-i ofensezi. Singur Austen Chamberlain şi încă două-trei spirite clarvăzătoare ca el, mai târziu Anthony Eden, prea puţin dinamic însă pentru a se face ascultat de ai săi, începeau să vadă în depărtare încâlceala iţelor de intrigi pe care le descurcau mâini înarmate. […]

Titulescu avea să fie învins tocmai la el acasă, în România. Politica sa – al cărei rezultat, cum vedea el, ar fi dus la îndepărtarea războiului, cu condiţia să fie urmată de

Germania, Anglia şi Franţa şi ca ea să comporte o maximă prudenţă în privinţa Germaniei – jena mişcarea financiară, jocul uzinelor înnebunite de producţia stimulată de Germania şi de pe urma căreia beneficiau atâtea ţări şi, mai ales, atâţia oameni politici. Încă o dată, acest aspect al lucrurilor bloca orice ieşire gândirii unice a omului de stat, care se putea rezuma astfel:

„Supravegheaţi Germania! Nu-i lăsaţi nici în Europa, nici aiurea puterea absolută care să întroneze despotismul fascisto-nazist. Fiţi numai ochi şi urechi în ceea ce priveşte Rusia! Informaţi-vă, scrutaţi atent, fiţi cu ochii în patru, protestaţi împotriva oricărei încercări de colaborare dublată de o tiranie ascunsă! Să fie întărită Mica Antantă, blocul balcanic, oferindu-i-se avantaje tot atât de numeroase ca şi acelea propuse şi preconizate de Germania, pentru ca acestea să poată fi anulate prin comparaţie. Desigur, Anglia şi America erau în măsură să îndeplinească aceasta. Dar nemţii dispuneau de geniul lor care îi plasase atât de sus în ceea ce priveşte influenţa internaţională, menită să hrănească naţionalismul lor pătimaş, pentru a nu fi ştirbit, avea nevoie ca toate naţiu nile să fie în favoarea uneia singure. Optzeci de milioane de oameni nu erau suficiente pentru ridicarea unui imperiu în care planurile lui Alexandru Macedon şi ale lui Napoleon se uneau cu procedeele unor Tamerlan, Gingis Han şi ale altor autori ai piramidelor de cranii cu care schilodul Lenk se fălea plin de mândrie că ar fi ameţitoarea culme a frumuseţii, comparabilă cu obrazul iubi tei sale. Dar versurile dedicate acelui „grain de beauté” au năruit însă renumele piramidei de cranii:

„J’aime mieux mă mie au gué.

J’aime mieux mă mie…” 10

Glorie poeţilor şi flecărelilor lor sublime!…

Cu toate că dincolo de graniţe a fost foarte apreciat, în ţara sa Titulescu n-a fost bine ascultat. Că semnalelor sale de alarmă li s-a dat prea puţină atenţie, aceasta era firesc, căci România trecea printr-o epocă de prospertate, iar prin prezicerile lui în pragul viitorului el devenea

marele obstacol în calea horei dezlănţuite. Totuşi, talentul, buna-i credinţă, mâinile lui chiar au făcut să-şi păstreze prieteni, iar în provinciile noastre recucerite se bucura nu numai de prestigiu, ci şi de multă dragoste. […] Pentru Transilvania şi Bucovina Titulescu era gră nicerul, paznicul de fier, veghea însăşi, alerta în per şoana. […]

Înflorirea înşelătoare, avântul ei de după război – iată capcana în care Europa avea să cadă din înalturi şi atât de uluită încât aceasta i-a atenuat pentru moment, durerea pricinuită de prăbuşirea-i neaşteptată.

Un Paris cuprins de ameţeală şi petrecere, Londra în splendoare, Bucureştiul plin de încântare, Roma în triumf, expoziţii, congrese, contactul realizat, în sfârşit, între naţiuni, schimburile de idei, de profesori, de studenţi, un lux demn de anticul Bagdad – ştiinţa aprinzându-şi pretutindeni luminile – iată cum a fost, aproape în totalitatea ei” această Europă dintre 1918 şi 1938 (descompusă, după unii, perfectă după alţii), căreia i-a luat locul acum o Europă de lacrimi, de lupte, de sânge şi suspine.

Cum să te alarmeze, în asemenea condiţii, ameninţările agitate de câţiva ambiţioşi şi nemulţumiţi? Dar Titu lescu nu era niciun ambiţios, niciun nemulţumit. De câte ori nu l-am auzit chiar la Geneva murmurând: „Mă tem de nenorocirile Germaniei. Germania este şi nenorocită şi formidabilă. Ar trebui să o împiedicăm să apuce pe drumul nefericirii, să nu pună în aplicare planul pe care-l pregăteşte”. El urmărea acest plan pas cu pas, pe hartă, în gând, în somn. Dar existau şi momente când îl încercau gânduri liniştitoare: „Germania şi lumea întreagă n-au să îngăduie totuşi ascensiunea pe cer a unui astru distrugător”. El spera ca popoarele şi guvernele să înţeleagă în cele din urmă acest lucru. Litvinov11 era, în convingerile sale, unul dintre cei ce-l vor înţelege. Simplul fapt că acesta consimţise într-o discuţie să-i promită în mod oficial semnătura Rusiei pe un tratat, *recunoscând* suveranitatea românească asupra Basarabiei, i se păruse de minunat augur. Şi se ivea posibilitatea de a angaja o

discuţie cu ruşii, de a-i vedea adoptând o poziţie maleabilă faţă de noi.

Ce mai tărăboi s-a iscat în această chestiune! Un la război îngrozitor. Se spunea că Titulescu voia să vândă România Rusiei [… Abia abordată în vreo discuţie, ideea lui Titulescu stârnea rebeliune, devenea secure şi cuţit agitate în mâinile germanilor, sau ba chiar şi în acelea ale opiniei politice româneşti, aproape unanim câştigată de partea acestora. Încredinţată la început în mâinile unor inofensivi oameni politici, care păreau că nu ar acţiona decât din precauţie şi pentru a fi pe placul partidelor respective, manevra germană, ce putea fi lesne demascată, se ascundea în spatele Gărzii de Fier, pe care Germania a gândit-o, de la primele ei semne şi planuri, îndreptată spre propriile sale interese. Agitând iniţial no bile aspiraţii, Garda de Fier s-a lepădat repede de ele şi, susţinută de vântul ce bătea dinspre Berlin, ea a sfârşit prin a-şi afla unic reazem în nazism.

Astfel se realiza, în umbră, dorinţa acelui duo fan tastic – Mussolini – Hitler – ca o primă întâlnire în Balcani a cuplului Izolda – Tristan, stând nu pe o bancă a îndrăgostiţilor într-o noapte-nmiresmată, ci drăgălăşindu-se în preajma sondelor de petrol, cărora perechea trebuia să le devină fericitul moştenitor.

Naţionalistă, antisemită, părând la început generoasă în concepţiile ei, Garda de Fier a devenit, încet-încet, strania anomalie care, în acea Românie recunoscută prin bunătatea sa naturală şi blândeţea-i nativă, avea să înalţe altare cruzimii şi injustiţiei. Această înstrăinare de obârşiile sale, de destinul său: „pe care neamul era obligat astfel să-l împlinească, avea să devină mai întâi destră mare, iar mai apoi nenorocire curată. Asupra lui Titu lescu se vor îndrepta loviturile perfide ale organizaţiei germane şi în care se va putea recunoaşte hotărârea ne înduplecată care hrănea deja pe autorul lui „Mein Kampf”, de a ataca, într-o zi, Rusia. Hitler – faptul trebuie recunoscut – nu a tăgăduit şi nu s-a abătut niciodată de la afirmaţiile şi declaraţiile sale. Titulescu se arăta a fi obstacolul principal

al politicii sale în Balcani şi al planului său de anihilare a Poloniei şi Cehoslova clei, pe care le ura cu atât mai tare cu cât le ştia în tregime creaţiuni ale Tratatului de la Versailles. Hitler se dovedea un spirit înrobit principiilor şi dorinţelor sale, fără a le părăsi orizontul şi a le neglija aplicarea măcar un ceas. Era un exemplu de voinţă dinainte calculată, grefată pe o psihologie pe care nimic nu va îndepărta-o vreodată de proiectele sale, urmărind totala lor împlinire.

Lipsindu-se de serviciile lui Titulescu, România a co mis un act grav de ingratitudine şi de neprevedere, în vreme ce regele său era rău sfătuit sau, mai exact, prins şi el în reţeaua de aur a afacerilor. Sclav lor, condus de ele spre prăpastie, regele se va lăsa influenţat de manevrele lui Mussolini spre a se debarasa în mod ingrat de Titulescu. În ceea ce-l privea pe Hitler, acesta, sfidând orice poveţe ale Europei, îşi vedea exact propriile interese. Or, Titulescu reuşise să unească într-un mănunchi robust exact statele pe care Hitler dorea să le distrugă…

Titulescu se bucura de încrederea Rusiei şi Turciei şi putea, printr-un miracol al momentului – dar doar el singur putea asta – să arunce contribuţia rusească în balanţa micilor state tributare cu totul Turciei, care de venea apărătorul lor firesc, înclinat mai degrabă spre Rusia decât spre Germania.

Pentru a-şi salva poziţiile sale în Africa, asupra cărora pluteau nori ameninţători, Mussolini călca în picioare străvechea glorie a Italiei, încrederea ce i-o acordase Franţa şi Anglia, sentimentele de fraternitate latină pe care era gata să le renege; dar, am mai spus-o, Mussolini n-a fost decât un rătăcit orbit de pulberea ridicată de taifunul Simun din Etiopia până-n Libia, în timp ce Hitler rămânea neclintit şi rigid pe poziţiile sale. Caucazul îi oferă stânca lui Prometeu, dar lipsită de corul Oceanidelor şi de orice divinitate. Caucazul teribilelor legende, Caucazul Medeei, care şi-a îngropat acolo osemintele la tâlui său, Caucazul în care, după ce Iason a cucerit *Lâna de Aur*, aducea eroului moartea copiilor săi!

Hitler este, rând pe rând, Iason şi Prometeu, el a cucerit *Lâna de Aur* pe seama evreilor, dar acest primitiv nu ar înţelege o iotă din aceste comparaţii mai curând flatante, căci nu vom putea da stima noastră acelui om care, în aceste vremuri schimbătoare şi de trădare, de servilism şi compromis, a rămas omul cărţii sale şi al ferocităţii sale lăun trice, închinată unui cult sângeros, altarelor în care magi primitivi oferă drept sacrificiu măceluri şi cărora şeful lor a ştiut dinainte să le hrănească pofta nemăsurată de devorare.

Toţi îl vizau pe Titulescu, aşadar. Titulescu trebuia să dispară. România a fost astfel văduvită de contribuţia lui, ba chiar, vai! de gândirea lui. Evreii, cărora el nu le subestima nici defectele, nici utilitatea în afacerile în ternaţionale, au plecat aiurea sau au fost asasinaţi, în timp ce el părăsea ţara care se bucura de plecarea lui.

Acestui om, acuzat de a fi. agent al bolşevismului, i se reproşau gusturi de plutocrat, creându-se în jurul său o legendă. Şi cu toate că aceasta era. mereu spulberată de realitate, ea renăştea în fiecare zi. Se spunea că la Ce ne va el ar fi locuit în apartamente somptuoase. Or, acestea se reduceau doar la patru camere, din care trei foarte mici, iar o alta – un salon modest, mobilat cu o canapea uzată şi trei fotolii. Pe masă şi pe o consolă – mormane de dosare până-n tavan. Micul salon, rezervat de atunci în fiecare an delegaţiei române de pe lângă Societatea Naţiunilor, era minuscul, prost mobilat, având doar o frumoasă vedere deasupra Rhonului. De altfel, ceea ce mă face să zâmbesc cu îngăduinţă este naivitatea, modul copilăresc în care uneori se comportă oamenii: acelaşi apartament care la Bucureşti şi oriunde, în România, era se cotit un simbol al fastului întreţinut de Titulescu în timpul misiunilor sale, atunci când succesorii săi l-au ocupat, în continuare, aceştia se plângeau pe bună dretate de micimea camerelor care evocau imaginea marelui predecesor. Ei nu-şi permiteau să vorbească însă despre el decât cu prudenţă sau în şoaptă. La Paris, la hotelurile Ritz sau Chathan unde locuia, Titulescu ocupa aparta mente mici, fără valet de

casă, iar doamna Titulescu nu avea cameristă, ceea ce era o simplicitate pe care le-am reproşat-o. Doamna Titulescu, tânără, frumoasă, îndemânatică, făcea singură totul, ceea ce mi se părea inadmisi bil; ca şi modestul ei soţ care, în general, era reţinut de îndatoririle sale, soţia harnică şi mulţumită făcea cu bucu de toate treburile.

Recepţiile, deosebite fără îndoială, pe care el le oferea la Geneva, semănau întru totul cu cele date de colegii noştri, dar dacă faima lor era mai mare aceasta se da tora fanteziei lui Titulescu, care le adăuga câteva surprize inedite, prin care rămâneau de neuitat.

Ambasadele noastre de la Paris, de la Varşovia şi de la Londra, bucurându-se de aprobarea şi admiraţia una nimă, întreţineau un fast aparte din ordinul guvernelor care pe Titulescu îl învinuiseră de exces şi lăsaseră să circule în jurul lui legende ca cele amintite mai înainte. Acestea emanau de la guvern care, într-o orbire totală, purta în fiecare dintre actele sale pecetea ascunsă a Germaniei, amprentă de neşters ca aceea pe care fierul roşu o imprimă în carnea ocnaşilor.

Titulescu, deci, trebuia să piară. El a pierit, spre bucuria declarată public de Italia de atunci, care nu se îndoia – mai mult chiar decât Titulescu. Însuşi – că era dinainte o învinsă. Oamenii dispar, ideile lor rămân. Dar să nu pregetăm să vorbim despre ceea ce el a creat, vreau să zic despre ceea ce rămâne, adică povestea cu tâlc Titulescu, prestigiul Titulescu…

El a vrut să împiedice Germania să ne distrugă. Germania va şti-o, dacă nu o ştie deja, că pentru ea şi pentru întreaga Europă el voia să instaureze securitatea. Nefericitul rege plecat în exil12, care suferă între cratere de vulcani stinşi ca şi destinul său, se căleşte acum de greşeala pe care a fost împins să o facă, alungind de lângă sine una din singularele conştiinţe care se agitau pe continentul nostru.

În clipa de faţă, pe care Titulescu a prevăzut-o, când nu mai dansăm pe un vulcan ci pe oseminte, este bine să privim puţin în urmă; este un moment în care naţiunile îşi

poartă încă paradoxurile şi greşelile-n panaş, moment de înfumurare, dar şi de căinţă, epocă confuză ca zborurile învălmăşite ale corbilor şi vulturilor deasupra mor manelor de cadavre: prin ceaţă nu poţi să-i distingi pe unii de alţii. [… j

Titulescu a fost mai mult decât un om de stat: el a fost un profet. În momentul în care scriu aceste rânduri, războiul devine fiară de neîmblânzit…

HUGO, PARNASUL ŞI CEI DIN JUR TREI SALOANE

HUGO, PARNASUI ŞI CEI DIN JUR

În depărtările primei mele tinereţi, în nimbul acela în care adolescenţa a adunat tot ce i-a plăcut, văd chipuri, gesturi, mişcări, priviri şi, ca Ioana d'Arc (iertată-mi fie această îndrăzneală) aud glasuri. îl aud pe Victor Hugo: vorbeşte foarte încet. Dimpotrivă, timbrul lui José-Mari a de Hérédia e viguros, sună ca un metal rar. îl aud, autori tar, pe Leconte de Lisle şi îl văd cum îşi aruncă pe umerii zgribuliţi un şal roşu de lină, cu gestul cu care un Cezar îşi prinde în agrafă purpura. Da, îi văd: pe Victor Hugo – gigantul, pe Leconte de Lisle – orgoliosul, pe José Maria de Hérédia – cuceritorul. Aşa i-am întâlnit în prăvălirea unui secol ce se apropia încet de sfârşit, când poeţii respirau aerul saturat de laurii din cununa gigantului.

Fără s-o mărturisească, mulţi sufereau din pricina prezenţei lui Victor Hugo, a vitalităţii acestui colos care nu consimţea să dispară. Când, la vârsta de 14 ani, soseam la Paris pentru prima oară, i-am aflat pe toţi sub forţa lui magică, acea forţă plină de farmec, dar de care le era puţin teamă. I-am văzut aici pe Leconte de Lisle şi pe toţi ceilalţi parnasieni întâmpinându-l pe Victor Hugo cu cura jul primejdiei, ba chiar şi înfruntându-l, dar plini de admiraţie şi dragoste, cu o îndrăzneală şi o smerenie asemeni acelora pe care le încerc azi când evoc numele nu mai puţin de temut al lui Paul Valéry. Poeţii erau la picioarele acelui Booz ce nu voia să adoarmă.

„Le cedre nevoit pas une rose à sa base"[3]. Hugo nu Vedea poeţii de la picioarele sale. De pe culmile

3 „Cedrul nu vede trandafirul crescut lîngă trunchiu-i".

ameţitoare, unde era aşezat, Hugo nu catadicsea să zărească nici chiar vârful Parnasului unde moştenitorii operei sale pro digioase tronau în plină glorie.

Ne aflam, deci, cu Hérédia şi Leconte de Lisle exact în momentul când poeţii încercau, dacă nu să scape de obsesia Victor Hugo, măcar să se adapteze situaţiei. În tregul spaţiu era invadat de gigant. Banville pătrundea aici în tactul unei tamburine ai cărei clopoţei vesteau bucuria. În colţul său, populat de măşti şi de inutile orgii, Verlaine îşi fredona cu nepăsare cântecul.

Împotriva acestei mari vâlvătăi ce părea să nu poată fi stinsă, se urzea, dacă nu chiar un complot, cel puţin o mie de complicităţi din care ieşise şi formula parnasiană. Aceasta nu-şi dădea seama că în ceea ce avea mai puţin fragil era, până şi ea, o creatură a teribilului creator. Ura ganul Victor Hugo se năpustea fără încetare asupra contemporanilor. El ocupa întreaga vitrină a imortalităţii şi minunatul minotaur devora duzine de tineri care i se prezentau. Laurii care, în vremea noastră, se aduc obligatoriu rămăşiţelor unui nobil dispărut, lui îi erau oferiţi fără în cetare, până în ziua în care, precedând eroul necunoscut, s-a dus sub bolta de piatră a Arcului de Triumf pentru a-şi celebra cununia cu gloria. Totuşi, poeţii aşteptau. Ce anume? Nimeni n-ar fi putut spune exact. În ceea ce mă priveşte, nu voi pretinde că ei aşteptau moartea lui Victor Hugo; priveau dincolo de el.

Leconte de Lisle1, în simpatia sa faţă de mine, hotărî că trebuia să mă conducă într-o zi la Victor Hugo. Luă asupră-şi sarcina de a obţine aceasta, ceea ce, bineînţeles, nu era lucru uşor. Bătrânul era deja atins de boala ce avea să-l răpună cu încetul; nu mai voia să-i vadă pe oameni de aproape, ci se mulţumea să-i privească din ungherul căminului său.

În sfârşit, într-o dimineaţă, Leconte de Lisle mă anun la (cu tonul cu care Iisus va fi spus răufăcătorului crucifi cât: „Azi chiar, tu vei fi cu mine în rai”);

— În seara asta vei merge cu mine la Victor Hugo, încă fetiţă, copleşită de emoţie pentru onoarea ce mi se

acordase de a mă apropia de Poet, în seara aceea purtam prima oară un ceas de care eram la fel de preocupată ca de intrarea mea în salonul de pe avenue d'Aylau, unde nepoţii lui Hugo mă întâmpinară la intrare. Gălăgioşi, ei mă părăsiră apoi, pentru a mă lăsa să-i dau bineţe bunicului. Mama mea nu era mai puţin impresionată decât mine de acest eveniment care avea loc cu puţină vreme înainte de moartea autorului *Legendei Secolelor*. El părea că doarme. Cu oarecare dificultate, îşi îndreptă asupră-mi atenţia rătăcită cine ştie prin ce tainic tărâm din care re veni spre noi printr-o tresărire. Dar de îndată ce mă zări începu să zâmbească. Ca să-mi înţeleagă numele fu o întreagă poveste.

— Cum te cheamă?

— Elena Văcărescu.

— Elena… Nume frumos, predestinat… Dar n-am auzit bine celălalt nume; repetă-l, copilă dragă. Elena – mai şopti odată şi murmură un vers pe care nu reuşii să-l înţeleg. Cât priveşte numele Văcăresco, nu mai încercă să-l rostească, de parcă sta mai curând să spună, ca şi doamna Sarcey odată: „Văcărescu? Ce mai e şi cu ăsta? Nu se poate chema Văcărescu!”

Mă apropiai de el mândră de a fi în preajmă-i şi de a purta la cingătoare întâia oară un cesuleţ legat cu lănţişor de aur.

Apoi, Victor Hugo începu să-mi pună întrebări despre ţara mea. Mai mult murmura. Vorbea cu voce joasă şi aveam sentimentul că era departe de noi, în Olimp, când înţelesei că prin acest murmur el se întreba cu nelinişte, încercând să prindă vocabule de multă vreme dispărute din gândurile sale.

— Vii din ţara lui Rosetti2, copila mea?

— Era unchiul meu, îi răspunsei.

— Rosetti, bravul patriot român şi Brătianu3 pe care Michelet îl iubea atâta… România, ştiu, un stindard pe care în mijloc se află scris Roma, iar jur-împrejur mulţime de raze…

Surâdeam fericită şi aprobai cu emoţie. Şi azi îmi

spun că, poate, marele profet care era el – căci poeţii sunt nişte profeţi – văzuse în acea zi, pentru ţara mea care într-adevăr îşi trage numele ei de la Roma, născându-se departe gloria ce şi-a cucerit-o în 1918.

În fundul salonului se întredeschideau uşi şi auzeam în treacăt nume într-o conversaţie ce se purta în şoaptă: Vacquerie, Mendès, Soulary; provinciali în trecere prin Paris, se foiau printre „scaunele salonului cam strâmt, englezoaice venite cu lin Baedeker în mână ca să le ghi deze în fantasticul labirint al geniului! I-aş fi dat pe toţi în seama minotaurului, căci vânzoleala lor îl jena vizibil pe Victor Hugo. El începu să chestioneze fata în rochie roz, aşezată pe un taburet în faţa lui.

— Eu, spuse Victor Hugo, am cântat în *Legenda Secolelor* un teribil boier român, un oarecare Vlad, poreclit şi Ţepeş.

— Vlad-Draculea, replică fetiţa în roz, dar el nu era un boaer, ci un voievod.

Neînduplecat, superb în orgoliul şi siguranţa lui, Hugo strigă:

— Boier am spus, boier va rămânea. Şi acel oraş, Tarvis, în care domnea acest diavol de Vlad sau acest Vlad al diavoluluţ

— Nu Tarvis, răspunse îndrăzneaţă copilă, ci Târgovişte.

— Tarvis, Târgovişte – tot una-i.

— Ba deloc, eu ştiu bine, căci locuim nu departe de Târgovişte.

Apoi, pentru a-i intra în voie, ea luă în palme augusta mână cu vine şerpuitoare care scrisese atâtea minunăţii şi o sărută.

Victor Hugo mă întrebă dacă prietenii săi, revoluţio nării de la 1848, Brătianu şi Rosetti, mai trăiau încă. Revoluţionarii de la 1848! Revoluţionarii acelei epoci nu sunt mai prejos decât cei din vremea noastră. Dar ei erau morţi. Victor Hugo îşi aducea aminte de ei cu mândrie. Apoi, deodată, la un semn al lui Leconte de Lisle, care intrase acolo ca un rege în cuşca unui leu şi care avea

aerul să-mi spună: „Nu te teme, nu e rău, poţi să-l mângâi pe coamă!”, Victor Hugo îmi ceru, tutuindu-mă:

— Se spune că îţi rosteşti foarte bine versurile. Re cită-mi deci unul din poemele tale.

Înspăimântată, voind să alung de la mine un pericol mult mai grav decât oricare altul înfruntat până atunci, îi spusei:

— Dar... este un cântec de război şi (tutuindu-l la rându-mi) o să te înspăimânte.

— Nu, nu, răspunse Victor Hugo, n-o să-mi fie teamă. Şi adăugă: O să-ţi aduci aminte toată viaţa că într-o zi ai recitat în faţa mea.

Lovită de-a dreptul în inimă, apucată de o sfântă ame ţeală, copila care eram nu mai îndrăznea nici să respire.

— Nu, nu, vă conjur, sunteţi atât de bun, nu vreau.

Dar Victor Hugo insista. El îşi îndreptă asupră-mi privirile de un albastruşters, în care mai pâlpâiau încă mii de luminiţe. Enervat de împotrivirea mea, Vacquerie4 se apropie şi-mi porunci scurt:

— Ai să reciţi imediat!

Atunci, în mare grabă, dintr-o singură răsuflare, strigându-l aproape, debitai cântecul meu războinic, în speranţa că ritmurile-i sălbatice nu-i vor lăsa lui Victor Hugo curajul de a-l socoti rău făcut. Îndată ce sfârşii poemul, în timp ce Hugo îmi mângâia bogatele cosiţe negre, îi cerui simplu:

— Acum e rândul tău să-mi spui versuri!

— Eu nu mai recit, zise el. De altfel, niciodată nu mi-am spus bine versurile. Ai face mai bine să te adresezi celui de colo!

La aceasta, Leconte de Lisle tresări din tot trupul, începui să-l întreb pe Victor Hugo, nu asupra a ceea ce gândea, nici despre ce urma să scrie, ci privind arta de a compune un sonet. Eu nu ajunsesem niciodată să compun un sonet reuşit şi credeam că Hugo putea, ca atâţia care se aflau în jurul meu, la Paris, să-mi dea nişte lecţii.

— Vai, zise el, eu niciodată sau aproape niciodată n-am scris sonete. Sunt, în această privinţă, un ignorant. Un

ignorant, crede-mă.

— Tu, care scrii versuri zi de zi? Totuşi tu ai deprins foarte bine meşteşugul şi de aceea aş vrea să profit de această întrevedere ca să învăţ de la tine unul din secretele poeziei, mai ales unul din secretele muzicii tale!

Victor Hugo îşi lăsă capul în piept. Obosise ascultându-mă, încercând încă să-mi mai zâmbească. Îmi puse pe umăr mâna lui zbârcită care aşternuse atâtea pagini minunate şi îşi înclină fruntea. Leconte de Lisle îmi făcu semn că trebuia să ne retragem.

f u, înainte de a pleca, doamna Lockroy îl rugă să se ridice pentru a semna portretul pe care mama mea îl adusese. Când îl văzui îndreptându-se greoi spre biroul său, mi se păru a fi asemenea unui ziditor atotputernic. Îmi aduc aminte, de altfel, cu câtă încântare Rodin5 a primit mai itârziu această remarcă. „Un ziditor, zicea, unul dublat de Un arhitect. Cât de perfecte sunt bolţile gândirii sale, cu deschiderile şi arcadele sale prin care a slobozit suflul verbului său răsunător!”

Şi în timp ce grăia astfel, Rodin modela cu degetele, făcând-o să ţâşnească din lut în faţa mea, imensa frunte a autorului *Mizerabililor*.

Am mai revăzut pe Victor Hugo încă o dată. La câteva zile după acea primă vizită, prin cine ştie ce întâmplare fericită, el găsise pe masa de lucru cartea de vizită a mamei mele şi numele de Văcărescu, pe care prima oară îl respin şese, i s-a părut interesant, găsindu-l că sună frumos. A întrebat:

— Nu s-ar putea să mai revină fetiţa aceea care ros tea versuri teribile?

Şi astfel soarta a făcut ca eu să pot apărea iarăşi în preajma lui Victor Hugo. Cu toate astea, în seara aceea când l-am revăzut, aproape că nu mi-a vorbit deloc; el rătăcea, cred, departe în nemurire6 şi cum se văita că îi era tare frig, Catulle Mendès care, dimpreună cu atâţia alţi poeţi, adăsta în preajmă-i, s-a ridicat să-l ajute să treacă în camera sa. I-am văzut îndepărtându-se amândoi – aripa geniului romantic întinsă o clipă peste culmea acestui

Parnas pe care-l reprezenta Catulle Mendès7.

*

Toată lumea ştie că José-Maria de Hérédia8 nu ţinea un salon, ci un fel de cabinet poetic. În fiecare sâmbătă el primea, la locuinţa sa din strada Balzac, poeţi de tot felul, al căror semizeu era el. Înzestrat cu o statură puternică, ochi severi şi sprâncene îngrijite, ţinuta sa impunătoare era mai mult a unui nobil castillan decât a unui creol domol.

Soţia şi fiicele sale, zâmbitoare şi gentile, primeau pe vizitatori. Când era vorba de un scriitor, ele îi arătau uşa camerei în care, mereu în picioare, scandând fraze, Hérédia se explica, mai bine zis îşi explica arta. Întinzând mâna fiecărui nou venit, el vorbea amestecând amintiri, teorii, impresii asupra artei cu o elocinţă sobră şi sonoră. Imaginaţia şi memoria sa se întâlneau în aceeaşi vibraţie. Un incident banal, povestit de el, se transforma în epopee, o miniatură în frescă [...]. El trecea în revistă evenimentele zilei, dându-le strălucire cu glasul său răsunător. Vocea-i dubla valoarea muzicală a silabelor şi obrazu-i pal se colora când pronunţa un adjectiv căruia îi atribuia o Importanţă specială. Verbul lui Hérédia dădea măreţie la tot ceea ce învăluiau caldele sale cadenţe. Obiectele, oamenii, gesturile căpătau, prin cuvintele sale, o grandoare ieşită din comun. Căci acest poet aparte era un imaginativ al sonurilor, al foneticii, unul dintre aceia pentru care limba franceză poseda resurse uluitoare, de răsunătoare tonalităţi, la care trebuia să meditezi în fiece clipă pentru a le dezvălui, prin îmbinare, valoarea exactă. Somp tuozitatea era la el ceva natural, ca razele care însoţesc Pe cer aurorele şi apusurile. Simplu în gusturile sale, el îşi scria, sau mai curând îşi turna versurile sonetelor şi admirabilele rime terţine la o masă obişnuită în camera ia de pe strada Balzac, cu vederea spre un zid pe care nu-l pot privi niciodată fără emoţie. Pe zidul acela gol şi cenuşiu, acest mare imaginativ făcea să apară, în fresce sclipitoare, galera Cleopatrei, pe Perseu şi Andromeda, sau poate pe aceea numită de Joachim du

Bellay „să dou ceur angevine”, dar pe care el o chema „douceur angeline”.

„Sur la corde vibrante erre l’âme divine

Et l’angoisse d’amour étreint son coeur troublé” 9

Şcoala parnasiană şi rigorile ei îi stăteau la inimă în chip deosebit lui José-Maria de Hérédia. El nu răbda să se facă cea mai mică aluzie defavorabilă la adresa Par nasului.

Într-o zi, pe când mă aflam la el, am asistat la o veritabilă scenă de furie, una din acele scene de violenţă care ofereau întreaga măsură a temperamentului său, când calculat, când rebel. Într-adevăr, un tânăr, un poet necopt, crezând că foloseşte o imagine amuzantă şi-a permis să-i spună:

— Sonetele dumneavoastră, Maestre, vor fi stela de aur de care se va izbi carul Parnasului la ultima lui cursă.

Atunci José-Maria de Hérédia i-a grăit:

Întoarce-te la plugul tău, tinere, şi să nu-ţi mai permiţi să-mi vorbeşti mie de car şi cursă!

Într-o zi la am făcut eu însămi destul de vinovată faţă de el când i-o. În spus:

— După propria dv. mărturisire „dragă prietene, Pe gasul nu urcă pe culmea Parnasului decât să doarmă. Dv. înşi vă aţi spus:

„Le Parnasse où le soir, las d’un vol immortel… „10. Deci, Pegasul nu urcă pe Parnas decât pentru a dormi acolo până-n zori!

Mult timp, José-Maria de Hérédia nu mi-a iertat această glumă răutăcioasă, din pricina căreia am încercat o vie remuşcare. Dar el mă îndrăgise datorită ţării mele îndepărtate, ce i se părea soră cu a lui, ţara mea cu văz duhul luminos ca silabele numelui ei. pe care el se amuza pronunţându-l în timpul reuniunilor de sâmbăta, când la el acasă avea loc o adunare a poeţilor.

Poezia era marea, singura, minunata preocupare a vie ţii sale. De altceva nu vorbea, nici nu se ocupa de altceva. Vorbea de ea cu atâta autoritate, siguranţă şi măiestrie, că acolo primeai adevărate lecţii de poetică.

Avea o voce încântătoare. Îşi spunea frumos sonetele. Sonetele acelea poleite de fanarele galioanelor ce au condus conchistadorii către noi stele, smălţuite de vegetaţia colorată a tropicelor unde între negri şi trestii de zahăr se născuse cântăreţul de vaste sonorităţi al *Trofeelor*…

Odată ne aflăm la noi în salon. Era prin iunie şi zgo moţul roţilor pe stradă pătrundea prin ferestrele deschise, amestecându-se cu acordurile pianului şi ale viorii. Tra gedianul de Max, 11 tânăr şi necunoscut pe atunci, venise numai pentru o jumătate de oră aşa îi spusese mamei sale. Hérédia rugă vioristul să cânte melodii româneşti pe care de Max le acompania cu o voce puţin falsă. Poetul îi ceru atunci să spună versuri, dar tragedianul, orgolios şi încurcat, se sfii să o facă. Câţiva ani mai târziu, autorul *Trofeelor*, ascultând pe acest artist recitind versuri, mi-a spus că felul său propriu de a pune în valoare emistihul modificase concepţia sa asupra versului. „De Max lungeşte şi scurtează versul – îmi spunea el – cum vântul înalţă valurile; smulgându-le murmure felurite, el ajunge la acel tot care este armonia însăşi…”

L-am văzut pentru ultima oră pe Hérédia la Biblioteca Arsenal, unde-l căutasem în mai multe rânduri. Mi s-a părut palid şi trist; surditatea tot mai pronunţată îl exa spera; mi-a mărturisit-o şi tristeţea din ochii lui m-a în durerat. Plecând în România a doua zi, acasă am aflat de moartea acestei admirabile fiinţe, căreia îi datorez atâta şi faţă de care recunoştinţa mea rămâne pururi fier binte…

*

José-Maria de Hérédia a fost cel care m-a introdus la Leconte de Lisle. În acea vreme eu îmi făceam studiile şi nu puteam să gust plăcerea de a ieşi în lume ca o adevărată domnişoară. Eram foarte tânără când am apărut la una din sâmbetele sale literare. Însoţit de canişul său negru, Leconte de Lisle deschidea, el însuşi, uşa vizitatorilor şi am fost foarte mirată să văd pe acest olimpian făcând un asemenea serviciu. Trecând printr-o anticameră strâmtă, o sufragerie în care patru persoane

abia de aveau loc, se pătrundea într-un salon simplu, în care doar o frumoasă sculptură antică de marmură, tronând pe şemineu, strălucea prin imaculata-i armonie.

M-a privit în treacăt. M-am aşezat aproape de el, fas cinată de teribilu-i monoclu, în spatele căruia ochiul scă pârâtor împrăştia mii de scântei. Căci, reluându-şi locul în fotoliul său de catifea albastră, care îi servea de tron, el devenea, într-adevăr, foarte de temut. Perfecta şi luminoasa frumuseţe a trăsăturilor chipului său iradia ca bustul de marmură din salon, lângă care el avea grijă să se aşeze întotdeauna. Avea o mână frumoasă. Fineţea uimitoare a încheieturii trăda originea sa creolă. Purta părul lung şi în felul său de a vorbi era ceva despotic şi absolut, care amintea de un suveran asiatic sau de un faraon. Cu o lovitură de sceptru, mai bine zis cu o replică muşcătoare, dobora pe imprudentul care şi-ar fi permis să-l contrazică. Primindu-ne cu o perfectă curtoazie, mulţumindu-ne că am dorit să-l cunoaştem, ne neglija totuşi în conversaţie. Am picat la el în timpul unui discurs ameninţător, îndreptat împotriva nu ştiu cui. Leconte de Lisle perora.

— N-am ce căuta aici – zicea el – vorbiţi de operetă.

El evocă magistral pe *Frumoasa Elena*, pe *Barbă-al bastra*, şi fredonă, bineînţeles fals, ca cea mai mare parte a poeţilor. Leconte de Lisle adăugă că opereta, fiind sân gura artă care hrăneşte omul, ar trebui, datorită acestui fapt, să fie încurajată de academii şi de legi. Această frază de ultimă concluzie înota în amărăciune. Dar curând poetul se însenină din nou. În jurul său, ca şi pe lângă Victor Hugo, dar cu mai multă familiaritate şi dezinvol tură, se aflau poeţi deja cunoscuţi: Haraucourt, Pierre de Nolhac, Charles de Pomairols12 şi Anatole France13, cu care mai târziu s-a învrăjbit aşa de tare că au trebuit să se bată în duel. De altfel, duelul începea să se anunţe încă din seara aceea cu o gâlceavă stârnită de povestea lui Orfeu, A. France susţinând că Orfeu n-a fost ucis de ba cânte, la care Leconte de Lisle a replicat cu tărie:

— Ce ştii dumneata, prietene! îţi spun eu că e exact

contrariul.

Şi foarte neliniştit, dorind ca cineva să-i vină în ajutor, presupunând fără îndoială că alături de el se află un poet şi nu o copilă intimidată, deşi în fond destul de îndrăzneaţă – se întoarse dintr-odată spre mine, care până atunci nu avusesem curajul să ridic capul, aiurită de ve hementul schimb de cuvinte:

— Dumneata ce părere ai în această problemă?

Ce gândeam eu despre asta?! Luată pe nepregătite pentru a da un răspuns, tremurând, îndrăznii totuşi să lansez o idee. îi expusei o faimoasă teorie a mea (în care am crezut întotdeauna) cât priveşte muzica, potrivit că reia pretindeam că dintre toate artele, muzica este cea care poate declanşa la cel mai înalt grad pasiunile; că ţările care au dat pe cei mai mari muzicieni sunt cele mai de temut, ele aflându-se cel mai aproape de natura primară şi fiind mai puţin susceptibile de alte rafinamente; în sfârşit, că Orfeu, abuzând poate de instrumentul său, prin cântecele sale atât de frumoase, va fi adus bacantele, deja puţin ameţite, într-o asemenea stare de tulburare încât într-un acces de demenţă, ele uciseseră pe cântăreţ. Vorbeam fără să mai ţin socoteala şi văzând că nu eram luată în râs, continuai:

— De obicei se socoteşte că muzica potoleşte moravurile; dimpotrivă, ea excită, răscoleşte toate forţele ascunse în inima omului…

Asta şi voise Leconte de Lisle. El se întoarse răzbună tor spre Anatole France şi-l zise:

— Vezi, ea a asistat la scena asta! Căci vine de acolo, dintr-o ţară care nu-i departe de ţărmurile pe care a pierit Orfeu; deci trebuie să fie mai bine informată decât dumneata!

Mai târziu, vindecată de temeri, mergeam în fiecare sâmbătă seara la Leconte de Lisle. Aceste seri erau pentru mine adevărate oaze în deşertul studiilor în care ră tăceam pe atunci. Nu lipseam de la nicio reuniune. Când din cine ştie ce cauză vreodată nu puteam să mergem acolo, printr-un bilet, cu scrisul său ordonat ca o broderie, Leconte de

Lisle ne cerea să-i spunem motivul absenţei.

La aceste seri îl vedeam venind cu paşi mărunţi, cu aerul liniştit şi şiret, pe Ernest Renan14. Era deja bătrân, dar nu şi obosit, neobişnuit de vesel, cu unele curiozităţi copilăreşti. Mă chestiona mereu asupra legendelor romaneşti şi vechilor obiceiuri de la noi. Povestindu-i odată din întâmplare despre tulburarea teribilă produsă într-un sat de la noi când, dând pe hainele câtorva tinere ţărănci cu parfum de Cipru, s-au strâns în jurul lor toţi tinerii şi la horă numai pe ele le-au jucat, Renan, foarte mişcat şi numai zâmbet, strigă spre Leconte de Lisle:

— Iată originea filtrurilor şi a puterii lor misterioase ce li se atribuie! Prima vrajă trebuie să fi fost un frumos parfum…

Leconte de Lisle şi Renan se dondăneau ca nişte şco lari. Renan agitându-şi, ca nişte ghiare, mâinile mici şi grăsuţe, celălalt – ţeapăn, dar teribil cu privirea şi vorba. De altfel, mereu insinuant şi bun, Renan se impunea în faţa poetului. El se distra pe seama ieşirilor violente ale lui Leconte de Lisle.

— Are furii de negru, grăia el cu maliţie, în timp ce în spatele monoclului privirile lui Leconte de Lisle aprinse de răzbunare jucau bambula…

Într-o seară am văzut cum din aceste priviri ţâşneau flăcări incendiare când i-am mărturisit că reuşisem să-l pot vedea pe Verlaine pe stradă, înconjurat de o adevărată horă strălucitoare de chipuri groteşti. Şi am mai adăugat că pentru a mai avea prilejul să-l întâlnesc, am convins-o pe guvernanta mea englezoaică să mă conducă de aci încolo spre Sorbona pe strada Monsieur-le-Prince.

— Englezoaica dumitale este o focă, un rechin!

Şi asupra insularei se năpustiră deodată toate insultele marine cu putinţă. Renan îl calmă, ridicând mina sa caţi felată, într-un gest de binecuvântare.

La sâmbetele literare ale lui Leconte de Lisle am întâlnit şi pe soţii Berthelot. Marcelin Berthelot15 şi soţia sa erau nedespărţiţi. Privirile lor păreau a spune că niciodată nu trebuie să se despartă. Veneau însoţiţi de cei

doi fii ai lor, cel mare dragul Daniel Berthelot, celălalt, viito rul ambasador al Franţei, Philippe, eră de pe atunci tare năstruşnic. Ştiind prea bine că Leconte de Lisle uita propriile versuri de îndată *ce* le aşternea pe hârtie, într-o seară, pe când poetul îmi da ghes să récit din versurile mele, Philippe Berthelet se strecură lângă mine şi-mi în tinse un petic de hârtie, şoptindu-mi:

— Recită-i aceste strofe din *VApollonide*! Habar n-o ” aibă.

Consimţii la această faptă răutăcioasă şi începui să citesc cu un aer degajat:

„De şes ceintures longtemps closes.

L’Aurore laissait choir des roses Aus cieux étincelents et frais.

Le vent chantait sur la colline.

Les lys que la rosée íncline Emplissaient d’une odeur divine l’air léger que je respirais.

J allais frôlant les herbes douces.

Eveillant l’oiseau dans-les mousses Avec mes rires ingénus.

L’hyacinthe et la violette Tressées en fines bandelettes Enlaçaient mes pieds blanes et nu-s…” 16

Iată nişte – versuri magnifice! strigă Leconte de

Lisle.

Şi, părăsindu-şi locul, veni la mine, îmi luă mâinile în ale sale, zicându-mi:

— Să fii autorul acestor strofe limpezi, ce glorie pentru tine, copila mea! Te rog mai spune-le odată!

Philippe Berthelot îşi păstra aerul serios, dar eu abia de mai eram în stare să mă stăpânesc. Unii dintre invita ţii de faţă îşi dădură seama de ceea ce pusesem la cale. Văzând figurile stânjenite ale invitaţilor săi, Leconte de Lisle îşi mai pierdu, din entuziasm.

— Nu cumva – zise el – vreţi să spuneţi că aceste Strofe nu sunt dintre cele mai bune? Ba eu cred dimpotri vă. Sunt de-a dreptul. Încântat.

Chestiunea devenea serioasă. Începurăm să ne dăm seama că Leconte de Lisle cu greu ne-ar putea ierta. Nu-mi

mai amintesc care dintre poeţii prezenţi dădu în vileag imprudentul nostru şiretlic. Berthelot-tatăl şi de jenea fiul, asupra căruia, de altfel, planară imediat bă nuielile. La rândul ei, mama mă mustra supărată. Leconte de Lisle dădea impresia că se distrează enorm pe seama acestei întâmplări, dar în realitate râdea mânzeşte şi mo noclul ascundea o privire vindicativă. A doua zi mi-a trimis un exemplar din *VApollonide* cu o dedicaţie dintre cele mai flatante. Trebuie să mărturisesc că n-o meritam de fel.

Gazdă încântătoare, prieten adevărat, generos pe ascuns faţă de tinerii poeţi care-l solicitau să-i sprijine pentru o bursă, Leconte de Lisle avea pentru arta sa, aşa cum el o concepea, un respect de pontif care umblă cu sfintele potire. Nu se străduia să placă, nici să capteze imaginaţiile. Dar înţelegea să ajungă la acestea prin mijloace pe care le socotea singurele demne de măreţia care înseamnă rostul poetului pe pământ. Publicul nu-l căuta niciodată, după cum nici el nu ieşea niciodată în public. Învăluit în mândria lui, precum un vulcan în zăpezile sale, el rămânea fidel regulilor pe care şi le impusese.

„Baudelaire avea aerul unui popă maliţios” – ni se mărturisea Leconte de Lisle când venea vorba de Baudelaire. „Iar dv. al unui călugăr răutăcios”, i s-ar fi putut răspunde. Căci cu toată figura sa frumoasă şi alura de po tentat, îmbătrânind Leconte de Lisle căpătase nu ştiu ce aer eclesiastic şi în aforismele sale sălăşluia intransigenţa unei religii furioase…

Între această fire mânioasă şi aparenta blândeţe a lui Anatole France, fatal trebuia să se întâmple o ciocnire care să ducă la sucombarea prieteniei dintre ei, bazată mai mult pe curiozitate decât pe simpatie.

Anatole France îl uimea pe poet. „El are nuanţe fine, dedesubturi ale spiritului care mă încântă foarte – zicea

1»

autorul *Poemelor barbare*. Pe el omul nu-l interesează decât în măsura în care este înşelat sau în care el înşală. Reţinând eroarea omului, el le răscoleşte pe ale

sale, aşa cum limpezimea stilului său e o alinare faţă de ceea ce emană dinspre strada Roma…” 1?

Dacă adesea aforismul lui Leconte de Lisle pomenea de Roma, asta confirma faptul că furia sa împotriva lui Mallarmé nu-l părăsea niciodată, ca şi admiraţia lui pentru tragicii greci… Ca să fie cu totul mulţumit, ar fi voit ca un miracol să dea posibilitatea dragilor săi tragici să renege pe France. Dar Leconte de Lisle se vedea însă silit să recunoască faptul că France înţelegea pe greci, iar alături de ei pe latini.

Verlaine nu-l neliniştea, era doar un *„trecător”*. Dar în Mallarmé el descoperea acel *Tftăitre* al unei şcoli în ger mene. O ameninţare vuia în depărtări de care el singur, pe atunci, îşi dădea seama. „Parnasul – timpul lui a trecut” murmura el. Şi, în fond, cum era scârbit de atâţia parnasieni, Mallarmé îi apărea câteodată cu înfăţişarea unui călău binefăcător […]

Vreme de câţiva ani nu l-am mai revăzut pe Leconte de Lisle şi ultima dată când am fost la el, în timpul uneia din fugarele noastre vizite la Paris, era prin decembrie, cu câteva luni înainte de moartea sa. Salonaşul era închis. Mai întunecoasă ca oricând, anticamera era ca o gheţărie. Vântul de afară, ce tăia răsuflarea, ajungea până în biroul lui strâmt, ticsit de cărţi şi mobilat cu o masă de lemn alb şi un singur scaun, unde ne primi poetul. În spatele lui, o biată sobă cu cărbune fornăia în zadar. Leconte de Lisle avea mâinile reci şi respiraţia-i aburea aerul. În faţa sa se afla o pagină acoperită cu un scris impecabil şi fără nicio ştersătură.

— Este copia unei copii a altei copii – spuse el cu aerul său autoritar, în care fiecare cuvânt devenea formulă definitivă.

Rupt pe alocuri, micul şal roşu nu reuşea să-i acopere umerii largi.

Cum sobiţa fornăia fără de niciun folos, Leconte de Lisle ne vorbi de căldura nepreţuită pe care singur soarele poate să o dea şi evocă cu sfâşietoare nostalgie draga sa insulă natală. Avea în grai o tristeţe prevestitoare care ne

izbi, atât pe tatăl meu cât şi pe mine. Ne-am despărţit de el pătrunşi de o adâncă melancolie. Conducându-ne, poetul şi-a exprimat dorinţa de a ne reîntoarce curând. Dar nu aveam să-l mai revăd niciodată.

În aceeaşi seară plecam spre România. Pe scară ne-am încrucişat cu Hérédia care se ducea să petreacă un ceas cu maestrul iubit. Leconte de Lisle ţinea mult la José-Maria de Hérédia. îl numea râzând: „acest milionar”, din pricina rimelor splendide folosite de autorul *Trofeelor*. Hérédia a dedicat lui Leconte de Lisle micul său volum de versuri – *Trophées*.

În amintirea mea, ei rămân uniţi prin aceeaşi prietenie şi aceeaşi măreţie.

TREI SALOANE

E în firea francezilor ducerea la perfecţiune a lucru –,rilor pe care ei le iubesc. Or, nimic nu le place mai mult decât să se adune şi să discute. Sociabilitatea, curtoazia, is cusinţa de a folosi epigrama, madrigalul, cuvântul potrivit sunt prin excelenţă o calitate a francezilor. Iar prilejul de a le da curs liber îl oferă saloanele. Salonul crează un fel de exteritorialitate care permite oamenilor libertatea de plină de a se întâlni din întâmplare, de a se despărţi la fel, de a se căuta fără să dea impresia, dar şi de a pretinde că cuvintele lor n-au să poată fi interpretate în nicio ocazie vorbe în vânt ori să li se acorde o prea mare importanţă. Din timpuri îndepărtate, când marchiza de Ram bouillet1 întrunea la ea literaţi şi mari spirite, saloanele s-au înmulţit în Franţa: cele din secolul al XVIII-lea purtând pecetea epocii de graţie şi subtilitate a căror înflorire o doreau; cele de la apusul vechiului regim în care Revoluţia îşi ascuţea pliscul şi îşi întindea aripile; cele ţinute de doamna Récamier2 şi de doamna de Staël3, despre care ştim ce mare rol au avut în timpul Revoluţiei şi al primului Imperiu. Boissy d’Anglas4, Chateaubriand, Benjamin Con stant5 şi atâţia alţii s-au grupat în jurul vestitei Corinne, în ceasurile istorice în care se pregătea viitorul Franţei. Frumuseţea doamnei Récamier, prietenia sa cu oamenii Revoluţiei şi aceia din timpul Imperiului, afecţiunea ce o

lega de doamna de Staël, vor face din salonul ei un loc foarte cunoscut. Aici se înfiripă blânde comploturi, se iubeşte cu pasiune şi stăpâna casei vede venind la ea, împreună cu René, mulţimea adoratorilor. Mutat mai târziu la Abbaye «au-Bois, în acest salon va citi prima oară Château briand6 *Mémoires d'outretombe*...

În vremea adolescenţei mele era încă la modă obiceiul ca fetele să nu fie de faţă când mamele aveau un savuros subiect de bârfă. Acel „Du-te şi te plimbă!" m-a iritat cel mai mult în timpul unei vizite pe care o făceam, pe la 15 ani, împreună cu mama mea, unei prea evlavioase doamne care, ce minune! locuia la Abbaye-au-Bois, în apartamentul în care odinioară strălucise celebra frumu seţe a doamnei de Récamier. Amintirea acesteia pusese stăpânire pe gândurile mele, în timp ce urcam scara întune coasă pe care ne-am încrucişat cu câteva călugăriţe şi unde, de-a lungul balustradei, am zărit destui păianjeni, iar pe palier nişte motani dormitând. Dar salonul îşi păstrase înfăţişarea de altă dată. O mică terasă în faţa ferestrelor dădea spre stradă. Mă învârteam în jurul fotoliilor, în căutarea faimoasei canapele care nu se mai afla acolo, când deodată îmi răsună sinistru în urechi: „Du-te şi te plimbă!". Mă cuprinse furia, dar bătrâna, pricepând pricina, mi se adresă:

— În dormitorul meu ai să afli oglinda doamnei de Récamier...

Oglinda aceea, parcă o văd şi azi: era încadrată de o ramă subţire de argint patinat şi pătată de vreme atât de rău, încât nu reuşii să-mi văd chipul tronând în locul imaginii aceleia de mult absentă, pe care fără îndoială că oglinda credincioasă o păstra cu gelozie în apele-i adânci. M-am întors în salonul celebru cu capul doldora de vise...

Voi evoca aici trei saloane care mi se par că pot caracteriza cel mai bine o epocă de tranziţie, cea dinaintea ultimului război, care a fost o epocă în care vechile regi muri încercau să se adapteze noului regim, în oare întâlneai dărâmături şi reconstrucţii; epocă deosebit de vivace, asupra căreia 1870 arunca în zadar descurajarea

asupra a ceea ce a urmat bătăliilor pierdute, epocă ale cărei aspiraţii şi nelinişti le vom compara la fel în van cu acelea de azi, căci internaţionalismul, dezvoltarea uriaşă a afacerilor, americanismul şi consecinţele lui, aviaţia, telefonul, telegrafia-fără-fir nu erau încă în stare să decimeze ca alcoolul. Lectura memoriilor de atunci e ca un pahar de cocktail tare pe lângă o ceaşcă de ceai; te simţi umilit şi niţel sufocat, căci oamenii din vremea aceea gândeau, discutau, căutau de dimineaţă frazele de care aveau să se servească seara. Ei ţineau să placă; aveau timpul liber pentru a se ocupa de ei înşişi, în vreme ce nouă până şi acel ultim refugiu, care este iubirea de sine, ne este interzis. Trebuie să trăim viaţa colectivităţilor şi, lucru îngrozitor, să nu ne gândim la noi. Ei însă se gândeau la ei. Mulţimea preocupărilor de cochetărie, de reflecţii, de calităţi robuste şi strălucitoare pe care invitaţii acelor saloane de altă dată le etalau pentru plăcerea lor este ceva uluitor.

*

Salonul doamnei Juliette Adam? data dinaintea celor două războaie, de pe vremea Imperiului, când romantismul îşi mai repezea uneori săgeata lui tocită.

Există în politică două feluri de femei: cele pe care le preocupă politica şi cele care o fac. Primele – podoabe şi mici monştri fermecători ai politicii – se mulţumesc să vorbească despre ea cu aerul că o cunosc în profunzime, culeg şi complică pe ici pe colo noţiunile care plutesc în atmosfera supraîncărcată de rumoare. Ele telefonează oamenilor de vază, îi invită, le spun pe nume, vă asigură în taină că le sunt confidente şi sunt pentru ei adevărate Egerii8, „egerismul” fiind o boală foarte con tagioasă, mai ales în zilele noastre.

Celelalte, îşi continuă munca în linişte, cu perseve renta. Fidele mai ales unui ideal pe care nu-l abandonează, ele nu vorbesc despre modalităţile de a ajunge la acest ideal, sau când sunt vorbăreţe, încarcă într-un ocean de vorbe adevăratul sens al activităţii. Nimic nu le va îndepărta de scopul lor, nici frivolitatea, nici plăcerile

mondene, nici măcar propriile lor pasiuni. Singură ideea de a servi o cauză le devoră şi le încurajează. Aceste femei reuşesc până la urmă. Ele sunt rare şi demne de admiraţie.

Eu salut în Juliette Adam una din aceste femei. Să ne-o închipuim pe Juliette Adam – pe atunci sub un mele de Juliette Lamber – în vremea Imperiului. Pierre Loti9 îi scria cândva aceste rânduri, care erau de ajuns pentru a o zugrăvi: „Sunteţi grecoaică, doamnă, şi poşe daţi în toată plenitudinea sa acel ceva pe care Grecia îl adora: frumuseţea”.

Da, grecoaică prin spirit şi adoraţie, dar franţuzoaică plină de fantezie şi pasiune – aşa ni se arăta această ti nara femeie, cu ochii splendizi, cu talia înaltă şi graţioasă, cu gesturi armonioase. Centru şi focar ale unei veritabile curţi, ea se lăsa cu bucurie supranumită „Casandra”, pentru că prevăzuse cu mult înainte războiul din 1870.

Seratele sale ea le numea „serile mele”. „Cutare a venit la serile mele, cutare se arată aici mai rar”. Aceste „seri” erau populate de o mulţime constantă. Henri Roche fort10 îşi plimba aici părul vâlvoi şi barbişonul, insolenţa, replicile şi diatribele muşcătoare. Floquet11, foarte tânăr, se întâlnea acolo cu Challemel-Lacour12. Aveau loc vii discuţii. Se săpa groapa unui regim detestat. Când Méri mée13, unul dintre maeştrii acestui salon – încerca să ia apărarea celor de la Tuilerie, era îndată luat peste picior [...] în cenaclul acesta, în care deputaţi, senatori, miniştri se înfruntau sau stăteau pe gânduri, ori se uneau prin idei, Juliette Lamber avea şi literaţii săi. Apărea acolo Pierre-Marie-Alphonse Daudet14, tânăr suplu şi frumos ca un semizeu naiv. După el, Juliette Lamber l-a adoptat pe Sully Prudhomme15, acest poet timid, cu privirea umbrită de o precoce melancolie. Năucit de primirea ce i-o făcea, el a mers până acolo incit i-a încredinţat planurile sale de viitor. George Sand16 devine prietena doamnei Adam numai după ce scriitoarea s-a despărţit de insuportabila doamnă d’Agoult, sâcâitoare şi pătimaşă pe la lentul său, pe meritele şi pe pasiunea pe care ea a ştiut să i le inspire lui Liszt17.

În reuniunile sale efervescente, în care această Minervă cu bucle aurii, a celei de-a treia Republici trecea de la unul la altul protestând, implorând, necăjindu-se ori surâzând, războiul de la 1870 a căzut ca un bolid. Ea însă îl prevăzuse perfect, căci nu-i scăpase niciun detaliu al eforturilor tenace ale prusacilor la Paris şi în întreaga Europă. După dezastru, doamna Adam şi-a redeschis por ţi le; dar ea suferea la gândul că regimul la căderea căruia contribuise se prăbuşise cu preţul nenorocirii Franţei. A treia republică se instalase, dar fără Alsacia şi Lorena!

Ireparabilul s-a arătat în faţa privirii sale de femeie urmărită de aci înainte de o amintire ce nu o va mai părăsi-o.

Şi din nou vin, spre ea, toţi aceia care reprezentau forţele vii ale unei naţiuni pe care propriile, dureri n-au descurajat-o. Ea se va servi de ei. Dar, aşteptând, Juliette Adam ea care nu trăia decât între entuziasm şi indignare, îşi caută sprijin în dreapta şi-n stânga, reuşind să fon deze *La Nouvelle Revue*. Descoperă pe Pierre Loti, venit la ea ca un anonim, acesta datorându-i triumful său de început. Ea aleargă de la o tânără cu renume la alta, le susţine până le lansează vedete. „Serile” ei devin seri de liţa intelectuală în care strălucesc talente noi, căci tinerilor trebuie să li se acorde ajutor, îndemnându-i; „înainte!”. De câte ori n-a slobozit ea acest înalt în demn!…

Juliette Adam nu admitea gluma când era vorba de opiniile sale ori de ale altora. De cum apăreai te aflai în faţa unei femei ce declara răspicat că ea este o republicană învederată şi o franţuzoaică aşijderea […] Mé rimée o înălţa în elogii; fraţii Concourt18 o considerau o raritate. Pentru oamenii de litere manifesta indulgenţă; dpr politicienii aveau nevoie să fie orientaţi, căci ea visa, Visa… Această femeie era emoţionantă prin fervoare. Siguranţa judecăţii sale n-o va părăsi-o nicio secundă, iar privirea îi va rămâne mereu scrutătoare. Ea, care a văzut capcanele ce au precedat 1870, va distinge şi pe acelea ce. Se pregăteau pentru 1914.

Da, Juliette Adam făcea politică, o mare şi adevărată

politică, hrănită mereu de aceleaşi aspiraţii care, dë-a lungul atâtor meandre, a păstrat aceeaşi frumuseţe armonioasă…

*

Mică şi durdulie, cu obraz rumen şi îmbujorat, prin Vâre veselă, gura zâmbitoare şi binevoitoare, gestul. scurt, nasul mic, îmbrăcată în alb în orice anotimp, având aşt –, fel aerul unei băcăniţe care împarte bomboane copiilor, doamna Aubernon 19 reuşise să întrunească, la ea acasă „un fel de birou spiritual patronat de o mulţime de oameni celebri, printre care şi Dumas-fiul20. Cu podoaba părului său des, el aducea la recepţiile robustei doamne replicile ţâşnitoare, cordialitatea sa spontană şi încântătoare. Doamna Aubernon câştiga favoarea literaţilor. Salonul său n-avea, în mod cert, nici importanţa politică a aceluia al Juliette! Adam, nici eleganţa de mai târziu a celor şi nu te de doamna Caillavet ori de doamna de Loynes – două rivale care, una sub egida lui Anatole France, cealaltă sub sceptul lui Jules Lemaâtre21, îşi împărţeau sufragiile oamenilor mondeni şi ale academicienilor.

În permanentă agitaţie, alergând după titluri de glorie cum alţii aleargă după titluri comune, doamna Auber non a debutat însă rău în relaţiile cu Ernest Renan care, după numeroase demersuri, a consimţit să se ducă la di noul pe care doamna Aubernon îl pregătise cu multă grijă în onoarea sa. Pe măsură ce invitaţii soseau, gazda le şi anijnţa vestea care începuse deja să circule în mediile literare. Renan va fi dintre ai săi! Toţi erau încordaţi, în timp ce un freamăt străbătea vestitul salon verde. Căci dacă doamna Rambouillet avea un salon albastru, al doamnei Aubernon era verde.

Deci, Renan trebuia să sosească. Se sta la pândă într-o aşteptare cu palpitaţii; ora prevăzută veni, trecu, dar Re nan nu apăru. Stăpâna casei începu să se neliniştească. Nimeni nu sunase la uşa de la intrare, nimic nu tulburase *o* clipă aşteptarea ce devenea din ce în ce mai apăsătoare. Pendula bătu ora nouă. Ce se putea face? Dineul începu fără Renan. Doamna Aubernon era ca turbată.

— Doar ieri seară – explică ea – îşi amintise de in uitaţie şi promisese solemn că „va fi prezent.

Unul dintre obişnuiţii casei începu să descrie pe vinovat, evocându-i figura de elefant nostim, mâna grăsulie, fineţea zâmbetului. Deodată, majordomul casei strigă:

— Era sigur domnul care a sunat la scara de serviciu!

Şi cum n-a dat nicio explicaţie, l-am trimis la plimbare…

Aşadar, acest mare furnizor de idei fusese deci res pins ca un furnizor de rând, ba chiar, după mărturisirea majordomului, dat afară în mod dezonorant. Se poate în chipul furia şi disperarea doamnei Aubernon. Chiar a doua zi, ea aleargă la Renan, i se aruncă la picioare – mental, se înţelege, căci la corpolenţa ei acest exerciţiu era imposibil –, plânge, jură, îşi cere scuze, se roagă. Foarte amuzat de incident, Renan promite să revină, iar în ziua când a revenit, doamna Aubernon îl aştepta într-adevăr jos, în faţa scării. Renan a devenit un obişnuit al dineurilor date de doamna Aubernon. Ea îi reproşa totuşi repulsia lui pentru monolog. Ea voia ca, în timpul mesei, invitaţii să ia cuvântul potrivit meniului, după o regulă stabilită de ea. După supa savurată în linişte, ea le anunţa distribuţia rolurilor:

— Dumneavoastră, domnule Dumas, veţi vorbi la peşte; dumneavoastră, France, la curcan; dumneavoastră, Deschanel22, la desert…

Timpul cât se serveau brânzeturile era rezervat noilor veniţi. Aceasta voia să însemne că fiecare la rândul său şi, după ordinea stabilită, va vorbi având cuvântul timp cât vor rămâne în farfurii, pe masă, bucăţele de peşte, ori de curcan ori de brânză întru delectarea convivilor. Sin gurul nefericit era conferenţiarul, căci lui i se oferea felul de mâncare consacrat elocinţei sale abia după aceea, chiar dacă era mai rece.

Într-o zi, doamna Aubernon încercă o imensă bucu de când văzu braţul ridicat al lui Labiche23.

— Domnul Labiche cere cuvântul! frigă ea plină de

încântare.

— Pardon, doamnă, răspunse maliţios autorul *Caniotei*, voiam numai să mai cer puţină mazăre.

Pentru a indica prietenilor săi momentul începerii sau al îtichiderii discursurilor, doamna Aubernon se servea de un clopoţel. Acest parlament de ospăţ avea oratorii săi seducători. Aici, femeile trebuiau să rămână mute, debutanţii – plini de modestie, lăsând celebrităţilor toată emfaza.

La aceste reprezentaţii, Alexandre Dumas era persona jul atotputernic, iar Paul Deschanel junele prim. Bine făcut, de talie. mijlocie, ochii de myosotis, buzele conturate, chipul deschis, mustaţa subţire şi uşor roşcată, părul bogat şi auriu, vorba mângâietoare, fraza armonioasă, Paul Deschanel anunţa triumfurile-i viitoare. Tânăr zeu al celei de-a treia Republici, adulat”, căutat, plăcând femeilor, de tat cu o. cultură ieşită din comun, prezenţa sa pentru ca lonul doamnei „Aubernon era o adevărată podoabă. Pe de altă parte, Alexandre. Dumas reprezenta aici stâlpul de bază, marca vârful perfecţiunii. Era de-ajuns să aibă loc o ciocnire între Dumas şi Deschanel, ca salonul doamnei Aubernon să se prăbuşească preşium un castel din cărţi de joc. Or, accidentul surveni, teribil, brutal, hotărâtor. Alexandre Dumas aprecie că frumosul Deschanel îi dădea insistente târcoale fiicei sale, a cărei căsnicie era astfel ameninţată. Deschanel nu renunţa însă la plăcerea de a cuceri. Iar în veşmintele ei albe, asemenea unei banchize eliberate de dezgheţ, doamna Aubernon circula între unul şi celălalt sau le trimitea mesaje pacifiste. Dumas cerea expedierea imediată a lui Deschanel. Acesta din urmă reclama egalitatea drepturilor, adică, simplu, dreptul de a proceda după. placul său, chiar de a se purta rău.

Ruptura nu putu fi evitată şi doamna Aubernon se văzu în situaţia de a alege între academicianul ilustru, a cărui prezenţă îi făcea invidioşi pe atâţia, şi tânărul orator, acel don Juan cu ochi albaştri; îndrăgit de femei şi urât de consorţi. După mature reflecţii, ea se decise în favoarea lui

Deschanel. Catastrofă! în acest joc, salonul său a pierdut acel caracter de literatură pură pe care am fitrioana visa să-l păstreze. El fu cuprins de o atmosferă crepusculară m. afară, acelor seri în care se juca încă teatru.

Dumass-a răzbunat în felul său, care era departe de a. putea fi socotit neglijabil.

Totuşi, salonul doamnei Aubernon s-a numărat printre cele mai importante din punct de vedere literar în timpul celei de-a treia Republici. Personalitatea doamnei Aubernon impunea şi reţinea atenţia. Forţa sa verbală era vertiginoasă. Unii pretind că ea putea să vorbească fără contenire douăsprezece ore în şir şi cu acelaşi antren. De la început optimismul său, veselia, convingerea cu care declara că viaţa nu este nici închisoare, nici mănăstire, o făceau foarte agreabilă. Mai mult, avea spirit, dar pe care nu-l folosea decât pentru a aprinde explozibilul la alţii, prin acele imbolduri şi acele scurte şi sclipitoare replici care dădeau strălucire reuniunilor pe care, de-a lungul atâtor ani, ea le organiza […]

Dineurile ei purtau numele oaspetelui principal: dineul Dumas, dineul Bruneţiere24, dineul Becque25. Barbey d'Aurevilly26, care i-a fost prezentat de Paul Bourget, a făcut două apariţii de senzaţie în salonul din avenue Mes sine. Verva sa ameţitoare, prodigioasă lui forţă oratorică au încântat pe doamna Aubernon. îi plăceau, de asemenea, sarcasmele şi causticitatea subtilă ale lui Henry Becque, care a fost, în felul său, unul dintre eroii acestui salon. Doamna Aubernon înţelegea să se supună exigenţelor lor, oferindu-le marea plăcere de a face schimb de idei, de a se înflăcăra cu mânie sau cu prietenie, după sentimentele ce le încercau unul faţă de altul. Dacă uneori oameni de societate sau guvernanţi veneau să se amestece în gru pul sacru al literaţilor – pe care, din punct de vedere moral, ea îi aşeza deasupra tuturor celorlalţi care nu meritau, după părerea ei, decât epitetul de banali –, îi făcea să simtă superioritatea intelectualilor, dându-le acestora din urmă locul cuvenit în ierarhia democraţiilor moderne […]

Doamna Aubernon a ştiut să caracterizeze nu numai o epocă, ci, mai mult, o stare de spirit şi acel ponfort şofciál pe = care – cum se spune, la ea îl aflai. În această prre?

vântă, unii s-au declarat gata să-i preia succesiunea. Mulţi au căutat să-i ia locul, dar ea n-a putut fi uitată; saloanele lor reprezintă o epocă de tihnă burgheză şi de ideal demn de respect. Nu erau de fel un pretext de flecăreală şi literatura trecea aici drept stăpână absolută a secolului. Arta de a o sluji cu talent şi de a se folosi de ea ca de o instituţie sacră înflorea acolo după pofta inimii.

*

Ducesa de Rohan27 primea cu generozitate, fără fa şoane, etalând un blazon pe care erau înscrise, alături de unul din cele mai strălucite nume ale Franţei, izbânzile ei cele mai de seamă. De statură mijlocie, dar suplă şi ageră în mişcări, cu părul negru revărsat în bucle grele în jurul obrazului oacheş, privire ageră şi caldă, cu su râsul de bun venit pe buze, ducesa de Rohan se bucura de mari şi fidele prietenii. Inteligenţa ei nuanţată şi vie, înclinaţia ei evidentă spre arte şi mai ales spre poezie îi asigurase deja un loc aparte într-o societate ce putea să se bizuie pe ea în orice împrejurare.

Ca prinţesă de Léon, ea ştiuse să cucerească tineretul din vremea sa, adică pe contemporanii din primii ani ai ei ca soţie şi mamă. Nimic nu era mai liniştitor şi mai în tremător ca vorba ei. Dotată cu o mare simplitate şi capa bilă să câştige imediat sufletele, ea avea darul de a ghici tainele celor ce veneau la ea. Pentru orice problemă ea găsea soluţia ce inspira încredere. Era bună, plină de curaj, de forţă şi de perseverenţă; bunătatea ei te uluia, chiar dacă o cunoşteai de mult timp; o bunătate ce se grăbea să-ţi vină în ajutor, cu toată dragostea şi înainte de orice – cu o surprinzătoare înţelegere a nenumăratelor nefericiri umane.

Ea îşi deschidea salonul ca pe propria-i inimă, amândouă pulsând laolaltă. Acest salon era cel mai atrăgător din Paris şi fără îndoială din întreaga Europă.

Arta de a primi îi dezvăluia secrete nebănuite de alţii. Proceda firesc, ca la o năvădeală, alegând cu grijă nuanţele pe un fond de desen sigur. Se desfăşurau aici reuniunile de marţi seara, dineurile – cele mari şi cele mici, apoi de junurile din cursul săptămânii şi cele de duminica – acestea din urmă fiind familiale şi intime –, apoi reuniunile poeţilor, apoi ceaiurile în onoarea vreunui străin între cere, apoi după-amiezile, în care un cerc restrâns era chemat să întâlnească pe cutare scriitor ori pe cutare om politic, căruia nu-i plăcea să vadă lume multă. Aceste gru puri atât de diferite, aceste hotărâri de acţiuni mondene „care adesea păreau luate dintr-odată şi aveau tot far mecul hazardului, ea le combina cu o grijă deosebită, ce făcea dovada culturii sale şi a tradiţiilor franceze moş tenite […]

Acolo putea fi uneori întâlnit şi contele Robert de Mon tesquieu28. Acest Juvenal al saloanelor, cum atât de nimerit l-a numit Raynaldo Hahn29, purta un nume ilustru pe care-l proclama cu ostentaţia unui parvenit. Cu spatele curbat ca de un efort supraomenesc, fruntea înaltă şi col căind de vanităţi meschine, urcat mereu pe un tron de frişcă – cum spunea Léon Daudet30 –, cu vorba tăioasă şi stridentă, el ţopăia prin saloane ca altă dată fostul său strămoş d’Artagnan în bătălii.

Această lipsă de caritate se alătura la el unei totale lipse de curaj. Se temea până la demenţă de doi oameni, singurii care reuşeau să-l înfrângă în domeniul spiritului sclipitor şi al frazelor tăioase: Léon Daudet şi Forain31. În mai multe rânduri, la apropierea lui Daudet, am avut bucuria să-l văd pălind şi luând-o la sănătoasa. Cât priveşte pe Forain, avea de acesta o teamă teribilă. Acest admirabil artist, care era Forain, acest duelgiu cu zâmbetul pe buze, acest îndrăgostit de Franţa şi de arta sa, se distra nebu neşte văzându-l pe Montesquiou tremurând în faţa lui. Într-o seară, pe când soseam la o serată, la câţiva paşi în spatele acestuia din urmă, zării pe Forain sărind în faţa maestrului de ceremonii care anunţa pe cei sosiţi şi strigând în locul acestuia: „Domnul de

Grotesquiou!”. Ca să intre, Montesquieu îşi luase aerul de paradă şi o mutră veselă spre a întâmpina straşnica rumoare stârnită de acest ape lativ.

Altă dată, la un dineu intim la ducesa de Rohan, el se şişe, cu câteva minute înaintea lui Forain, aflat puţin în întârziere. Ignorând că acesta putea să fie printre convivi, Montesquiou îşi plimba privirea peste toţi cu aerul de a zice „pulbere trecătoare!” şi începu să peroreze. Pe neaşteptate, apăru Forain. Limbuţia celuilalt se potoli deodată, în timpul mései, Forain, pe care contam că-l va executa pe poetul *Hortensiilor albastre*, nu scotea o vorbă. Montesquiou prinse atunci curaj. *Pontif esc maximus* al propriului eu dilatat, el înşiră isprăvile sale strălucite. Asigurat din ce în ce mai mult de tăcerea lui Forâm, care mânca liniştit sparanghel, Montesquiou descria prima lui ascensiune cu balonul.

— O, ştiţi – zicea el – nu simţeam absolut nimic. Vedeam doar cum pământul îmi fugea de sub picioare, alungându-mă!…

— Cât înţeleg de bine acest lucru! – spuse calm Fo rain, preocupat mereu de sparanghelul său.

Unei doamne, care-şi exprimase regretul de a nu fi putut să asiste la una dintre conferinţele sale, el îi râs pundea:

— Aţi scăpat, doamnă, cea mai extraordinară conferinţă, care v-a fost dat vreodată să o ascultaţi!…

Conversaţia lui făcută din fraze complicate, reţinea atenţia. Poet era, fără îndoială, dar cel mai manierist dintre poeţi. L-am ascultat recitându-şi versurile în salonul ducesei de Rohan. Şi în ziua aceea îşi imagina că acordă un imens favor acelui neînsemnat auditoriu adunat să-l asculte. Afară, dulcea primăvară dezmierda copacii; ra zele soarelui dansau pe rochiile noastre vesele. În timp ce, la un înalt diapazon, îmbătat de propriul glas teribil, Montesquiou căuta să asalteze admiraţia noastră, n-o putu

Însă cuceri deoarece, în momentul în care îşi cadenţa vor şurile într-un fel de lătrat neobişnuit, o foarte tânără domnişoară, ce se afla de faţă, fără să bănuiască ce să

crilegiu comitea, începu să râdă cu acel râs nestăpânit al bietei fiinţe copleşite de ilaritate. Montesquiou se opri brusc, parcurse din câţiva paşi distanţa ce-l despărţea de uşă şi dispăru. El nu avea să-i ierte niciodată ducesei de Rohan acest umilitor eşec întâmplat sub ilustrele-i l-am brâurii Alături de Forain, care-l tachina mereu, un alt camarad zeflemist era François Coppée32. Ochii săi verzi străluceau de o blândă maliţie. Ducesa de Rohan invita adesea pe Coppée să ia cu ea ceaiul în grădină.

— Dar nu vreau. să văd multă lume, declara poetul *Umililor*, care sosea să-i ţină companie.

Veselia şi modestia sa nu-l împiedicau să privească cu amărăciune moravurile vremii. În amurgul vieţii, François Coppée devenise un patriot exaltat şi un militarist, cu privirile aţintite spre graniţe, ca şi cum, folosind acel har de profeţie atât de des întâlnit la poeţi, ar fi văzut venind dinspre răsărit ameninţarea la care nimeni nu se gândea în acei ani de ultimă desfătare.

Coppée recita foarte bine versuri, însă pe ale altora, se înţelege. Pe ale sale nu consimţea niciodată să le spună şi fugea de îndată ce îşi dădea seama că cineva intenţiona să le asculte de la el […]

O, sori apuşi dincolo de orizont! Câte mari figuri, acum dispărute, vor fi trecut prin salonul în culori aurii, albe şi argintii ale ducesei de Rohan! Primăvara, ducesa de Rohan primea în grădină. Politicienii cei mai înverşunaţi unii contra altora, aici se tolerau. Mulţi academicieni vor fi văzut odrăsluind veşmântul verde al acestei grădini unde au fost sărbătoriţi cu alai în timpul celor douăzeci şi cinci de ani de existenţă ai juriului „Femina”…

A venit războiul! Aspectul hotelului de Rohan s-a schimbat deodată, ea şi întreaga viaţă a ducesei. Devenită infirmieră, ea ftü mai părăsea răniţii, iar ei o adorau de-a dreptul. Când ea trecea dintr-o cameră în alta, în costu mul său alb, măsurând cu paşi mari saloanele strălucind altă dată de lux şi lumini, soldaţii care o priveau strigau în urmă-i: „Reveniţi cât mai repede!”. Noapte şi zi la căpătâiul lor, ea făcea totul pentru a-i distra şi a-i consola

cât mai mult.

Unde erau strălucitoarele serate şi somptuoasele di neuri de altă dată! Departe, foarte departe!...

Din această epocă plină de primejdii mi-au rămas vii în amintire câteva scene. Într-o zi de mai a anului 1918, Parisul era gol; trenurile ticsite părăseau gările pline de o mulţime agitată şi posomorâtă. Prietenii ne sfătuiau să plecăm şi noi. Am luat o hotărâre contrarie şi, simţindu-mă mai tare în urma acestei decizii, m-am dus să o aflu pe ducesa de Rohan. În curtea hotelului său pe locul în care cu patru ani mai înainte circulau maşini şi trăsuri, ducesa, îmbrăcată în veşnica ei rochie albă de in înaintează spre mine, zornăind la cingătoare legătura de chei, ca un sim bol al sacrei sale îndatoriri.

— Eu, rămân! Să-i părăsesc (se gândea la răniţi) ar fi o infamie, nu-i aşa? De altfel, n-aş putea să fac asta!

Câteva personalităţi prietene ale ducesei, rămase la Pa râs, printre care şi poeţi, ne-am reîntâlnit adesea în această curte şi, reînviind parcă intimele reuniuni de altă dată, evo cam pe Coppé cel dispărut, care, după propria-i expresie, adulmecase războiul. [...]

După război am revăzut deschizându-se din nou, pentru puţin timp, mutilat şi îndoliat, salonul ducesei de Rohan – imagine a Franţei triumfătoare care renăştea.

PENTRU CE SCRIU NIEZSCHE FĂRĂ T GABRIELE D'ANNUNZIO ELEONORA DUSE PAUL BOURGET ÉDOUARD HERRIOT HENRI BERGSON PAUL VALÉRY

PENTRU CE SCRIU NIEZSCHE1 FÂRÀ T

De câteva zile locuiam cu părinţii şi sora mea la Val lombrosa2.

Tristeţea care mă apăsa şi starea mea de nelinişte îi îndemnaseră pe ai mei să facă această călătorie în speranţa că ea ar putea să atenueze sau chiar să calmeze suferinţa mea. Timp de câteva zile frumuseţea acestor locuri reuşi să mă facă să uit de mine; munţi măreţi, privelişti simple şi nesfârşite, ape liniştite şi verzi şi, peste toate, o lumină pe care nu o mai văzusem. Hotelul în care locu i-am era o veche mănăstire, ale cărei camere văruite

amin te-au de cele ale mănăstirilor româneşti, unde mergeam în vizită la câte o prietenă călugăriţă. Peste tot, sub frunzişul căţărător, se auzea susurul fântânilor şi al izvoarelor.

Dacă singurătatea şi liniştea locului mă încântau, nu puteam totuşi să-mi uit durerea. Aşteptam mereu scrisori ce nu mai veneau; ochii şi mâinile se îndreptau cu speranţă spre vraful corespondenţei, cercetând până şi cel mai neînsemnat jurnal pe care îl primeam. Pentru a-mi înşela disperarea, plecam în zori să mă plimb prin pădure.

Vallombrosa, tărâm de un farmec fără egal, aciuat pe coastele domoalelor coline ce păreau că se pierd sub cerul limpede şi pal, tu eşti unul dintre acele locuri înălţătoare unde spiritul a respirat întotdeauna liber.

— Chiar aici, mi se spunea, arătându-mi-se o colină acoperită de arbori, în aceste locuri, Milton3 a compus mai multe cânturi ale *Paradisului pierdut*; tot aici, Lamartine a venit să-şi termine povestea idilelor sale napolitane, iar mai departe se pot vedea, semănate prin râpile acestor co line, redutele sfinte săpate de adepţii sfântului Francisc.

Uneori, pentru a da impresia că mă amuz, aduceam cu mine o carte şi o deschideam la întâmplare.

Într-o astfel de împrejurare, într-un amurg fără sea man, am făcut cunoştinţă cu *Zarathustra, also sprach*[4]. Şi Zarathustra mi-a vorbit, iar violenţa sa dionisiacă m-a tulburat. Din acel moment Zarathustra poruncea şi hotăra în locul meu, într-atât încât pentru a mă apăra de ceea ce el voia să-mi impună, citeam cu voce tare lungile vor sete ce se desfăşurau după voia celor mai tainice Silo gisme. Zarathustra mă mustra şi mă întorceam la hotel într-o stare de neobişnuită agitaţie.

— Ia uite! e şase, ora ta de limba germană, îmi spuse mama într-o seară, mulţumită, sărmana, de a mă vedea din nou preocupată de lectură.

— E chiar ora şase! Da! îmi iau în grabă cartea şi plec.

— Dar nu uita mai întâi să laşi cheia camerei tale la

4 Astfel grăia Zarathustra (titlul în original al lucrării lui Nietzsche).

portar.

— Nu, nu, o să am grijă.

Portarul (un florentin blond şi cumsecade) nu era acolo.

— Îl înlocuiesc eu pe portar, îmi spuse în italiană un bărbat cu părul cărunt, ai cărui ochi, de o ciudată culoare verde deschis, sticleau sub sprâncene-le zbârlite ca două semne de ameninţare. Era buzat, cu mustaţa ţepoasă şi lăsată, obrajii traşi şi avea un aer orgolios pe care-l remarcai de îndată, căci contrasta ciudat cu postul său.

— Portarul va lipsi câteva după amiezi, continuă el, înhăţându-mi cheia cu o grabă ce făcu să-i strălucească pupilele de culoarea florilor de tei: cheile! şopti el. Tăcu, dar reluă: *Sprächen Sie deutsch*?[5]

— Da, răspunsei eu, şi chiar foarte bine. Dovadă că tocmai citesc *Zarathustra* în original.

Căci Zarathustra mă obseda atunci!...

Portarul cu privirea absentă replică:

„— O carte rea, ba chiar demonică!

— Şi pentru ce oare ar fi demonică?

Nu-mi răspunse. Se concentră şi, deodată, îmi ceru pe un ton poruncitor:

Fiindcă ştii atât de bine germana, citeşte-mi câteva pa saje din declaraţiile acestui smintit!

Mă supun, decisă parcă de o putere nevăzută. După prima pagină mă opri.

— Ce dar deosebit, murmură el, ce mod de a sili sufleţele pentru a se lăsa convinse!

A doua zi îl găsii fremătând de nerăbdare. Întârziasem câteva minute. Îmi ceru cheia:

— Cheia! Repede, cheia!

Neţinând seama de privirea stupefiată a prietenilor care mă aşteptau în faţa hotelului, începui să-i citesc pagini din *Zarathustra*, în timp ce el mă întrerupea din când în când pentru a-mi demonstra în ce măsură această carte este o operă rătăcită.

— S-a crezut, striga el, că asta ar fi Biblia timpurilor

5 „Vorbiți nemțește?" (germ.)

noi, dar cine crede aşa se înşală. Biblia este o „epopee scrisă de sute de fiinţe şi îngeri, pe când Nietzsche, singur, a născocit pe acest teribil Zarathustra, acest Zarathustra care deschide porţile infernului, dar care nu e în stare să facă să intre acolo cine trebuie…

Aceste schimburi de păreri despre Zarathustra mă surprinseră atât de tare, că n-avui răgazul să le notez pe un carneţel. Curând conversaţiile mele cu portarul începură să amuze pe toată lumea care trecea pe acolo. În hotel locuiau diplomaţi, prietenii noştri, dl. şi d-na de Ben Omar Osman – ataşatul militar al Turciei, ministrul Por rugaliei şi Contesa de Macédo.

În sfârşit, într-o zi, interlocutorul meu îmi propuse să-l însoţesc în plimbările sale. Hoinărelile noastre deveniră repede ceva nebunesc. Tovarăşul meu, când se mişca greoi, când, dimpotrivă, iuţea pasul cu o asemenea vioiciune în cât, cu toată tinereţea mea, nu reuşeam întotdeauna să mă ţin după el. Când se oprea, deschidea cartea cu furie, e în chidea, apoi o trântea la pământ. Şi alte lucrări nietzscheene avură parte, mai apoi, de aceeaşi soartă. Mi le oferea ferfeniţă sau murdare, în timp ce-mi spunea: „Scuip pe ele apoi le dau soarelui să le mustre”. Remarcasem, bineînţeles, cât de mare era ciudăţenia acestui tovarăş al meu, dar pentru noi, poeţii, nebunii sunt, ca şi misticii, tainicii noştri colaboratori pe care-i îndrăgim. De altfel, acest furios era uneori sublim şi ceea ce mă încânta era mai ales darul pe care-l avea de a călca în picioare umanitatea, ca mai apoi, purtând-o triumfal, să o înalţe în slăvi.

Într-una din zile l-am numit „ambasador al infinitu lui”. L-a cuprins o mânie de nedescris. Fără să poată nega, omul rămase înmărmurit.

— Eu, striga el, nu sunt decât o năvălire de barbari, viul dezastru.

— Dar atunci, pentru ce acceptaţi. postul ăsta de portar?

Se posomorî şi-mi răspunse cu un glas lugubru:

— Din cauza cheilor. Apoi reluă: Vă mai place

Nietzsche după tot ce v-am spus despre el?

— Desigur, este ca şi Wagner4.

Numai ce am pronunţat acest nume, că văzui dezlănţuindu-se o adevărată furtună. Neputincios în aparenţă, omul încerca să smulgă copaci din rădăcini şi săi de boare.

— Am să smulg totul, striga el, ca să am lemn destul pentru rugul lui Hercule. Ha! Ha! Wagner! un Hercule preschimbat în Omphaia.

Ţipetele ce le scotea atraseră atenţia celor ce se plimbau pe acolo şi, la întoarcerea în hotel, îmi găsii părinţii alarmaţi. Li se atrăsese atenţia că mă expun unor pericole în compania acestui om ciudat, aşa că îmi interziseră să-l mai însoţesc.

A doua zi avui grijă să-l anunţ de hotărârea căreia trebuia să mă supun.

— Îmi rămân cheile, murmură el, le cunosc clinchetul, sclipirea ce le-o dă soarele, culoarea ce le-o dă amurgul; îmi rămân cheile şi sper să-mi păstrezi o bună amintire. Mi-am exprimat nemulţumirea de a-l vedea pe Wagner dominând lumea, fără ca eu să pot interveni la rându-mi. Aşadar, nu te voi mai putea asculta. Cu toate astea, glasul, felul dumitale de a citi m-ar tămădui pentru tot deauna.

Părea atât de deznădăjduit încât îi spusei:

— Ne vom mai revedea. Îmi voi aminti de dumneavoastră când mă voi gândi la Nietzsche şi vă jur că aceasta se va întâmpla adesea, căci nutresc pentru opera lui atâta pasiune... Apropo, închinuiţi-vă că nu reuşesc deloc să reţin cum se scrie numele său. Cum îl scrieţi dumneavoastră?

— Ei bine, fără *t* este o catastrofă5. Promite-mi însă că-l vei scrie aşa, astfel voi fi sigur că nu mă vei uita: deci, simplu *Niezsche*. E stupid, nu-i aşa?

A doua zi nu l-am mai aflat în locul portarului care îşi reluase postul cu toate îndatoririle. L-am întrebat imediat:

— Înlocuitorul dumneavoastră nu mai e aici?

— Nu. A p – cât azi dimineaţă la Genova.

— Ce face 1. Genova?

— Este internat într-un sanatoriu. Sora sa se ocupă de el. Veţi fi observat, desigur că…

— Da, dar îl înţelegea pe Nietzsche şi discuta despre el ca nimeni altul.

— Cred şi eu! Doar era însuşi Nietzsche.

Mi-a pierit răsuflarea şi mintea mi s-a întunecat.

— Ce spuneţi?!

— Da, genialul şi sublimul Nietzsche, însă un Nietz sche nebun, căruia îi trebuia să mânuiască nişte chei ce erau pentru el asemănătoare acelora pe care le caută orice mare spirit. Chei! Se spune că aceasta denotă ne linişti filosofice. În ce mă priveşte, zise portarul uluit, eu nu înţeleg nimic. Sora sa este prietena familiei mele şi pentru a-l distra îl trimite la mine. Ah, nenorocitul, şi cât vă iubea!

— Nenorocit!? Nu-i un cuvânt potrivit când este vorba de un om ca el, de un geniu care se va impune tu tuturor timpurilor.

Portarul nu urmărea deloc ceea ce spuneam. Se mulţumea să mă roage să nu dau în vileag incidentul (aş adăuga „atât de providenţial”) în care fusesem amestecată.

— Ar fi pentru mine curată nenorocire dacă aţi vorbi despre acest lucru.

— Vă promit să păstrez tăcere.

Aşa se face că n-am amintit niciodată despre această uluitoare întâmplare. Şi, totuşi, de câte ori am revăzut apărându-mi în faţă Vallombrosa, malurile apei repezi, cul mile pe care plutesc amintirile despre Milton, Lamartine şi Sfântul Francisc d’Assisi şi mai cu seamă silueta acelui om uluitor ale cărui mânii, ca şi demonstraţiile sale pline de furie şi prietenie fuseseră pentru mine un ajutor atât de profund.

Când *Niezsche* a murit, am plâns în teere…

Menschlich meh/r als menschlich[67]. O, *Niezsche*, biet nebun rătăcitor, prieten al zilelor mele de tristeţe, minunat *Niezsche*, numele tău îl asociez tuturor izbânzilor mele şi

6* „Omenesc, mai mult decît omenește" (germ.)

7 „un poet german" (it.)

fără îndoială că acest lucru te-ar face să tresari!

În 1929 eram la Stresa. Mă întorceam din Egipt. Ves tea unei morţi mă izbi crud. Mă pregăteam să mă întorc la Paris cât se poate de repede. Gândul că mama primise vestea morţii cumnatului meu, a acelei fiinţe care pentru ea era ca şi un fiu, mă îndemna să părăsesc cât mai curând Genova. Trebuia, totuşi, să aşteptăm trenul de seară. împreună cu tovarăşa mea de călătorie, am hotărât să rătăcim prin împrejurimile oraşului. Hotelierul ne spuse că ar trebui să mergem până la Porto, loc vestit prin frumuseţea sa sălbatică. „Acolo – adăugă el – şi-a avut reşedinţa Nietzsche”. La numele lui Nietzsche tre’ sar. Pornim într-acolo şi constatăm că Porto nu este nicio plajă, niciun loc elegant, niciun golf imens, ci un mic estuar al mării în uscat. Şi totuşi, lumina aici este de o limpezime fără egal şi sub soarele asfinţitului totul de vine grandios. Zărim o mulţime de femei aşezate pe bar cele trase pe uscat, sau ici-colo chircite pe nisip. Sunt dantelărese ce mânuiesc cu îndemânare igliţa.

— Casa lui Nietzsche, *un poeta tedesco**, e acolo, îmi arată una dintre bătrâne, cea mai isteaţă.

Poeta!… I-ar fi plăcut oare şi lui acest titlu printre atâtea altele ce i le-au acordat admiratorii! Mă aşez alături de dantelărese, pe carena unei bărci răsturnate, pe jumătate sfărâmată şi privesc spre clădirea aceea. O casă banală în fond, situată în vârful unei stânci ce se încă drează în decor în modul cel mai natural din lume. Evoc chipul iubit al lui Niezsche, îi văd ochii de culoarea florii de tei, îmi imaginez gesturile lui de tăietor de lemne şi, pentru că îi plăcea glasul meu, vorbesc în şoaptă umbrei sale.

GABRIELE D’ANNUNZIO – O altă mare prietenie – în 1895 am însoţit-o pe mama mea la Veneţia. Acolo locuiam la sora sa, Constance Calliady, stabilită în oraşul tuturor aspiraţiilor şi neuitatelor visuri – pe Via Mar silio Ficino nr. 6, la parter. Apartamentul mătuşii mele incinta privirea. Mobilele vechi, păstrând o eternă tine reţe, încrustate în fildeş şi sprijinite pe zvelte picioare de bronz, dădeau

fiecărei camere un aer fericit. Intrând acolo, simţeai în juru-ţi bucurie. Câteva tablouri cu grijă alese, covoare aduse de la Istanbul şi o mare de flori desăvârşeau farmecul de cum păşeai pragul.

Marea romancieră şi moralistă engleză Vernon Lee1 ne propusese odată o întâlnire la ea cu Gabriele d'An nunzio2, pe care nu-l putusem vedea la Roma. Într-una din acele zile superbe, în care Florenţa îşi arată întreaga-i frumuseţe, iată-ne urcând pe una din coline spre vila II *Palmerino*.

Vila reprezenta unul dintre acele paradisuri prerafae lite pe care englezii le ocupau în vremea aceea în orice colţ minunat al Italiei.

Trecură două ore fără ca d'Annunzio să-şi facă apariţia. Aşteptarea prelungită îmi dădea o stare de nelinişte şi de decepţie. Vernon Lee, cu fruntea înaltă şi palidă, încoronată de părul negru strâns în piepteni, cu chipul fin, uşor încruntat şi privirea îngăduitoare, acoperea de blesteme poeţii, în timp ce umplea ceştile cu ceai şi le oferea cu graţie şi evlavie, ca şi cum băutura naţională o disculpa de vina de a fi părăsit pământul natal pentru acela a cărui cupolă albastră ne zâmbea printre copaci. Spre şase şi jumătate, calma şi răbdătoarea Vernon Lee tremura de nelinişte. Noi trebuia să ne întoarcem acasă, pentru că mătuşa invitase câţiva prieteni la masă şi cină devreme; propria-ne dorinţă, şi Vernon Lee, şi grădina ca ruptă din rai, ne îndemnau să mai rămânem, dar mama 80 temea să nu o ofenseze pe mătuşa Constance şi să nu dea caracterului ei maliţios prilejul de a slobozi asupră-ne săgeţi usturătoare. Da, trebuia să plecăm. Iar Ver non Lee nu putea să ne promită o altă întrevedere, căci d'Annunzio părăsea Florenţa a doua zi. Cu siguranţă că-mi era scris să nu-l pot întâlni! Părăseam II *Palmerino* cu lacrimi în ochi, în timp ce Vernon Lee se dezlănţuia cuprinsă de furie împotriva... poeţilor latini, evocând, nu ştiu pentru ce, pe Virgiliu întors în chip ciudat spre locurile sale din Mantua... *All stupid* „[8]bombănea ea. Dar dându-şi seama

8 „Totul e stupid" (engl.)

pe semne că scăpase din vedere aiţi poeţi ce meritau blestemul, reîncepu:

— Ai noştri n-ar fi făcut niciodată asta!

Sângele lui Horaţiu îmi clocotea în vine: *O, don't pou remember. Yours are as bad*[9]. Pe scara trăsurii îi re aminti de Shelley pe care Byron şi ai săi la fel l-au aşteptat la dejun şi care apăruse în cele din urmă în sufragerie, dar… gol-goluţ.

Încă îmbujorată din pricina micii dispute, mă afundai între pernele trăsurii, în timp ce caii coborau sprinteni pantele în adieri parfumate. Mama mă privea fericită, ca de fiecare dată când observa revenirea la pasiunile mele fireşti, smulsă în sfârşit celeilalte care era să-mi pună capăt!

— Cât eşti de frumoasă azi, copila mea, ca niciodată. Mătuşile tale aveau dreptate anul trecut când spuneau că durerea te urâţise şi te îmbătrânise.

În timp ce caii ne purtau departe în trap uşor, mi-aminteam de o conversaţie între surorile tatălui meu, pe care o surprinsesem între două uşi: „Sărmana Elena, cum a îmbătrânit şi s-a urâţit”. Cele două epitete îmi împovăraseră umerii cu plumb… îmi revenisem însă. Dar azi, amărăciunea de a nu fi reuşit să-l văd pe d'An nunzio persista. Ce păcat! părea a suspina vântul prin părul meu. Ce păcat! grăiau parcă chiparoşii… Când, deodată, la un cot al drumului, trăsura se opri. Trebuia să facem loc unui călăreţ de o eleganţă aparte. Bidiviul superb se cabra cu graţie. El îl struni, apoi îl îmboldi cu pintenii ca un Perseu înaripat, făcându-l să joace pe loc, cuprins de neastâmpăr.

— Mamă, e el!…

— Nu e el!…

— Ba da…

— Ba nu…

Călăreţul ne privi cu atenţie şi se înclină. Am trecut noi întâi, apoi a trecut şi el.

A doua zi, pe strada Marsilio Ficino primirăm din partea lui Vernon Lee un plic pe care ea prinsese un bilet

9 „Ei, ați uitat. Și ai dv. sînt la fel de răi", (engl.)

la vedere, scris de mâna ei: *„They are nice afver all”*[10]. În italiană, cuvântul *nice* se traduce prin *gentilezza*... *Gentilezza* de care vorbeşte Plutarh, aceea a lui Lorenzo de Medicis şi cea a lui Dante însuşi. *Gentilezza* lui d’An nunzio îi inspirase cuvinte care mi-au rămas pentru tot deauna în suflet: „Am văzut în fundul unei trăsuri un chip luminos. Am înţeles că acela era al dumneavoasvoastră...”

Mai târziu, la Bucureşti, unde ne-am întors după 15 zile – fiind doar pentru scurt timp la Florenţa –, am primit cărţi ale sale cu dedicaţii, iar într-o zi mi-am dat seama că-i inspirasem, într-adevăr, o evocare a unei Elene la Palatul Roccagiovine, apărută în lucrarea sa II *Piacere3*...

Dar n-am reuşit decât târziu să mă aflu în apropierea Poetului magic, a omului plin de vrajă, a acelui Perseu zărit în fugă la o răscruce de drum florentin. Bucuria ce-mi fusese refuzată la Florenţa avea să mi-o rezerve Parisul, el care mi-a dăruit atâtea bucurii...

Mă împărţeam între Paris şi România, părăsind şi regăsind mereu cele două patrii, când fericită de una, când copleşită de cealaltă, lor încredinţându-le frământările şi truda mea. Au trebuit să treacă mulţi ani până să se ivească prilejul ca paşii mei să se întâlnească cu cei ai lui Gabriele d’Annunzio. A trebuit să aştept secolul XX ca să-l văd, în sfârşit. Între timp, el îmi trimisese pe Eleonora Duse4, care venise să dea câteva spectacole la Bucureşti. Datorită ei, datorită mâniei pasionale ce i-o provocase apariţia cărţii lui, II *Fuoco*, de care luase cunoştinţă abia în trenul care o aducea spre România, eu îl vedeam pe d’Annunzio sub chipul unui om nefast, aşa cum i-l descrisese mamei regina Margareta: mi-l imaginam frumos, trufaş, în ochi cu sclipiri de răutate – Faust şi Mefisto la un loc.

Dar, într-o seară, la Paris – era prin 1903 – în casa contelui Primoli am cunoscut un om de statură mică.ro bust şi chel, cu privirea extrem de blândă, vocea caldă şi precipitată, cu un fel de a se purta mai degrabă mo deşt. Am fost prezentaţi unul altuia. El a grăit zâmbind:

---

10 „Cu toate astea sînt totuși gentili", (engl.)

— Dar noi suntem foarte buni prieteni de opt ani şi mai bine. Gabriele d'Annunzio o iubeşte de mult pe Elena Văcărescu…

Nu era nici Faust, nici Mefisto, nici Don Juan şi totuşi cineva foarte atrăgător şi într-un anume chip, ce-mi apărea ca un solo într-o simfonie interpretată de e în vizibilă orchestră. Fiinţa insignifiantă de la prima vedere degaja armonie şi întruchipa, în modul cel mai firesc din lume, stări de taină, idile abandonate, melancolia despărţirilor. Frazele-i pătrunzătoare, grăite cu grabă, purtau în ele un sens de adâncă umanitate.

Am aflat atunci că de mult timp, în sinea lui, el mă botezase „Elena din Asia* asociindu-mă acelei divine slujitoare a fatalităţii pe care a imaginat-o Goethe.

— Recunoaşte că şi eu sunt pentru dumneata la fel de im previzibil, cum dumneata eşti pentru mine – ca de altfel şi pentru dumneata însăţi –, căci în ochii mei vei rămâne mereu singura creatură pe care o iubesc în afara dragoş tei…

Aceste cuvinte mă uluiau.

— Eleonora Duse a trebuit… voi el să înceapă.

— Nu. Pentru că mă iubiţi – şi eu vă cred – vă rog să nu-mi vorbiţi niciodată de Eleonora Duse. Interdicţie totală, mă auziţi? E o nebunie, vă cred, dar să nu-mi mai amintiţi de Eleonora Duse. Interzis categoric, înţelegeţi?

— Înţeleg, grăi el plecând capul, exact la timp, ca surâsul să i se piardă pe covor. O, ce minunat – această barieră între noi. Niciodată, m-auziţi, niciodată în faţa dumitale buzele mele nu vor mai atinge acest nume!…

De atunci, până în 1914, am fost legaţi unul de celălalt printr-o desăvârşită prietenie, întru totul de admirat, pe care n-o întrerupeau nici certurile Iscate adesea de atacurile sale împinse până la o absurditate răutăcioasă când era vorba de femei.

Gabriele şi cu mine reuşeam să rămânem izolaţi unul de altul doar când ne aflam la Maria Star5, alias Ernesta Stern. Israelită, admiratoare a catolicismului, dar fidelă a tot ceea ce legea ebraică şi lirismul profeţilor îi ofereau –

grandoarea –, instruită însă în toate religiile, italiancă plină de fervoare şi pietate, Maria Star voia cu orice preţ să devină franţuzoaică. A şi devenit, prin căsătorie, şi a rămas prin serviciile prieteneşti aduse scriitorilor francezi, prin felul generos şi ospitalier în care concepea să-şi ducă viaţa la Paris, prin casa ei – un adevărat templu al frumuseţii –, prin anturajul ce ştiuse să şi-l creeze şi căruia în fiecare zi îi dădea o nouă pulsa ţie de viaţă. Căci cu toate că salonul său era frecventat de personalităţi dintre cele mai de vază şi mai de ţinută, în el se respira o atmosferă boemă. Reuşise să instaureze o mare libertate de spirit şi de veselie, iar femeile aris tocrate sau burgheze ale Franţei de atunci ajungeau acolo să nu se deosebească. Maria Star avea alură de pontif;

pe fruntea-i înaltă mitra sfântă i-ar fi venit bine, potrivindu-se cu surâsu-i protector. Numai că acest zâmbet ştia să ascundă şi o şiretenie maliţioasă.

Maria Star scria – şi chiar foarte bine. A lăsat pagini emoţionante şi măgulitoare despre Veneţia, o uimitoare istorie a Semiramidei şi câteva poveşti care fac dovada unei imaginaţii neostoite şi a unei ciudate erudiţii. Caritatea ei era imensă, cu izbucniri de maree revărsate peste maluri, ca să lase presărate în urmă perlele ascunse. Faţă de d'Annunzio, ea se manifesta cu adoraţia magului faţă de idol. Adesea, Gabriele mă întreba surâzând:

— Care din cei trei o fi ea – Balthazar, Melchior sau Gaspar? Şi de ce şi-o fi risipit tezaurul pe pereţi?

Făcea aluzie, desigur, la minunatele tablouri de şcoală engleză, pe care ea le poseda şi de la care nu ne mai dez lipeam privirile. Ca apoi, tot Gabriele să adauge:

— În fond, tezaurul magilor este în ea şi într-o zi îl va depune la picioarele lui Iisus.

— Nu, interveneam eu, te înşeli, prietene. Ea apar ţine prea mult tuturor religiilor, ca să se oprească doar la una singură. Ea întruchipează sensul cel mai propriu al cuvântului *mozaic*. Sufletul Mariei Star este o infinitate de nuanţe. Din acest punct de vedere, ca şi din aţi tea altele, ea ar merita să fie studiată.

Gabriele o botezase „Kabbala”. În grădina ei, înconjurată de ziduri înalte şi cercetată de la ferestrele caselor vecine de mulţimea curioşilor, ascultam vorba în şoaptă, abia perceptibilă, a lui Gabriele, ca un foşnet prin frunziş, urmărind o cugetare sau o metaforă rară. Căci el avea acel har neobişnuit, cu care se mai putea lăuda doar Paul Valéry, de a vorbi totdeauna cu adânc înţeles. Era un Midas fermecător, care preschimba în aur tot ce-i ieşea din gură. Verbul său, fără a fi afectat, făcea interesant orice subiect banal. Gluma spontană, replica rapidă îl caracterizau. („Ai uitat, Elena, Victorie de la Samotrace fără cap!” mi-a zis într-o împrejurare). Antichitatea şi

Renaşterea îi erau perfect cunoscute. („Mi-am pierdut valizele şi mă întreb nu unde-or fi, ci cum trebuie să fi arătat acelea ale lui Ulise! *)

Descoperind odată în nişte manuscrise ce o priveau pe Catherina Sforza, precum şi în cartea ce i-a consa crat-o contele Pasolini, reţete de parfumuri pe care le pregătea mama eroului Jean des Bandes Noires, a încercat să le aplice şi el, devenind autorul unor esenţe pătrunzătoare, sufocante şi atât de persistente încât atunci când îmi impregna hainele cu ele nu mai ştiam cum să le scot. Dar nu îndrăzneam să protestez, când le răspândea asupră-mi, ci, supusă, declaram că sunt. Încântată. Ba, la rându-mi, cuprinsă şi eu de strania ambiţie care stăpânea pe creatorul aromelor grozave (care, zicea, răspândesc de îndată în creier puterea de a deveni zeu!), aflându-mă odată la mine la ţară, în România, m-am – pus pe lucru, voind a obţine un parfum Catherina Sforza mai delicat, servindu-mă în acest scop de un amestec de zmeură, stru guri şi diverse flori de câmp luate la nimereală. Cu sucul obţinut, amestecat apoi cu alcool, am umplut un borcan de sticlă ce semăna cu un flacon gigantic, care trebuia să stea la soare ziua întreagă. Or, soarele în România nu-i de fel domol. El concurează adesea pe cel al Africii în intensitate şi durată. După trei zile de fermentare, fla conul, pe care-l botezasem „Goliat*, căpătase o culoare galbenă care mă îngrijora. În dimineaţa celei de a patra zi, la primele raze,

cu o bubuitură teribilă Goliat se făcu ţăndări. Da’ ce bubuitură! Bucăţile proiectate făcură praf o oglindă, dărâmară o bibliotecă, sfârtecară stofa divanu lui, iar tavanul încăperii fu împroşcat cu pete sângerii, de-ai fi crezut că acolo s-a petrecut o crimă. Înfricoşată, tremurând, în faţa tuturor celor din casă sosiţi la faţa locului nu am putut decât să murmur: „Goliat – Caterina Sforza*… Nimeni însă n-a-nţeles o iotă…

La cea dintâi ocazie când l-am întâlnit pe d’Annunzio i-am povestit desigur întâmplarea. El s-a arătat atât de încântat de cele petrecute, încât în timp ce schiţa un pas de dans şi reproducea cu voce tare cuvintele lui Victor Hugo: „Totul pe pământ aparţine poeţilor*, a adăugat:

— Vezi, acest parfum, acest „Goliat – Caterina Sforza* – ce alăturare, ce desfătare pentru imaginaţia noastră! Nu uita: fantezia călăuzeşte lumea! Câte popoare nu rămân pe loc din lipsă de fantezie, iar altele, la fel, pentru că şi-au sleit imaginaţia, nu văd decât trecutul. Trebuie ca în orice clipă fantezia să revină, să zburde, să-şi astâmpere setea, ca ea să poată aduce pe lume viaţă şi să şi ucidă. E ca, o bacantă, mai adăugă el, cu acel su râs care-l făcea să semene, în acea clipă, cu Fra Angelico.

Când îi destăinui! comparaţia care-mi venise în gând, Gabriele păli.

— Viaţa mea, grăi el aproape strigând, e atât de îngrozitoare că mă simt în orice clipă pe pragul sihăstriei…

D’Annunzio cunoştea pe de rost versurile cele mai frumoase şi mai subtile, atât în italiană, firesc, cât şi în franceză. „A spune versuri este ca şi cum te-ai dărui vieţii*, spunea el mereu, iar noi îi ceream bucuroşi ace asta. Începea cu Petrarca, pe care el îl numea „liniştitul Orfeu*, căci, spre deosebire de celălalt Orfeu, cel adevărat, stăpânit de agitaţie, de blestem şi de glorie, Petrarca ştiuse să se înfrâneze.

Într-o seară caldă de mai, pe când locuiam pe avenue Friedland, prin 1912, Gabriele a sosit la noi pe la ora 8, 30 cu un taxi.

— Am venit să vă iau la Pădure, spuse el, adresându-

se verişoarei mele Alexandra6 şi mie. (Pe Alexan dra o botezase „Roadaglia*).

Mamei nu-i prea plăceau aceste plimbări, dar… acorda poeţilor un credit neobişnuit. Gabriele avea un cult pentru ea, pentru înţelegerea ei şi pentru poveştile ei vechi, dar, *in petto*, râdea de rigiditatea principiilor ei, deşi în aparenţă le respecta.

— Să vă întoarceţi la 11, copii. Mă tem mereu să nu deranjaţi somnul tatii.

Tatăl meu începuse deja să sufere de boala care ni l-a răpit.

— Bineînţeles, vom fi ascultători, a răspuns Gabriele.

Lumina lunii era slabă, iar în pădure era şi mai puţină. De cum descoperirăm o bancă, într-un loc potrivit, mai departe de cascadă, Gabriele începu să recite. Strofele zbur dau ca nimfele prin frunziş. El le comenta, le relua pentru a spori efectul, ca apoi să le sloboadă, presărându-le pe pământ ca pe nişte ghirlande. Lumina slabă a lunii când dispărea, când se strecura iar până la noi printre ramuri. Câteodată începea să adie pe neaşteptate o briză uşoară, asemenea acelor dorinţi ce năvălesc în suflet, pentru a se domoli apoi încet-încet…

Gabriele reînvia, pentru noi şi pentru infinita-i plăcere, poeţi quasi-necunoscuţi ai Renaşterii, cărora el le găsea o asemănare cu acel firav, dar plin de farmec clar de lună.

Pe Petrarca îl lăsase de o parte, dar ceilalţi, evocaţi din belşug, alcătuiau o procesiune de graţii, necunoscute nouă. Ceasul meu de mână arăta orele 11 fără 5 minute. Ridicai braţul. Gabriele mi-l lăsă în jos şi, ridicându-se, strigă la şoferul cufundat într-un somn dulce. În timp ce omul se freca la ochi, Gabriele îşi începu discursul:

— Vedeţi această doamnă? Ea îşi zice poetă, dar nu e. În faţa dumitale ai însă pe cel mai mare poet din toate timpurile. Mai mare chiar decât Victor Hugo.

— Avenue Victor Hugo, ce număr? întrebă şoferul.

— Nu e vorba de asta. Refuză pe această doamnă şi nu urni din loc acest car al lui Apollo pe care-l ai. Rămâi pe

loc până la ora trei dimineaţa. Ai să ai de la mine o mie de franci!

Foarte contrariat, omul căuta către mine înnegurat, îi făcui un semn, dându-i a înţelege că eu decid.

Omul coborî din maşină, împinse în lături pe Gabriele cu toată mia de franci promisă şi deschise portiera. Eu şi verişoara mea intrarăm imediat. Maşina demară în strigâţele oratorului şi implorările răcnite ale verişoarei mele: „Nu-l putem lăsa aici!”. Eu eram furioasă. Palidul clar de lună dispăru şi el. Gabriele rămase în mijlocul aleii întunecoase. Cu toate obiecţiile şoferului, trebuia să ne întoarcem, nu se putea altfel. Odată ce se văzu iar în maşină, pe locul din faţa noastră, Gabriele îşi începu predica:

— Asta o să te facă celebru, amice, se adresă el şo fierului, care-i arătă pumnul.

— Du-ne la Versailles, la Trianon Palace şi-ţi voi da totuşi cei o mie de franci…

Cu o zi înainte, secretara lui d’Annunzio îmi mărturisise că Gabriele nu mai avea cu ce să-şi plătească hote lui, dar refuzase net să vândă la un preţ fabulos o nu velă pe care i-o cerea stăruitor un american. „Are nasul roşu şi lucios, nu merită o capodoperă”, decisese poetul nostru.

Când şoferul refuză cursa la Versailles, îl auzii pe Gabriele observând cu sarcasm:

— Bag seama că mă aflu în dizgraţia lui Ludovic al XIV-lea. Mi se refuză Versailles-ul!

Între timp, trebuia să ne gândim unde putea să doarmă în noaptea aceea. O idee salvatoare: o să-l ducem la Ana tole France, la Villa Said. Acasă la Anatole France – o adévàratà alarmă. Era aproape de miezul nopţii. În spatele bonei sumar îmbrăcată apăru maestrul în persoană. Era îmbrăcat într-un halat de casă bej cu dungi maro şi pe cap cu o căciuliţă de noapte de culoare roşie, cu trei ciucuri care săltau la fiecare pas. În mână ţinea un sfeş nic cu toartă.

Îi explicarăm despre ce era vorba şi, fără să mai

aşteptăm răspunsul, introduserăm pe delincvent în antica mere. În timp ce Gabriele ne acoperea de ocări (adăugând însă: „Nenorocirea mea e că le ador*), ne-am urcat în maşina care ne-a dus acasă leşinate de râs, de oboseală şi de spaimă.

A doua zi, spre prânz, Gabriele sosea la noi, însoţit de Anatole France şi de o trăsură plină cu trandafiri, cerându-ne totodată adresa şoferului pentru a-i transmite 500 de franci. A fost o scenă de pocăinţă şi exaltare. Ana tole France se amuza discret: „Aceşti fraţi ai noştri sunt atât de deosebiţi faţă de noi. Ei îşi petrec viaţa căutând aventura… Mama găsea formularea nedreaptă şi exa gerată.

Anatole France încerca, în această privinţă, o oarecare ciudă, în timp ce d'Annunzio liniştit fredona: „Lună dragă, lună mică* şi invidia luna pentru posibilitatea ei de a se micşora şi a se mări după voie.

— O câţi oameni – ţinea el să explice – nu sunt asemenea acelui mic clar de lună, dar niciodată nu pot ajunge ca o lună plină…

În momentul în care răpirea Giocondei7 stârnea în lumea întreagă un imens răsunet, eu mă aflam la mine la ţară, în România. Preocupată teribil de acest fapt, le-am spus alor mei în mare taină:

— D'Annunzio are un amestec în treaba asta.

— Cum îndrăzneşti să-l bănuieşti pe Gabriele! mi s-a replicat.

Ai mei nutreau faţă de el sentimente de adevărată de voţiune şi, pentru a nu mă socoti smintită, a trebuit să mă explic îndelung.

— Nu e el autorul furtului, i-am asigurat cu toată seriozitatea. Dar, în gând, prin efecte de magie proprie, el a săvârşit atentatul! Pe ce mă bazam când susţineam asta? De la o vreme d'Annunzio nu mai înceta cu laudele aduse calităţilor misterioase şi magice ale Giocondei: „E unsă cu toate vrăjile ce se pot închipui – mi-a spus el, odată. Leonardo cunoştea toate tainele ocultismului Renaşterii care, la rându-i, prin intermediul Bizanţului, era iniţiată de vrăjitorii Asiei asupra puterii supranaturale ascunsă în

anumite formule nefaste şi inexpugnabile. Leonardo a învăluit-o pe Gioconda într-una din aceste formule hie roglifice, al căpui sens ascunde adevăratele caractere şi îi dă o putere de neclintit. Aflaţi că Gioconda aduce ne norocirea aceluia care o priveşte prea mult, căci o priveşte voind să o stăpânească sau, mai curând, să o dorească pentru sine, pentru totdeauna. Mă tem pentru Franţa, când mă gândesc la faptul că Napoleon a pus chi pul nefastei doamne deasupra patului său înaintea cam paniei din Rusia…”

În sinea mea mă amuzam de revelaţia pe care Ga briele o urmărea cu ardoare.

„După cum ştiţi, pe spatele tabloului pictat pe lemn este scrisă o formulă teribilă. Eu am reuşit să scap de urmările cerute de această formulă prin simplul fapt că ştiam de existenţa ei. Vă recomand acelaşi remediu: nu priviţi pe Gioconda fără a-i şopti încet «Ştiu, ştiu dar…». Din fericire, Gioconda continua să mă privească cu acel aer preocupat de sine, de contemplarea propriei frumuseţi pe care i-o cunoşteam. Mai mult, conchisese Gabriele, eu am asupra ei o putere imensă, mă bucur de un privilej extraordinar…”

Îl ascultam cu respiraţia oprită.

„Eu reuşesc să dau viaţă chipului malefic, s-o fac să devină sub ochii mei femeie şi într-o zi va deveni cu adevărat femeie şi va veni în locuinţa mea, petrecând cu mine o noapte, două…”

Admiram forţa de imaginaţie a poetului şi, fără a mai acorda atenţie acestor vorbe, le-am dat uitării. Gabriele mi-a mai vorbit încă o dată despre legăturile sale tainice cu Gioconda: „Ea îmi aparţine – repeta el – şi într-o zi va deveni femeie şi va petrece o noapte-două cu mine…

Noi am plecat apoi în România. Acolo am aflat, dintr-o ştire de ziar, despre furtul celebrului tablou. Glu mi-am pe seama prezicerilor lui d’Annunzio. Câteva luni mai târziu ne-a parvenit deodată o veste: d’Annunzio va publica o lucrare romanţată intitulată *Cum am regăsit-o pe Gioconda*. Nu renunţase, deci, la ea. Între timp, tabloul

restituit reapărea la Louvru, dar despre lucrarea proiectată – niciun cuvânt; murise în faşă.

Când am revenit la Paris, d'Annunzio nu mai era acolo, într-o zi am primit vizita unuia dintre prietenii săi, un italian. „— Sunt un mesager juruit – mi-a spus el. Nu mai dumneavoastră trebuie să vă încredinţez mesajul poetului: „Să-i spui Elenei că n-am minţit-o. Gioconda a petrecut două nopţi la mine. Totul s-a petrecut întocmai". Dar prietenul a adăugat: „O simplă coincidenţă: studentul care sustrăsese tabloul observase în curtea Louvrului o ladă plină cu mulaje, care avea scrisă pe ea adresa lui Gabriele de pe strada Bassano. Temându-se să nu fie descoperit, omul s-a dus la ilustrul său compatriot, rugându-l să-i primească în păstrare, pentru două zile, va lizele. Gioconda se afla într-una din ele. Studentul pretindea că era urmărit de creditorii săi. Înduioşat, Gabriele a acceptat. Restul priveşte… infinitul. Gioconda fusese fidelă la întâlnire. Se înţelege că întâmplarea nu s-a cunoscut de fel şi numele lui d'Annunzio n-a fost amintit în legătură cu aceasta…

Veacurile trecute care au lăsat omenirii o amintire plăcută ne trimit din vreme-n vreme câte un mesager postum pentru a ne aduce aminte credinţele, obiceiurile şi exuberanţele lor. Că Gabriele d'Annunzio este unul din aceşti mesageri, mi se pare mai presus de orice indo iată. Venea descinzând direct din Florenţa şi parcă ar fi dansat cu Beatrice d'Este şi ar fi luat masa cu Lorenzo de Medicis, într-atât erau de precise amănuntele pe care le dădea încât părea că le aflase în seara din ajun în timp ce se întreţinea cu ei şi ni le prezenta cu atâta dezinvoltură, ca şi cum noi trebuia să înţelegem pe loc că el luase parte la aceste sărbători a căror taină numai el o stăpânea.

Ca şi Dante, purta pică unor personaje, pentru noi uitate, dintr-o epocă în care părea a le fi fost contemporan. Nu trăia o viaţă dublă, ci – atât în Franţa cât şi în Italia – una conformă cu secolul al XX-lea, dar pre ceptele după care se conducea erau ale unei existenţe de demult: elenismul şi libertatea dragostei în Renaştere îi marca

conştiinţa şi gândirea. Respira viaţa cu sete, de-ai fi zis că era înzestrat cu plămâni extraordinari, gata oricând să soarbă senzaţii infinite. Buna dispoziţie şi-o afla oriunde, mijloacele de a o descoperi fiind mereu în ofen sivă-şi, totuşi, de sigură reuşită, asemenea aceleia ce şi-o dorea Spinoza care voise ca simţurile să aibă putinţa de a urca în creier.

D'Annunzio proceda la fel. Cu totul confidenţial, odată mi-a mărturisit că atunci când inspiraţia îi tortura nervii şi sângele, imaginea unei femei – chiar cea mai îndrăgâţa, cea mai frumoasă – îi devenea insuportabilă.

— Îmi sfâşie carnea, draga mea, căci ele nu vor să înţeleagă nimic, chiar dacă multora le explic şi le-am ex plicat... Numai Duse...

— Taci, Gabriele!

— Celelalte – o plagă, o adevărată catastrofă!

Era veşnic stăpânit de semnificaţia cuprinsă în tele grama Eleonorei Duse: *„Mutăr d, ali"*[11]

În iulie 1914 d'Annunzio a aflat că sănătatea tatălui meu era rău zdruncinată şi a venit de mai multe ori să petreacă cu el după-amiezile. Cu un devotament desăvârşit, el căuta cu ingeniozitate ceva, ca să întoarcă spre viaţă fiinţa vivace de altă dată, acum rămasă fără vlagă, ce se îndepărta blând pe sumbra cale fără lumină, arare ori mai dând un semn de interes. Cel care reuşea să-i provoace asemenea tresăriri era d'Annunzio, printr-o poves ţâre vie „cu întâmplări de necrezut desfăşurate ca o horă teribilă sub ochii bietului om cufundat într-o semiagonie; o hrană nebună de amintiri amoroase, de cuceriri, de drame imaginare sau reale, făcea ca tatăl meu, cu toată slăbiciunea sa, să se agaţe adesea de viaţă, recăpătându-şi graiul, mişcările şi râsul de om sănătos.

Pe 10 iulie, d'Annunzio ne-a telefonat că nu poate veni, suferind din pricina unei gripe; într-adevăr, în receptor se simţea, după voce, febra care-l chinuia. Patru zile mai târziu, în timp ce se desfăşura sărbătoarea naţională8, tatăl meu se săvârşea, spre seară, făcând ca

11 „Schimbă-te!" (it.)

ziuă aceea să rămână pentru noi marcată de nenorocire?

Rostand9, căutându-ne la telefon, află de la hotelier trista veste. Pe la nouă seara, mama, cumnatul meu şi cu mine ne aşezaserăm frânţi de oboseală într-un mic să Ion, mai la o parte de camera în care era aşezat iubitul nostru părinte. Oprisem să se aprindă luminile în casă şi, prin deschiderea uşii, se întrezărea în a treia cameră licărul lumânărilor şi se auzea vocea înfundată, când mo notonă, când ritmată a preotului. În dezolarea ce ne apăsa gândurile, somnul nu se lipea de noi nici măcar o clipă. Deodată, se aude soneria. Cine să fie la ora asta? ne întrebam. Prietenii plecaseră. Mă grăbesc spre uşă, în frigată şi pregătită să întâmpin pe inoportun. Deschid. Tremurând tot, deşi înfăşurat într-un palton, d'Annunzio mi se adresează:

— Eu sunt. Mai am încă puţină febră, dar n-am vrut să vă las să petreceţi singuri ceasurile greu de suportat ale primei nopţi.

Mama se ridică să-l îmbrăţişeze. Timp de câteva mi nu ce se aşterne o linişte deplină. Apoi, încet, se înfiripă fraze consolatoare. D'Annunzio vorbeşte de infinit, de nemuritoarea desfătare care va însoţi pretutindeni sufletele plecate, răpite pământului de o putere mai nobilă şi mai teribilă decât viaţa. O putere înfricoşătoare. Cu imaginaţia sa neostoită, d'Annunzio ne poartă prin incompa rabile paradisuri şi infernuri pline de delicioase videşu guri…

Vorbeşte, vorbeşte, minutele trec – minute de aur şi de încântare, de balsamuri ale căror esenţe intense le simţim cum ni se strecoară în mădularele istovite şi în cet-încet ne duc cu ele, invitându-ne să părăsim pământul, necunoscutele-i limanuri şi pe cei ce le slqvesc. Leo nardo, Benvenuto, înfricoşătorul Michel Angelo vin alături de el. Se face ora două noaptea, apoi trei, pe urmă patru dimineaţa şi ne aflăm tot acolo, toţi, ca vrăjiţi. Pe la ora cinci, Gabriele se ridică şi parcă i-a trecut şi fe bra. Se strecoară afară din salon, şopteşte un ultim adio prietenului care-l admirase şi îmbrăţişându-ne ne spune:

„Pe curând!

De atunci nu l-am mai văzut niciodată.

Mă aflam în România, când, la începutul lui august, se declanşa cel de-al doilea război mondial. Acolo am aflat cât de tare s-a supus d'Annunzio ordinului ce i-l dăduse singura femeie pe care o iubise. „Schimbă-te! * îi ceruse ea. Şi, într-adevăr, el avea să-şi schimbe zborul. Spiritual, el zbura deja, pe un firmament ce şi-l presărase cu aştrii săi iubiţi. Şi ce mai rămânea – atât de glorios şi de necrezut – vrea să se împlinească întru frumos.

Mesajele dintre noi au continuat, ba chiar au fost şi mai numeroase ca înainte. Prin Maurice Barrès, care fu şese să-l vadă la Veneţia, îmi transmisese un adio. Pe urmă s-a retras, în chip misterios, pe Lago di Garda. Le genda acestei recluziuni amintea pe aceea de la Sfânta Elena, dar într-atât de ascunsă sub aparenţele grandorii şi ale veneraţiei, încât adevărata faţă a acestei taine (ce făcuse din acest geniu al cuvântului nobil un sedentar, din vizionarul care era – o imagine a desăvârşitei supuneri, din iubitorul gloatelor şi al elitei spirituale – un Izolat), explicaţia acestui exil în mijlocul patriei admiratoare şi devotate – încă n-am putut-o pătrunde. Uneori însă încerc să înţeleg…

Între d'Annunzio şi Sfântul Francisc d'Assisi existau mai multe puncte comune. Sfântul Francisc d'Assisi exercita asupra sa o continuă atracţie, a cărei putere n-o mărturisea decât acelora pe care îi găsea demni de a le încredinţa confidenţe. Da, pe Sfântul Francisc din Fioretti, acela al unor timpi ce precedau pe dumnezeu, din epoca jocurilor şi a cântecelor, când îl afla devenit arhanghel, acela trecea în ochii săi drept unul care voia să – îmbrăţişeze toate voluptăţile spiritului şi, poate… Dar nu vreau să mă avânt pe această cale.

Totuşi, când mă rog pentru cel mai mare dintre poeţi, pentru acela a cărui prietenie va fi fost gloria noastră, eu mă rog ca şi cum rugăciunea aş depune-o în mâinile lui, pentru ca el s-o înalţe însuşi spre dumnezeu.

ELEONORA DUSE

O simplă scrisoare de la D’Annunzio mă anunţă că Duse vine la Bucureşti1. Mi-o încredinţează: „o mare zetate latină la un poet latin”. O punte este astfel aruncată între mine şi vizitatoare. Începutul toamnei acesteia la Bucureşti umple oraşul de o mulţime de oameni printre care nu pot să descopăr nicio figură cunoscuta […]

Sunt deci singură cu ai mei pentru a face Dusei ono rurile oraşului. Dar îmi rămâne plăcerea de a o putea primi în casa noastră, în compania câtorva prieteni. Mă duc, aşadar, la Hotel Continental, unde ea a tras…

Hotelul este situat în faţa Teatrului Naţional2. „Cauză şi efect”, îmi spun, în timp ce, aşteptând-o pe Eleonora, contemplu faţada de culoarea caisei pârguite a primei noastre scene româneşti. În această seară Duse are să joace, acolo, *Gioconda*.

Deodată simt pe umăr o atingere uşoară. Mă întorc brusc şi o văd în faţa mea pe Eleonora îmbrăcată în negru, uitându-se la mine cu o privire abătută şi blândă. Ceea ce mă frapează, de altfel, la această privire este mişcarea ei rapidă. În timp ce-mi mulţumeşte, ochii Dusei capătă cel puţin trei expresii diferite.

— Eşti amabilă. Şi dacă ai şti că n-aş fi avut deloc nevoie de dumneata.

Această introducere mă uluieşte. Totuşi, nu mă supăr. Dimpotrivă, sunt cucerită de armonia mişcărilor ac triţei; nu mă pot stăpâni să-i admir felul de a merge. În cepu să umble încolo-şi-ncoace prin salonul strâmt, întinzând mâinile în faţă într-un gest, nu ştiu dacă de dispe rare sau de spaimă. Ce să fie oare cu ea? De ce primeşte în felul acesta o persoană pe care, fără îndoială, a dorit s-o cunoască? Regret că am neglijat să aduc cu mine scrisoarea lui D’Annunzio. Sau poate e la mijloc o eroare? În sfârşit, ce vrea să spună această atitudine ciudată, dar atât de cuceritoare, e adevărat, a acestei minunate creaturi cu părul bogat şi chip atrăgător?

Tăcută, Duse pare a fi uitat de prezenţa mea. Continuă să se învârtească prin încăpere şi, deodată, se întoarce spre mine:

— Adio, îmi zice ea cu autoritate, şi scuze pentru că te-am deranjat. Omisesem să amintesc de scrisoarea lui… (ezită, apoi renunţă să pronunţe numele poetului). Poţi să te duci, adăugă ea oftând.

Fac un pas spre ea:

— Înţeleg, şi eu…

— Ah, da! strigă ea cu putere. Şi dumneata ai suferit […] Ar fi trebuit să nu vin într-o ţară unde Elena Văcărescu a fost torturată.

— Te înşeli, aici nu m-am simţit torturată. Oamenii aceia care mi-au fost potrivnici nu reprezentau toată Ro mânia. Nici vorbă. O mână de indivizi. Politicieni. Invi dioşi dintre care unii erau părinţi de fete urâte…3.

Asta o amuză şi în cameră răsună râsul ei zglobiu.

— Atunci iubeşti această ţară?

— O ador. Şi poate că tocmai din cauza acestor lucruri pe care voiai să mi le aminteşti. Da, bietul popor nu e cu nimic amestecat în acţiunile ce se duc în numele său…

Eleonora priveşte spre teatru, apoi înalţă ochii în tavan.

— Nu, n-am să merg la dumneata, râpetă ea energic. Simt că îmi vei spori suferinţa. Dar trebuie, dragă prietenă. Trebuie, nu mă menaja.

Nu ştiu ce să-i răspund. Atunci ea exclamă:

— Spune-mi că poeţii sunt nişte oglinzi. În ele se reflectă, în acelaşi timp, monstrul şi. Îngerul. Da, oglinzi, oglinzi, repetă ea furioasă.

A doua zi revin s-o văd pe Duse. Şi a treia zi la fel. Prilej rar să o vezi luptând cu răul care o macină. Oca zie deosebită de a o vedea jucându-se cu acest rău, de a o vedea trăind o lume de simţiri şi tulburări.

Chiar de la a doua vizită înţeleg că starea ei de ne linişte se datorează faptului că D’Annunzio tocmai publicase romanul *Focul*, în care Duse joacă rolul de inspiratoare şi de abandonată. După ea, această carte este o umilire.

Ieşim împreună. Ea îşi menţine hotărârea de a nu intra în nicio casă. Odată ajunse pe Calea Victoriei, se lasă

pradă gândurilor. Îndată ce ajungem sub primii copaci, se smulge din gândurile ei pentru a-mi mulţumi cu că-l dură.

— Îmi eşti o adevărată prietenă. Mă simt atât de bine în această trăsură, lângă dumneata…

Cu toate acestea, trebuie să mărturisesc că Duse nu se ocupă deloc de mine. Mă suportă. Ea se gândeşte nu mai la acel vis a cărui intensitate îi brăzdează trăsăturile mobile ale feţei. În salonul ei de la hotel îşi frânge mâinile şi dând ocol încăperii răstoarnă în tăcere buchete de flori şi pachete. E toată un zbucium. Vorbeşte aproape ţipând sau îşi astupă urechile să nu audă zgomotul ce urcă din stradă.

Dintr-o mişcare este la fereastră şi îmi arată teatrul:

— Şi unde mai pui că peste câteva ore va trebui să mă afişez acolo. Ce scorpie e şi viaţa asta! Eu! Acolo! În costum de zeiţă! Am şi uitat ce-o să joc în seara asta. E îngrozitor, îmi joc rolul!

— Nu, nu vei fi dumneata. Va fi cealaltă, aceea pe care o vei întruchipa; sufletul Dusei se va rupe în două, ca pâinea la „Cina cea de Taină”, în şase, în douăsprezece…

O rază fugară de lumină îi străbate pupilele întune cate. Ating o problemă ce o pasionează: dualitatea ar tistului.

— Ai dreptate. Ce destin formidabil: să fii tu, să nu mai fi tu şi să rămâi totuşi tu… „Mizerie măreaţă, răvăşitul suflet-zdrenţe fluturate în vânt”.

Vorbeşte ca de pe un tărâm îndepărtat, ehemând gânduri intime ce năvălesc în încăpere doar pentru ea. Rămân uluită. Cadenţa glasului ei mă cucereşte. N-am cunoscut niciodată o fiinţă umană care să se exteriorizeze în aşa măsură.

Deodată, se năpusteşte spre mine şi mă prinde de pul până hainei:

— Nu cumva să pleci. Nu vreau. Am nevoie de dumneata. Dar nu voi intra niciodată nici în casa dumitale, nici într-o altă casă din acest oraş. Bucureşti, oraş în care vin să-mi petrec câteva ceasuri din durerea mea, tu nu mă vei adăposti decât sub aceste două acoperi şuri!

Şi cu un gest larg îmi arată teatrul şi hotelul.

A doua zi, sub tei, vorbim, despre acea necruţătoare carte.

— Doar eu singură mă cunoşteam. Aşa credeam. El într-atâta m-a despuiat, încât mă simt parcă goală. Ce niul lui teribil m-a reîncarnat. M-a expus cum se expune un animal într-un târg. Această despuiere se repetă de fiecare dată când un cititor întoarce o nouă pagină a acestei cărţi acuzatoare. Înţelege-mă. Trăiam retrasă şi ascunsă ca luminile rătăcitoare care alunecă pe o plajă, apoi pe o alta, care trec de la o rampă la alta. Nimeni nu reuşise să surprindă contururile umbrei mele nesta tornice. Vai! Să nu pot să redevin aceea care am fost şi să ies din rolul pe care el mi l-a dat. Înnebunesc!

Ea îşi ridică pumnii spre cer. Prin frunzişul teilor, lu' mina soarelui se cerne asupră-i picurând-o cu aur, în timp ce trăsura trece în zornăitul hamurilor lucitoare. Ajun gem într-un luminiş. Este vremea cositului. Departe, se văd ridicându-se căpiţe mici ce seamănă cu nişte stupi aşezaţi în iarbă. Eleonora strigă birjarului:

— Opreşte!

Se întoarce apoi spre mine:

— N-ai vrea să coborâm?

Rochia i se târăşte prin ţărână. Se grăbeşte spre că piţe, se repede la prima, se urcă pe ea. O urmez. Frunzele şi florile strivite au un parfum extraordinar. Eleo nora respiră cu gesturi largi, într-o izbucnire de neaşteptată bucurie.

— E ceva ce seamănă cu marea (roteşte braţul peste câmp). Şi totuşi, nici cea mai uşoară adiere a mării. Va luri de pământ, valuri împietrite. Ştii că sunt fiică de marinar? Sunt fată de oameni ce-au trăit la proră. Iată de ce am totdeauna sentimentul că mă aflu în picioare la cârma unei corăbii, fără să ştiu încotro merg. În definitiv, ştim vreodată încotro ne îndreptăm? Tatăl meu era un excelent timonier. Eu, unul detestabil. (Râde din toată inima). Groaznic, de dispreţuit. Părăsesc cârma pentru vâslă şi îmi plac obstacolele. Ele, cel puţin, sunt duşmani pe faţă. Se

ascund dar nu mereu. Hai, ceartă-mă, căci voi deveni din nou tristă.

Se afundă în grămada de fin şi se întinde pe el ca un muribund pe un mormânt. Pentru a desăvârşi iluzia, îşi în crucişează mâinile pe piept.

— Aşa ceva găseşti în bisericile Veneţiei, femei cul cate pe marmora care le zăvoreşte rămăşiţele pământeşti. Dar, câteodată, când uşile le rămân deschise, chipurile în pietrite continuă să privească încă reflexele lagunelor ce dansează pe bolţi. Ai remarcat această sarabandă a ape lor reflectată pe tavanele Veneţiei? Eu sunt veneţiană. Şi, când eram fetiţă, am văzut acolo pe Wagner şi Cosima în luna lor de miere. Ieşeam cu ei în gondolă. El îi făcea scene şi ţipa atât de tare că gondolierul se oprea din vâslit pentru a observa dacă Richard nu era pe punctul de a o ucide pe Cosima. Urla la ea. Ce vrei, era din dragoste. Eu rămâneam ca ţintuită într-un colţ al gondolei. Odată, cearta a avut loc sub o copertină. Ploua. La început, Wagner lovea uşor în copertina de piele de parcă ar fi atins clapele unui pian. Curând aceste bătăi Uşoare se transformară în lovituri puternice. Cosima încerca să se dezvinovăţească. Gemea. Dar şi surâdea. Se simţea adorată în oraşul în care el scrisese *Tristan şi lsolda*, inspirat de o alta. Murea de fericire. Altă dată le-am dus fructe din grădina noastră. Doña Cosima m-a îmbrăţişat şi a început să le aranjeze într-o fructieră de Cristal. Vasul era aşezat pe o oglindă. Mă minunam vă-XÂnd fructele cum se dublau înăuntru şi Cosima se amuza de surpriza mea copilărească. Deodată auzirăm răsunând, Cu toată puterea ecoului, scara de marmoră cu boltă pictată. Întreaga casă se cutremura. Wagner se întorcea şi nevăzând-o pe Cosima ieşindu-i în întâmpinare, crelând-o plecată, o ocăra şi o acuza de trădare. Ea îi ieşi înainte. Un râs fericit, ca acela al zeilor din Walhalla, Umplu palatul. Eu mă făcui nevăzută, căci soţii nu se mai ocupau de mine. Luând-o din loc, observam cu durere cum fructele – fructele mele – împinse de mâna viguroasă a lui Wagner, se rostogoleau pe jos şi, odată cu ele, vasul de cristal,

oglinda, totul… Ah! Priveşte ce frumos e soarele ce se cufundă în valurile de iarbă!

Soarele apune exact în faţa noastră.

— Tragedia nu începe decât în actul al doilea, îi spun Dusei care se ridică în genunchi. După aceea, când eroul nu va mai fi, o să vedeţi… Vorbiţi-mi mai bine de Wag ner şi de iubirile lui.

— Ei bine! în altă zi, Gosima şi cu mine ne întorceam dintr-o plimbare. Una obişnuită. Ea mersese să-şi cumpere ghete. Cu pachetul în mână, se sprijinea de gondolier pentru a coborî. Din nou vocea înfricoşătoare se făcu auzită: „De ce aşa de târziu? De unde vii, mizerabilo, ticăloase, perverso, mârşavo? * Injuriile plouau cu nemi lui la din capătul scării. Cosima tremura de bucurie şi nu protesta. El îşi înteţi ocările pătimaşe. Atunci când fu aproape de el, cu pachetul în mână, îi spuse doar atât: *Mein alter bubehen*! Bătrânul meu ştrengar. În felul în care ea îi arunca cuvintele în faţă, se simţea o pasiune ce egala pe aceea a lui Wagner. Era învins. El o îmbrăţişa cu patimă. Eu îi priveam.

Naivă, dar prevenită prin instinctul deja treaz, e în vidiam pe Cosima şi simţeam că această scenă mă în bolnăvea de un rău incurabil, căruia nu-i puteam dez lega nici natura, nici sensul…

Acum, în faţa acestui soare care nu se lasă devorat decât de cer îţi voi spune versuri din Dante. Ce splen doare! Ah! înţeleg acum farmecul acestei ţări, orizonturile-i dramatic dezgolite. Priveşte: soarele nu mai este decât un inel subţire ce împodobeşte o mână nevăzută. Câteva minute de semiobscuritate şi tragedia se dezlănţuie cumplită. Un carnagiu imens.

Uluită, ea tăcu brusc.

A doua zi dimineaţa:

— Sunt intrigată de publicul de la voi, cu priviri aşa de calde. Niciodată nu mi-a fost dat să văd un altul mai atent şi mai pasionat. Parcă şi-ar potoli foamea şi setea cu vorbele mele. Totuşi, bând, nu se ameţeşte. E atât de calm, de rezervat, cu un aer de indiferenţă contrazis doar de

privirile-i arzătoare. Nu aplaudă niciodată în zadar. Dar mi-e ciudă pe el. De ce? Pentru că nu-mi scrie. În celelalte oraşe, chiar acolo unde am fost mai puţin înţeleasă decât aici, primesc scrisori cu nemiluita. Acele scrisori mă umplu de lumină. Ele sunt un semnal. Ele fac legătura între mine şi prietenii mei necunoscuţi.

Îi explic că românii scriu foarte puţin.

— Nu le place deci să se exteriorizeze?

— Nu. Ei preferă scrisului cuvântul şi analizei gestul, nemulţumirea e preferată entuziasmului de care le e frică.

— Frică să se entuziasmeze? într-adevăr?

— Da, dintr-un fel de mândrie şi pudoare. Istoria i-a Copleşit cu necazuri. Admirând prea tare, se tem să nu greşească şi să devină ridicoli. Nemulţumirea, numai ea îi stârneşte ca o furtună, nemulţumire căreia îi ia repede locul bunătatea, bunătate care alungă, la rându-i, plicti seala şi jocul unei imaginaţii mereu în căutare de nou. Aşa e poporul meu. În plus, el are calităţi fundamentale rar întâlnite.

S?

— Cred. Îmi place. M-ar fi bucurat o oarecare comunicare eu oamenii în afara teatrului. Simt cât sunt ei de Sensibili. Totuşi, nu-i uşor să pleci din Bucureşti fără să fi primit o singură scrisoare.

Uşa se deschide. Comisionarul aduce un teanc de te legrame şi scrisori. O telegramă anunţă că Duse a fost de curând decorată cu *Bene merenti*.

— În locul acestora aş fi preferat o singură scrisoare Sinceră, o scrisoare caldă sau chiar ofensatoare. Dar ce Importanţă are! Sunt o nefericită. Hai, spune că nu-i aşa? Hai, spune!

Ea îmi arată telegramele împrăştiate.

— Vai! Dacă s-ar putea muri şi reînvia după voie. Ce despărţire şi ce regăsire după 100 de ani! Hai să mergem, să plecăm!

Iese. O urmez. Urcăm în trăsură. Ne reîntoarcem spre aleea cu tei.

— Şosea minunată şi tristă, cu copacii tăi ca nişte

flăcări am să vă uit vreodată? Sunt o biată trecătoare. Sunt pedepsită pentru că mi-am lăsat sufletul să rata ceaşca din trup în trup. Încarnare, cuvinte înspăimântătoare, să prinzi trup, să iei înfăţişarea unui mort sau a celor ce nu există decât în închipuiri. A fi şi a nu fi. Să realizezi de-a-ndoaselea formula ce-l chinuia pe Hamlet. Ce crimă! Pe cer se petrece tăcuta tragedie a asfinţitului. Niciodată, niciodată n-am văzut atâta sânge curgând din nori. Câte ucideri în onoarea mea!

Duse râde şi plânge. Recită-ncet o terţină din Dante, culeasă de undeva, din adâncurile *Paradisului*. Acolo aveam s-o descopăr, eu însămi, mulţi ani mai târziu. […]

Anii trec. Într-o dimineaţă, la Paris, primesc de la Eleonora un bileţel scris cu creionul: „Veniţi!” Antetul poartă adresa unui hotel de pe malul stâng al Senei. În timp ce mă îndrept spre ea îmi pare că respir din nou parfumul florilor ofilite din Bucureşti. Mi se pare că aud, dincolo de tumultul maşinilor, uruitul îndepărtat al trăsurilor de pe Calea Victoriei spre teii de la Şosea şi că ascult terţina din Dante în asfinţit. Privesc pe geam. Parisul, uriaşul tezaur de piatră şi foc se luminează. O siluetă sumbră în depărtare – Notredame.

În camera întunecată, Duse, în picioare, nu-mi dă voie să aprind lumina.

— Nouă ne place amurgul, nu-i aşa?

Mă îmbrăţişează. Încerc să aflu noua taină a chipului său. Cu tot întunericul care invadează încet camera, văd că părul ei este alb. Printre ultimele licăriri ale zilei ce se stinge, şuviţele-i de păr cu reflexe alburii par asemenea flăcărilor de spirt. Chipul i-a rămas acelaşi. Blând. Puţin ironic. Gura, cu o expresie de durere, se forţează la surâdă

— Sunt bătrână, mamă, înţelegi, sunt bătrână.

Se întoarce spre mama mea. Mama îi răspunde:

— Eşti tot dumneata. Asta ajunge. Nimeni pe lumertu poate schimba ceva în privinţa asta.

— Sunt bătrână şi-s mulţumită că-s aşa. Numai că n-aş fi vrut să mor înainte de a se fi inventat un stingător pentru vulcani. Şi-şi duce mâna la inimă. Atâtea deşco

periri! Atâtea invenţii! Şi numai asta nu. Îţi reaminteşti Bucureştii? Şoseaua? Ah! acel oraş şi teii lui divini. De aceea am păstrat mult timp în poşeta mea câteva fire din tânul pe care ne-am odihnit. Şi amurgurile de acolo, cele mai ucigătoare, cele mai însângerate. [...]

Gesturile ei sunt obosite. Nu-şi mai ridică atât de des celebrele-i braţe pe care le admirasem. Ele, care ne destăinuiseră atâtea, par acum, sub rochia-i cenuşie, nişte aripi moarte.

Mă întreabă de Paris, de Sarah Bernardt, care o en tuziasmează, dar căreia nu-i poate înţelege sângele rece recăpătat în pauzele dintre scenele în care părea că su fără ca nimeni altul.

— Da, ştiu, există două şcoli: aceea a artistului care se serveşte de operă ca de un instrument şi aceea a ar tistului care sileşte opera să i se supună. Aceasta din urmă mi se pare cea mai mare.

Când o părăsesc, este întuneric beznă. O caut pe di buite pentru a-i spune adio. Din maşină văd la fereastră o siluetă înaltă, tulburată, care întinde braţele spre mine.

Eleonora Duse, adorabilă, sublimă Eleonora, trebuia să mori atât de departe, să te stingi la al nu ştiu câtelea etaj al unui zgârie-nori împânzit de afişe, printre oameni ce vorbeau o limbă ce abia o înţelegeai, într-o lume nouă, lipsită de tot ceea ce te încânta4. Ochii tăi aproape închişi căutau în zadar pe acele meleaguri pe Ariana, pe

Gioconda, pe Locandiera... Ştiu însă că pentru fiica unor marinari veneţieni, aventura merita să fie trăită. Era un lucru firesc. El răspundea dorinţelor tale. Te plâng, Duse, scumpă Duse, minunat simbol al celor aleşi!

PAUL BOURGET

Într-o zi, pe la începutul secolului, dădusem întâlnire lui Maurice Barrès la domnul şi doamna Paul Bourget1. Mania exactităţii m-a făcut să ajung pe strada Barbetde-Jouy cu un sfert de oră mai devreme, ceea ce e alt mod de a fi inexact. Un foc zdravăn ardea în şemineul în faţa căruia Paul Bourget citea făcând gesturi largi. Nu mă văzuse intrând. După un moment de tăcere, am spus:

— De ce protestaţi aşa?

Bourget tresări, se ridică, îmi luă amândouă mâinile în ale sale şi, arătându-mi cartea căzută la picioare, grăi, mai mult ţipând:

— Omul ăsta reprezintă fatalitatea, înţelegi, fatalitatea! o să zdruncine şi o să distrugă totul!

— Cine ameninţă cu un astfel de dezastru?

— Contele Tolstoi, devenit păgân, zise el ironic, acest visător care inaugurează dezastrele. E nebun, nebun de-a binelea! Iasnaia Poliana, distribuirea pământurilor, eliberărea unui popor căruia i-ar trebui secole pentru a ajunge la o stare normală. Căci rusul reprezintă o anomalie în Europa, el reprezintă evul-mediu şi fără posibilitatea de a ieşi din starea sa, pe care au cunoscut-o oamenii evuluimediu în Occident şi aiurea. Libertatea de care nu va şti să se folosească decât împotriva lui însuşi! înduioşările astea… lirismul ăsta umanitar şi sublim la asta o să ducă! 8

Şi Bourget, pe care nu-l văzusem niciodată şi nici că aveam să-l mai văd în starea aceasta, lovi cartea cu pum nul, luându-mă martoră la o crimă.

— O crimă ce-o să împuieze, draga mea, o crimă ce va da naştere la alte milioane de crime.

— Ei, lasă, lasă, spuse calm Maurice Barrésă, înaintând fără zgomot. De ce dispuţi, dragul meu, preţul virtuţii cu acest domn retras în izba lui înzăpezită?

Şi Barrés întinse mâinile îngheţate spre foc, ca şi cum această evocare a lui Tolstoi l-ar fi aruncat în plină stepă rusească şi sub rafale de viscol.

ÉDOUARD HERRIOT

Ca tribun, Édouard Herriot1 posedă toate darurile unui literat. Cu alte cuvinte, acest literat este înzestrat cu puterea tribunilor. În intonaţiile vocii sale există, totuşi, ceva din asprimea bărbătească ce se presupune a fi fost atât de proprie lui Danton. Herriot nu rosteşte Cuvântul, ci îl flutură prin aer. Cuvântul devine în gura lui o secure sau o sabie… Vorbeşte… S-ar zice că e când David la harpă, când un gigant făurar lovind în ni covală. Herriot, blând uriaş de temut „ce sfarmă de-o potrivă jucării învechite şi

utile lucruri banale!

Omul este prodigios, căci trăieşte pe mai multe planuri. Realist şi inventiv, el nu părăseşte niciodată gândurile lirice ori concepţiile sale de istoric.

— În mine, zice el, sălăşluieşte un poet neînţeles. […] înainte de orice, el este o multiplă forţă ce atrage unanima frumuseţe. Nu demult, voind a pleda în favoarea

Combourgului unde s-a petrecut tinereţea lui Chateubriand – acel Combourg pe care autorul *Memoriilor ele dincolo de mormânt* l-a descris atât de magnific – i-am prezentat o petiţie, mărturisindu-i temerea pentru soarta acestuia2. Atunci, numai ce-l aud strigând:

— Combourg, Chateaubriand! – eu să le fac vreun rău? Eu care nutresc atâta respect pentru „stil”? Cât regret că n-am timp să scriu o carte despre Beethoven!

Căci Herriot este şi un muzician desăvârşit. Îmi amintesc în special că în timpul unei călătorii pe care am făcut-o împreună în Alpii de răsărit, ajunşi la un mic hotel din Saint-Pierre-de-Chartreuse, ce semăna mai mult cu un han, el ne-a interpretat din Beethoven. Grandioasa armonie plutea printre ceţurile decorului montan. Chiar la Chartreuse, pentru a masca sub ritmuri puternice tul burarea pe care, fără îndoială, o încerca găsindu-se în locuri prea cucernice pentru el, deşi ne reaminteam că fusese crescut de un unchi preot, el făcea să răsune, legănându-le de-a lungul culoarelor sonore şi reci ale mănăstirii părăsite, nemărginirile *Sonatei Lunii*.

La întoarcere, maşina s-a împotmolit într-o groapă. Şoferul n-o putea scoate singur. Herriot s-a înhămat la treabă pentru a o repune în mers, fredonând încă. Fredona o părticică din acea imensă *Simfonie pastorală*…

Toate acestea alcătuiesc fizionomia cea mai aparte şi, trebuie să recunoaştem, cea mai bizară pe care ne-am fi putut-o imagina. Din acel haos în care se învolbură literatura, arta, pasiunea de luotă, Peniu al organizării, rezultă o sinteză extrem de reuşită. Câte contraste se unesc în persoana sa într-un tot armonios! Pe chipul lui cu trăsături mai curând dârze, învie o privire largă ce se

înduio şează repede. De pe buzele-i pronunţate, silabele ies potri viţ unei cadenţe ce pare studiată şi totuşi cea mai naturală din lume. Acest conducător al democraţiei franceze reprezintă acea categorie care este cea mai tare uluită de doc trina sa – elita. În apartamentul său din Lyon, atât de simplu, unde adierile vântului bătând dinspre Rhône intră în voie, pe un vraf de cărţi tronează, ca un erou peste toate, cartea rară: un Stendhal găsit din întâmplare, prima ediţie din Ronsard – descoperită după căutări pătimaşe – şi mai ales opere din secolul al XVIII-lea, precum şi câteva rarităţi ale literaturii romantice, cumpărate ieftin de pe un chei oarecare, graţie unor întâmplări fericite. Şi peste-toate – hârţoage ale primăriei din Lyon, planuri, eşantioane pentru faimosul târg al acestui oraş.

Pe când era Preşedintele Camerei, Herriot ne-a invitat, într-o seară, la un dineu la Palatul Bourbon. Cardinalul Cerretti a venit aici într-o robă roşie. Mă arăt surprinsă că între cei de faţă reprezentantul unei anume republici3 nu este şi el îmbrăcat de asemenea în roşu, pentru că, în evul mediu, călăul… Herriot se încruntă, dar îşi stăpâneşte cu greu zâmbetul.

Conferenţiar la *Annales*, *4* Herriot era un prieten pro digios, coleg vechi şi binevoitor, ce ne emoţiona prinţul burarea ce o încerca înainte de a apărea în faţa publicului obişnuit; un public însă, trebuie să mărturisim, cel mai dificil de pe pământ, acela al Parisului, cunoscător, blazat şi întotdeauna impecabil servit […]

Nu pot să-l aud pe Herriot vorbind fără ca în inima mea să nu se trezească sentimentul pe care îl încerc de fiecare dată când este vorba de patria mea. El mi-a fost şi rămâne cel mai sincer nu numai dintre prieteni, dar şi dintre partizani. Pentru a servi cauza unui popor, trebuie să faci dovada unei participări directe şi curajoase: asta înseamnă să fii partizan.

Revăd momente deja petrecute, purtate de fluviul sângeros ce a fost Marele Război.5 Revăd, la Lyon, o sală de sită de oameni şi flori. Şi pe estradă – o biată fiinţă, o

sărmană fiinţă a acelui pământ românesc, a cărui invadare fusese anunţată în ziarele pe care ea le cumpărase între cere prin gări. Pentru a-mi lăsa timp să-mi revin, Herriot a ţinut să mă prezinte publicului lionez şi se vorbească despre România. Tot ce retorica cea mai minunată, contopită cu cea mai sinceră simpatie poate obţine de la omenire, mi se părea a le afla în acele momente atât de vii în amintirea mea. Pe măsură ce făcea cuvântul să zboare sau să evoce, în mintea mea se desfăşura imaginea umilă a satelor noastre, cu căsuţe albe ce deveniseră locuri de suspine şi eroism. Pe buzele autorului învia o epopee. Profeţia lui făcea să strălucească un viitor mai bun, asigurat prin gloria trecutului. În cele din urmă, admiraţia vibra, superbă, precum freamătul pletelor în vântul deşertului. Şi atunci când, la rândul ei, mesagera României începu să descrie zbuciumul, curajul şi durerea ţării sale, ea văzu pe Herriot, cu un taler în mână, făcând înconjurul sălii şi adunând bani pentru Crucea Roşie din România.

Altă dată, la Cameră, în momentul când un vorbitor şi nu dintre cei mai neînsemnaţi, urca la tribună, el i-a spus:

— Să nu uitaţi România!

Să nu uităm nici noi, niciodată, că în el patria noastră a avut un prieten statornic.

HENRI BERGSON

Cannes, 7 ianuarie 1941. Ieri a murit Henri Bergson.1 Dar limpezimea gândirii sale ne luminează şi va lumina încă şi generaţiile viitoare.

Intre-adevăr, Bergson a descoperit în spiritul omenesc jocul liber al intuiţiei, a pus în acord inteligenţa cu dorinţele instinctului, a redus spaţiul existenţei lor nepăsătoare, a eliberat conştiinţa de tot ceea ce o condiţiona.

A făcut din aceasta o plantă ce răsare pe orice vreme, precum o fatalitate pe care nicio putere nu o poate în lătura.

Acest eliberator al spiritului, acest revoltat lăuntric era un omuleţ blând, modest, voit retras şi ale cărui cali tati îl apropiau pe drept de Spinoza. Evrei amândoi, amân

doi fanatici în ideile lor, ei au reuşit să le impună lumii.

Pentru prima oară l-am văzut pe Bergson pe un cu loar al hotelului Victoria din Geneva. 11 citisem, îl ascul tasem, îl venerasem şi îl comentasem, dar nu fusesem niciodată faţă-n faţă cu el. Aflând că va asista la una dintre şedinţele comisiei din care făceam parte, încercam o oarecare mândrie, căci astfel mi se dădea ocazia să aspir faţă de el la o egalitate, momentană şi relativă, dar o egalitate totuşi; puteam de aici înainte să-l tratez de coleg.

Bergson era, de altfel, de o timiditate exagerată. Emoţionantă prin resemnare şi candoare voită, faţa sa rămânea de cele mai multe ori impasibilă. În cele câteva observaţii pe care le făcea cu o voce sigură, revela o inegalabilă stăpânire de sine şi, în cele mai mici amănunte, folosea formulări clare cu acea simplitate discretă ce-l caracte riza.

La câteva zile după întâlnirea noastră, în momentul în care intram la Ligă, am fost oprită de un om ce părea tulburat, gata să-mi ceară ajutor şi sprijin.

— Avem nevoie de bani, îmi şopti.

Recunoscui în modulaţiile acestei voci, glasul ciudat al lui Bergson, glas ce impunea părând că roagă.

— Aş putea cere delegaţiei române să voteze în favoarea sumei ce ne trebuie pentru a completa creditele datorate Comisei de cooperare intelectuală?

Bergson putea conta pe admiraţia fără rezervă a majorităţii românilor; avui deci bucuria să-i promit dinainte consimţământul lor. Este adevărat că, în comparaţie cu urnele pe care zilnic Societatea Naţiunilor şi ţările noastre le acorda celor care conduceau diferite anchete sau alte lucrări, cele 17 mii de franci ceruţi de Bergson, păreau a reprezenta un capital minim. Intim cu Paul Valéry, se vedea mereu cu acesta din urmă în timpul şederii şale la Saint-Sergues, lângă Geneva. Deja atins de cruda boală căreia i-au trebuit ani ca să-l răpună, el lucra cu vigoare, privind culmile înzăpezite ale Alpilor. Acolo, la Saint-Ser gues, am văzut pentru ultima oară această fiinţă pe care p iubeam şi o admiram atât de mult. Ţintuit în

fotoliul lui asemenea unei statui, încerca în zadar să-şi ridice mâinile spre culmi, martore fără voie ale chinului său. Trupul îi era de o imobilitate de piatră, cu toate că lupta fără contenire cu teribila suferinţă ce i se oglindea doar în priviri.

Câteva luni mai târziu, la Paris, Valéry îmi cerea să-l duc undeva cu maşina.

— Str. Piccinni, la clinica unde se află Bergson. Vai, adăugă el, mă tem că ne părăseşte, mi-e tare frică!

Bergson nu mai primea pe nimeni în afară de ai săi şi Valéry. Îi propusei poetului să-l aştept cât va dura vizita sa, care ţinu exact 40 de minute şi, în vreme ce stând în maşină, încercam să-mi imaginez discuţia lor ce se Petre cea atât de aproape şi totuşi departe de mine, Valéry re veni pe neaşteptate cu faţa aprinsă, privirea luminoasă, cu un zâmbet fericit pe buze. Dumnezeu ştie ce culmi esca ladaseră împreună, în timp ce eu, jos, în stradă… Ba nu! şi eu trăisem intens cele trei sferturi de oră sublime, însă numai prin intuiţia atât de dragă lui Bergson şi prin părerea de rău.

În fine, ceea ce nu voi uita niciodată este o conversaţie pe care am avut-o cu el în 1925 şi care a fost atât de deloc ventă, de hotărâtoare pentru mine. Referindu-se la domeniul spiritului, Bergson îmi demonstra că forţa spirituală a unui ins născut să fie celebru este de o asemenea natură că el nu are nevoie să se detaşeze de opera sa pentru a dobândi din aceasta profit sau glorie. După părerea lui, gloria şi bogăţia vin singure la adevăraţii savanţi, la ade Vfiraţii poeţi, la adevăraţii cugetători. Ceea ce în viaţa lor ne pare întâmplare nu este decât apariţia muzei care, deghizată mereu altfel, îi vizitează. Miracolul destinului Unor asemenea fiinţe vine dinlăuntrul lor…

Astfel mi-a vorbit Bergson în cursul unuia dintre acele rare colocvii intime, când mi-a fost dat să rămân tulburată în faţa calmei măreţii a concepţiilor sale.

PAUL VALÉRY

I.

Zgomot asurzitor de tramvai şi tren. Ne-am trezit

foarte devreme pentru a prinde interminabilul şir de va-Îoane cărora le-a dat patină ploaia, vântul şi funinginea. loc şi uit de toate. Dimpotrivă, tovarăşul meu de drum, cure nu este altul decât Paul Valéry, 1 se gândeşte la lucruri. neînsemnate, de pildă, să cumpere un fişic de caramele 1 cărui nume mă amuză: „Ies bêtises de Cambrai”. h în costumul său gri, Paul Valéry pare foarte zvelt; ffierge calm şi nepăsător. În compartimentul supraîncăl zi, în care-şi caută locul, se acomodează anevoie acelei atmosfere dominată de propriile-i. ritmuri, ori redusă la Cadenţa unui gând mecanic. Acum, dincolo de geam, Franţa goneşte cu viteză triplă, ca mânată de suflul veacurilor.

Valéry fumează şi discută. Nu, la drept vorbind, el

— Articulează şi dezarticulează un edificiu verbal, o formulă tainică ce mă ţine fără încetare cu atenţia încordată. Va léry glumeşte. Valéry se însufleţeşte. Ochii săi devin mari tele verzui, străbătute adesea de fulgerări de oţel. Iau parte la tot. Tirada se precipită şi în curând, în faţa demonstraţiei sale, romantismul se diluează până când nu mai rămâne din el decât o biată adunătură de spirite buhăite şi bolnave, un balon ce sună ca o tobă. Vai de cei care încă se mai hrănesc din el! încerc, totuşi, să argumentez că în toba de jazz se află sonorităţi de orgă şi sub tilităţi de flaut revărsate în delicate cascade.

Zeus al lirismului, Valéry îşi trăsneşte prada de îndată ce-i găseşte o slăbiciune sub un aspect oarecare, îl înţeleg. El constată asta mai mult din gestul meu decât din priviri, căci desemnez în aer dubla arcuire a melodiei, apoi pe aceea a armoniei, una pe verticală, cealaltă pe orizontală.

— Ah! muzica! suspină el şi, în chip aparte, acest ge neros îşi dă pe faţă gelozia – singura de altfel pe care o încearcă – gelozia faţă de muzică. Ia gândeşte-te, muzi elenii dispun, rând pe rând, de legi fixe ce au nume, dar în acelaşi timp de posibilităţi nelimitate în cadrul legii. Mai mult, ei dispun de acele minunate ferestre ce se deschid spre cer – care sunt *sonata*, *concertul*, *simfonia*; şi pentru a

le da viaţă ei au *cuartetul*, *septetul* şi acea posibilitate a tuturor – *corul* –, precum şi cealaltă posibilitate numai a lor – soZo-ul. Ei au la îndemână instrumentul fără număr care este vocea omenească; au surla şi ţimbalul – aceste insolite; au flautul şi harpa – aceste voci interioare; în timp ce noi, noi trebuie să le căutăm pe toate acestea. Dumneata l-ai cunoscut pe Mallarmé?

— Da, mărunţel de statură, politicos, pe chip citindu-i-se modestia faţă de propriile-i descoperiri şi, în ace laşi timp, mândria că-i aparţineau.

— De neuitat, cu neputinţă să-l uiţi, răspunde Valéry, îl iubeam. El este totul în mişcarea care a descătuşat poezia contemporană. Fraza ieşea de sub condeiul său perfect şlefuită, aşa cum dintr-o fabrică ar ieşi, una după alta, capodopere în serie modernă. Dar ce serie! Mi-aduc aminti – cum, într-o zi, pe când mă plimbam alături de el – eu, care sunt dintr-un ţinut de podgorii şi n-am trăit niciodată cu dumneata în intimitatea griului – zăresc un fir de Iarbă gălbior şi, aplecându-mă să-l culeg, îl întreb pe Mallarmé ce-o fi. „— E un fir de grâu – îmi explică el râzând. E aproape copt. Vezi, culoarea ce o va căpăta este primul sunet slobozit din ţimbalul toamnei…”

Muzica – această obsesie a muzicii ce-l stăpânea pe Valéry – îi plăcea să o asocieze amintirii lui Mallarmé. El se cufundă în tăcere, în timp ce eu visez la unul dintre marile poeme din *Charmes* şi aud pe deasupra grădinilor suprapuse, unde Semiramida se extaziază de mă reţia propriului regat, cum Babilonul strigă din toate ăla murile sale, din toată stridenţa armelor sale, cu întreaga-i voluptate şi întreaga-i strădanie.

Atenţie! Cât pe ce să ne izbim de Verlaine, a cărei Umbră vine spre noi împleticindu-se. L-am văzut amândoi de departe: eu pe când eram foarte tânără – pe atunci Un copil pe care guvernanta englezoaică îl tira după ea Vizibil dezgustată când la colţul unui trotuar el ne măsura eu un aer triumfător; Valéry, spirit clar deja, ca şi mine nu cunoscuse din Verlaine cel în viaţă decât vestita-i nlluetă murdară. Înlăturăm amândoi deodată vechea imagine,

curăţind-o pentru totdeauna de pete slinoase şi de alcool.

— Nu este oare al lui cel mai minunat (după părerea mea) vers din limba franceză?

— Spune-l, insistă Valéry.

—… „le calme claire de lune, triste et beau” 2…

— Magnific, cu adevărat! Să încercăm să-l analizăm. Dar cum să simplifici imponderabilul? Ne scapă acel *nu Itiu* ce ai acestei frumuseţi, acel *ceva* care ascunde în el lin lucru gingaş ca graţia pură şi fatală a profilului Cleo patrei şi tărăgănarea unui dactil virgilian.

— *Un songe, devrais-je în inquiéter d’un songe*?” *3* – «frigă Valéry. Oare a ştiut Racine puterea de beţie pe care o are în el acest emistih ajuns ca vai de el, de atâta repetare în gura şcolarilor care, din generaţie în generaţie, ţin neapărat să-l deformeze? Ca un filtru rămâne această suită colorată de vocale ingenios alăturate, sprijinite una de alta sau rămânând drepte, cu neclintirea. şi forţa cariatidelor. Oh! puterea, taina vocalelor. Asta trebuie să-i fi dat de lucru lui Racine pentru a obţine un astfel de efect!

Valéry are, în privinţa asta, idei pătrunzătoare.

— Oare Victor Hugo, de exemplu, ignora din graiul natal acel *sanctum sanctorum*? *m*

Şi pe buzele lui Valéry, Victor Hugo susură:

…Viens, une flûte invisible… „4

Valéry cunoaşte b imensă cantitate de versuri răzleţe, cărora glasul său le dă dintr-odată personalitate. Luat singur, rătăcit, departe de celelalte, versul posedă un fel de putere irezistibilă şi naivă. Şi, totuşi, el se naşte sân gur, ca să fie de îndată condamnat la moarte. Pentru a trăi trebuie să aparţină unui grup, trebuie să adere la o viaţă colectivă şi acest lucru îi displace profund, făcându-l să pară un intrus printre mediocri; îi trebuie tovarăşi. Poetul nu este poet nici pentru că a creat strofe perfecte sau aproape perfecte, nici pentru că în aceste strofe este mare numărul versurilor care împreună ating perfecţiunea, ci prin calitatea versurilor izolate care se vor putea culege din poemele sale, versuri ce arată net care sunt resursele de care el dispune […]

*

Nu ştiu ce adiere a mişcat faldurile perdelei cenuşiiroşcate; Mont Blanc-ul ne apare, departe, ca un catafalc drapat în alb. Paul Valéry îmi demonstra ieri că mania descriptivă distruge lirismul cel adevărat, lirismul unduit în meandre şi arcuiri care, deşi. dispuse sistematic, par ochiului şi urechii nişte creaţii absurde.

Remarc, totuşi, că el descrie cu aviditate această ne aşteptată apariţie de nea şi încremenire, pe care primele raze aurii ale asfinţitului o învăluiesc în nuanţe tranda firii.

— N-am văzut niciodată un gheţar, îmi mărturiseşte Valéry, parcă fără voia lui.

< Ne întoarcem de la şedinţă de la Palatul Ligii Naţiunilor, acum rămas aproape pustiu, dar care în septembrie devine un adevărat bazar din Galata. Acolo, Paul Valéry lua cuvântul său, mai exact spus, divaga. Într-adevăr, în cadrul subcomisiei, Valéry îndreaptă discuţia întotdeauna într-o direcţie diferită aceleia a subiectului la care i se cere să reflecteze. În mod inefabil, el se află alături de problemă, ba chiar departe de ea şi, în cazul unui anume proiect de care pare a nu ţine deloc seama, sau a nu-i des cifra niciuna dintre liniile directoare care şi nouă ne icapă, poetul îşi revarsă inevitabila-i lumină aiurea. Şi, deodată, prin vizoarele strâmte ale obiectivelor noastre năvălesc jeturi neaşteptate de lumină, explicaţii, evocări de personagii, mecanisme ce pun în mişcare utopii care, nonsensuri absolute şi sublime, dau viaţă a aceea ce ne icăpase din vedere. Câteodată, aplecat peste dosare, Valéry ne arată pericolul în care îşi duc viaţa capodoperele şi, de asemenea, ce primejdii şi ce triumf ar fi pentru ele proiectul de a le aduna la un loc.5 Când el vorbeşte, toţi fi acordă atenţie: Focillon6, cel de elocvenţă şi sobră eru diţie, Weingartner7 cu gândirea-i sclipitoare şi pătrunzătoare, Jules Destrée8 preşedintele nostru.

Weingartner tocmai îşi exprima dorinţa de a vedea rea-Uzându-se unificarea diapazonului. Valéry n-a înţeles prea bine despre ce anume era vorba şi, în timp ce noi îi ex plicam tristeţea noastră la gândul că admirabila şi fericita

propunere a marelui muzician vizează departe în timp, până la acele timbre de care Mozart, Beethoven, Suin-Saëns sau Lully s-au servit pentru a-şi fixa muzica Şlală; egalându-le de la un capăt la altul a.1 pământului, l-ar perturba poate pentru totdeauna imperceptibiladiversitate a armoniei, el, Valéry, nu visează decât la divei sitatea acestui sunet regulator al maselor armonice. Dai Weingartner este cel care are dreptate.

— Da, fără îndoială, răspunde el.

Şi din nou izbucneşte gelozia sa faţă de muzică. Se spune că, urcând sau coborând un ton sau un semiton, s-ar desfiinţa frontierele muzicale ce separă încă pe artiştii de toate neamurile şi din toate ţările.

— Un *ton*, un *semiton*... ripostează prompt cel mai spiritual dintre delegaţi, în timp ce, dacă ar fi fost vorba despre litigii de război, ar fi fost necesare *tone* şi *tone* de oţel.

Valéry îşi îndreaptă privirile spre vârful Mont Blanc la poalele căruia străluceşte, ca-n mijlocul unei pajişti, acoperişul vilei Deodatti.

— Da, da, înţeleg pentru ce spectacolul oferit de aceste locuri a exaltat până la paroxism neistovita şi dezastruoasa nelinişte a eului romantic. Dar ce căuta venind aici Voltaire?

Valéry se întoarce din nou spre fereastră. Colţii gheaţa rului se profilează atât de clar în aerul îngheţat al serii şi poetul, urmărindu-le contururile, repetă fraza adresată de Voltaire acestor culmi divinepe care nimic nicăieri n-ar putea să le imite.

În tren, la întoarcere, vorbim despre Anatole France, căci în curând Valéry trebui să rostească discursul său elogios la Academia Franceză.

— Sunt foarte jenat, îmi zice el. Într-adevăr, eu nu-l înţeleg pe France în felul în care îl înţeleg atât admiratorii, cât şi detractorii săi.

De altfel, el nu l-a cunoscut sau l-a cunoscut, de fapt, prea puţin; singur Hérédia i-a vorbit despre el, dându-i câteva detalii.

— Hérédia examina la microscop. Frescele aveau fini sarea unei miniaturi. Vedea lucrurile în mare şi dacă l-a

Cercetat pe France, i-a sesizat mai degrabă defectele… De fapt, nu-mi dau seama ce gândea Hérédia despre au torul lui *Thaïs*.

Ca optică literară, evident Valéry nu avea idei fixe.

— Eu nu-i tăgăduiesc…

Dar n-am reuşit să aflu ce anume nu-i tăgăduia. Dis cursul de la Academie urma să ne dezvăluie acest lucru.

— Îngrozitor de greu de făcut acest discurs… îngrozitor.

Grădina Academiei fiind grădina nemuritorilor şi a morţilor, a încălca atribuţiile unui răposat care, după Ordine şi disciplină, trebuie aşezat mai presus decât moar tea, nu este deloc o sarcină uşoară pentru cel căruia nu-i place câtuşi de puţin să se renege în doctrinele sale lite rare sau în altele. Or, Valéry este dintre aceştia. Anatole France îi stă ca o povară, ca şi cum ar avea un nod în gât pe care nu-l poate înlătura decât tuşind. îi destăinui, totuşi, interlocutorului meu trecutul de prietenie şi de admiraţie care mă leagă de France, pe care l-am întâlnit în vremea primei mele tinereţi şi pe care de atunci l-am revăzut adesea. Şederea mea la Béchellerie îl interesează pe Valéry. Mă întreabă, răsucind pe o parte şi pe alta amănuntul atât de proaspăt în memoria mea al acelor după-amiezi turene, despre vioiciunea fantastică a spiritului lui France, dovedită îndată ce abordam capitolul idei lor sale politice, idei politice adesea în contradicţie cu ale mele şi care, informe ca şi idolii popoarelor primitive, păreau, graţie verbului său, asemenea statuilor greceşti. Îi povestesc lui Valéry o minunată discuţie pe care am şvut-o cu France în privinţa uluitorului *Orphée* al lui Salomon Reinach. Mă conjură să continui. La urmă îmi njărturiseşte că nu i-a fost niciodată prezentat Anatole France cu atâta detaşare şi atâta imparţialitate a aprecierii, ceea ce i-l face pe neaşteptate şi mai familiar şi maisim patic […]

IL

Spre deosebire de aceia dintre prietenii săi care – îl

vedeau fie în public, fie acasă, fie la ţară, eu l-am cunoscut mai bine pe Paul Valéry în timpul unor călătorii. Dru meţiile împreună aveau însă obiective diferite: Valéry mergea să ducă departe mărturia vitalităţii spiritului francéz, pe când eu mă îndreptam spre aceleaşi comitete cu dorinţa de a cunoaşte curentele ce separau ori apropiau gândirea umană. În vagon, Valéry nu tăcea o clipă. îl ascultam cu reculegere şi mă înfuria zgomotul roţilor şi al locomotivei care întrerupea, acoperind jumătate din vorbele lui. Valéry nu credea mai mult în imortalitatea păcii decât în aceea a războiului, găsind că nicio ordine umană nu era definitivă. „Ceea ce trebuie să înţelegem, explica el, se reduce la o mutaţie, pe cât de grea, pe atât de costisitoare”. La oprirea în gări, Valéry cobora şi tot deauna întâlnea vreun admirator necunoscut care-l înso ţea până-n compartimentul, nostru, manifestându-şi bucu na pentru această întâlnire. Pe mine „admiratorii aceştia mă agasau şi când, la întoarcere, îi. povestea doamnei. Va léry neliniştea mea că a trebuit să împărţim locurile de ia-o frontieră la alta cu aceştia, ea râdea.

Când ajungeam la Geneva şi coboram imensa scară din faţa: gării, Valéry „incomodat de valizele sale şi de ale mele, exclamă:

— „Ah, draga mea, cel puţin, dacă ar fi asta ultima cobor-îre, ça a faraonului în piramidă.

În Comisia de Cooperare Intelectuală, el avea darul de a digera rapid meniul indigest ce ni se servea, „pe când eu pierdeam ore şi nopţi până să-l asimilez. El lăsa cu indulgenţă plină de răbdare. colegii să vorbească, „înţelegerea” fiind pentru el o adevărată religie. Modestia lui Bergson îl frapa. „Cât dispreţ pentru propria-i înălţime” – l-am auzit spunând într-o zi, în maşina care ne aducea după o vizită ce i-o făcuse blândului filosof bolnav, retras

Û0

U reşedinţa sa din munţi, pe când comentam clipele de bucurie ce el ni le rezervase. Aceşti doi mari oameni, pe Cafe-i lega o admiraţie reciprocă, mergeau alături ca două fluvii despărţite de un lanţ de munţi.

Lui Paul Valéry îi plăcea să prezideze şedinţele de la Cooperarea Intèlectuală. Cu toate că azi se vorbeşte despre Societatea Naţiunilor ca despre o bunică ce ar fi păcătuit, Valéry acorda interes lucrărilor acestei comisii a Coope rării Intelectuale, unde Conlucra cu celebrii britanici Mansfield9 şi John Galsworthy10.

După cei cinci ani petrecuţi de mine în „exilul albas tru”, timp în care între noi a existat o identitate şi în ce priveşte clipele de dezolare, dar şi de speranţe, când ne-am reîntâlnit prima oară el mi-a spus: „Mai crezi oare că Cooperarea Intelectuală va rezista valului pustiitor care va atinge apogeul după război?”. Primind răspunsul meu afirmativ, el avu un surâs de liniştire: – „Misterul de Gaulle11 mă înviorează” – spuse el. Pronunţa Cuvântul „mister” în accepţiunea lui medievală.

Prin 1933, Valéry şi cu mine am fost invitaţi de o primitoare asociaţie literară din Italia. Mergând într-acolo, eu începui să debitez aspre critici împotriva lui Mussolini, pe care am evitat întotdeauna să-l întâlnesc.

— Dar gazdele noastre n-au nimic de-a face cu Mus solini, îmi zise Valéry pentru a mă calma.

Ţinea însă cu grijă sub braţ, bine împăturit, un ziar cumpărat pe drum. Era cald şi Valéry, aţipind, scăpă ziarul. Luându-l şi răsfoindu-l, descoperii între numeroasele articole pline de ameninţări, următoarea frază: „Fran ţa şi cei doi hămesiţi sateliţi ai ei – Iugoslavia şi Roma mă...”. Trezii pe tovarăşul meu de drum „strigând:

— Trebuie să ne oprim undeva şi de acolo voi telegra fu decomandându-mi vizita. N-am să merg să-mi spun părerile acasă la asemenea oameni!

— Şi ai să rezolvi ceva prin gestul acesta de unul sân gur? Iar în ce mă priveşte, crezi că eu am să le furnizez vreun fapt divers ridicul pentru mine şi, în mod indi rect, pentru Franţa? Fii liniştită!

A trebuit să cedez. La San-Remo nu s-a discutat nicio problemă politică şi sejurul a fost încântător. Câte odată însă, în timpul meselor, când un nou fel de mâncare îmi stârnea pofta, Valéry îmi trimitea un bileţel: „Mai

stăpâneşte-te, hămesito!”

Acest rege al gândirii era un soţ şi un tată exemplar. Cu câtă căldură vorbea el despre doamna Valéry, despre băiatul cel mare, Claude, ori despre mezinul François, „roşcovanul” cum îl numea el cu dragoste. Pe acesta din urmă l-am întâlnit tocmai în momentele când tatăl său se afla în agonie. Şi, în ziua aceea, mi-am amintit cum, odată de mult, întâlnind în gara din Irún pe Paul Valéry şi pe doamna Curie, care mergeau ca şi mine la Madrid12 la o conferinţă a Institutului de Cooperare Intelectuală, Valéry mi-a pricinuit o cumplită durere, anunţându-mi moartea Annei de Noailles…

V

LACUL TRIANON DINEU LA PEN-CLUB LA REVEDERE, DOMNULE LEBRUN CASE CU AMINTIRI BRAZII CARPAŢILOR

LACUL

Atunci când, în materie de poezie, se vorbeşte de lacuri, unii se gândesc la Leman, alţii la Bourget. Desigur, Lemanul îmi este drag, dar Bourget, în întregimea lui, cu împrejurimile-i sălbatice, îmi pare de domeniul visu lui. Castelul Hautecombe îl domină cu mormintele sale regale, iar maiestuoşii munţi ce-l înconjoară, îşi reflectă în undele lui coastele abrupte.

Totuşi, pentru noi, lacul Bourget evocă neîntârziat chi pul devenit clasic al unui tânăr blond, cu mâini delicate şi lungi, vâslind cu ochii aţintiţi la cer, pe apele verzi şi întunecate ale unui lac solitar. Ba mai mult încă, vedem pe acest tânăr cutreierând de-a lungul potecilor ce coboară până la ţărm unde valuri murmurânde compun, hemistih după hemistih, rimă după rimă, strofele unui vechi poem pe care nimeni nu-l va uita niciodată1. Şi iată că pe neaşteptate tânărul se opreşte. Seara coboară. El visează. Face un legământ. Grăieşte cea mai îndrăzneaţa dintre urări, care totuşi va fi realizată: el doreşte ca aleasa lui, aceea pe care o iubea, să nu dispară niciodată şi amintirea-i să nu înceteze de a stăpâni sufletele şi inimile.

Da, Lamartine, destinul te-a ascultat. Noi n-am uitat

pentru ce Bourget îţi este drag. Acea oră de durere şi bucurie tu ai însemnat-o pe orologiul nemuririi pentru eternitate.

Aşezată pe o bancă, de unde contemplu decorul de atâtea ori privit, dar mereu nou, mă gândesc mai puţin la neliniştea iubirii lui Lamartine, decât la o întâmplare care-l priveşte, căci Lamartine a iubit şi el România. Îmi reamintesc deci acea seară a, lui 184…2 în care poetul, acceptând să fie preşedintele unui grup de studenţi români, studenţi care în cea mai mare parte au devenit mai apoi mari patrioţi şi iluştri oameni de stat, o tânără din ţara mea înaintă spre el. Ea purta pe braţe un snop de grâu de la noi, pe care i-l oferi. Trebuie să mărturisesc că acel dar l-a tulburat pe Lamartine. Şi nu puţine au fost urările. Înflăcărate pe care el le-a adresat atunci pământului României, „veşnică surioară a Franţei, legată de ea prin legăturile cele mai sigure”.

Lac al lui Lamartine, alină-mi durerea! Mă voi lăsa legănată de apele tale şi voi uita suferinţa3, repetând din nou cuvintele poetului: „pământul vostru de-al nostru legat”.

În jurul Lemanului gigantice umbre, magnifice umbre îşi dispută dominarea spirituală a unei privelişti destinată să servească drept cadru unor trainice visuri: Mme de Staël, Byron, Shelley. Lacul Bourget dimpotrivă aparţine întru totul lui Lamartine. Ca un mare segneur, el aduce încă şi astăzi onorurile domeniului său. Timpul îşi opreşte zborul. Nu mă mai gândesc decât la acela care a iubit şi care, de asemenea, a suferit pe aceste ţărmuri încântătoare. Îmi amintesc că într-o zi el a legat ţările noastre de aceeaşi soartă. În taină îmi spun că destinul meu a fost asemănător cu al său.

TRIANON

Într-o bună zi, rozul pal al coloanelor ce unesc printr-o fermecătoare galerie cele două aripi ale marelui Tria non a devenit roşu. Mania indiscretă a restauratorilor a hotărât că e mai bine aşa. Şi au avut poate dreptate din punct de vedere al pitorescului, ca să zic aşa, material: coloanele

roşii de astăzi, roşii ca fraga sau ca buzele tinere, prind privirile de departe şi îşi încrustează minunat reflexul pe brazdele de flori, îmbrăţişându-le cu mai multă putere decât înainte. Aeriana galerie acolo nadelor a căpătat astfel un aer voluntar, o conştiinţă oarecum autoritară ce aminteşte Versailles-ul. Există totuşi un alt pitoresc, mai puţin sensibil la împerecherea şi contrastul pur pictural al elementelor, la căsătoria strict tehnică a culorilor. Există un pitoresc fluid, o alcătuire fragilă de corespondenţe spirituale. Acestui pitoresc îi răspundea admirabil tonul roz-pal al coloanelor, aşa cum era, şters de vreme, înainte de restaurare. Şi-mi era poate mai drag aşa, fiindcă revela colaborarea timpului la opera de artă. Gâci timpul defineşte, clarifică şi accentuează caracterul specific al operei de artă. Or, caracterul specific al Trianonului e tocmai delicateţea subtilă şi feminină, marmura spiritualizată. Arhitectul se va fi gândit, desigur, la vreo pânză de Perugino: Trianonul ar figura admirabil în acest decor miniatural, profilat pe un cer plin de îngeri călători, purtători de mesagii pentru sufletele prea-fericiţilor.

Se fac deseori apropieri între muzică şi arhitectură pe temeiul unor analogii transfigurate, pline de misterioasă poezie, deşi de o legitimitate cu totul relativă. Trianonul arhitectural – o temă melodică. Simplicitatea candidă a construcţiei lui nu sugera nicio gândire de ordin simfo nic. Trianonul e un cântec mut, un dialog între vioară şi flaut, înflorind foarte firesc în mijlocul micului parc, cel mai taciturn şi mai solitar din lume. Căci arta ajunge uneori la aceste întruniri armonice ce dau senzaţia perfecţiunii şi nu se pot nici reproduce nici imita. Trebuie, pentru aceasta, un concurs suprem de factori naturali şi artistici ce nu se pot determina raţional în întregime, ci rămân un mister insesizabil al creaţiei inconştiente.

La Trianon totul pare fraged şi plin de uimire. Totul se scaldă încă într-un sentiment de surprindere, asemeni aceluia care trebuie să fi umplut privirea ducesei de Burgogne, în ziua când Ludovic al XIV-lea îi dărui această jucărie de lacrimi, de marmură şi de apă. Trebuia acest

limpede menuet de linii şi de culori pentru petrecerea copiliţei princiare. Dar pentru viitoarea regină a Franţei, Trianonul rezerva alte surprize: orânduirea perfect studiată a ansamblului, atitudinea nobilă şi mândră a dă dârâi care surâde, deşi nu uită că mii de reverenţe înflo râţe s-au desfăşurat în saloanele ei.

Parterele parcului sunt brăzdate de flori multicolore alternând artistic. Ce flori creşteau aici, pe vremea când sub copacii aceştia evolua graţia menuetelor? Noi, cei care ne găsim deodată în preajma Tiranonului, noi, călători de departe, cu sângele încărcat de un trecut aşa de greu şi aşa de confuz, ne simţim rătăciţi şi strângheri în mijlocul acestei splendide întruchipări, mărturie melodioasă a unei epoci armonioase şi atât de deosebită de „specificul” atavic ce-l purtăm în suflete. Ce deosebire, într-adevăr, între tăcerea singuratică a parcului de la Trianon şi aceea a marilor noastre păduri carpatice! Aici, pe argintul canalului ale cărui leneşe unde se zăresc în vale, alunecau bărci înzorzonate de jocuri luminoase. Şi, în aceeaşi vreme, Dunărea noastră curgea roşie, nu atât de flacăra apusului de soare, cât de sângele strămoşilor noştri. Aceste contraste concomitente ce se întâlnesc de-a lungul istoriei sunt pline de putere sugestivă.

Pentru a fi ajuns să conceapă această curbă elegantă ce singură conţine virtualitatea unui palat, simţi că un popor a trebuit să străbată numeroase veacuri, pline de dibuiri. Gustul artistic naşte dintr-un flux necurmat al frumosului exterior spre cel interior. Puţin câte puţin, mediul e filtrat de suflet şi redus la quintesenţe estetice, adevărate „comprimate” de frumos, cari, la rândul lor, devin elemente de viaţă, de gândire şi de sensibilitate, îmbogăţind astfel natura şi sporindu-i puterea activă asupra sufletului. Şi poate că Socrat n-ar fi creat acea po runcă fatidică: „Cunoaşte-te pe tine însuţi!”, dacă m-ar mura Partenonului ce străjuie colina sublimă n-ar fi dat semnalul supremei filosofii.

Şi mă gândesc la o anume zi, când Trianonul s-a aso – ciat destinelor româneşti. Un public pestriţ, venit aci în

cognito să asiste la iscălirea Tratatului de pace1, se gru pase în curtea interioară în care două bazinuri îşi jucau evantaiele de apă… Se semnează tratatul care, după atâtea secole, aproape un mileniu de dureroasă despăr ţâre, face să se reîntoarcă acasă copilul drag, această Transilvanie dorită de întregul neam şi care, la rându-i, n-a trăit decât din dorul pentru noi.

Din ziua aceea care ne-a restituit Ardealul, Triano nul, în ciuda despărtării în spaţiu, ni s-a înrudit de aproape: de atunci, el e niţel şi al nostru.

DINEU LA PEN-CLUB

Convivi: Stefan Zweig, Jules Romains, Unamuno, Joyce, Eugenio d'Ors, Thomas Mann, Louis Gillet, Paul Valéry; dineu al Pen-Clubului la care mă aflu aşezată între Gals worthy şi Zweig. Legasem o trainică cunoştinţă şi chiar o prietenie cu Stefan Zweig care, a doua zi avea să vină să mă vadă, aducându-mi două din cărţile sale şi jurându-mi că nu va trece vreodată prin Paris fără să mă caute.

După dineu intru în cercul în care se află Thomas Mann1. E mai distant decât Zweig şi destul de rece, dar, vorbindu-i de o lucrare a fratelui său Heinrich, apropierea între noi este făcută. Pe deasupra, îl place şi pe Titulescu pe care îl admiră pentru felul său de a fi – un „uragan" printre fulger. „Într-o zi, îmi spuse, v-am auzit zicându-i că trăieşte în plină furtună. Era un reproş sau un.com pliment?" Mă pregătesc să-i răspund, dar Joyce2, surprinzând ultimele cuvinte – „trăieşte în plină furtună" – intervine: „Lui Eol îi plăcea mai mult să fie el însuşi furtună"… De altfel, această preferinţă o exprimase îi tulescu însuşi. Joyce auzise vorbindu-se de Titulescu. Şi el voia să fie ministru…

O, seară de altă dată de la Pen-Club, când cuvintele şi frânturile de fraze ce se încrucişau deasupra mesei aveau în ele o nelinişte: aceea de a nu putea reţine din ele decât ici şi colo câte ceva…

O, Europă care, atunci, te credeam nouă pentru că, blândă, redată ţie însăţi, ne apăreai inteligibilă…

Se aduce în discuţie o carte în limba engleză despre Napoleon, pe care Wyzewa o laudă. „E un Napoleon banalizat” – strigă Jules Romains. Dar pentru Joyce *banalul* este elementul esenţial ce conţine totul. El surâde constatând că am reţinut versuri de Yeats. De trei ori! le repet. E încântat când îi spun că Irlanda a trimis la Societatea Naţiunilor un trubadur cu părul zbârlit, ce pare a fi mereu pe jumătate beat. „What a blessing! *, strigă Joyce, e splendid, splendid”. Galsworthy îl priveşte niţel pieziş. Cum n-am înţeles nimic din *Ulise* dangăt de clopot armonios slobozit în valuri sonore în bietul cap al unei femei mărginite – mi-èra teamă ca discuţia să nu alunece spre importanţa acestei opere. Totuşi, Joyce mise pare deosebit prin acel dar al aliteraţiei prin care el impune limbii engleze toate resursele secrete ale muzicii, deja îndrăgite în Swinburne, dar care, după exemplul acestuia din urmă, susţinut de Joye, a invadat din păcate şi limba franceză până pe punctul de a o deformă, chiar dacă singurele griji ale lui Racine şi ale celorlalţi confraţi au fost să extragă din aceasta întreaga ar monie, incredibila armonie pe care ea o are. Joyce cere apă strigând în felul său: „Water, hooho”; el deformează cuvintele pentru a le face familiare, ceea ce englezii numesc *homo made**...

LA REVEDERE, DOMNULE LEBRUN

La Bourboule, 3 iulie 1940. – Mi se aduce la cunoştinţă că septenatul domnului Lebrun1 – septenatul al doilea care nu durează decât de câteva luni – va înceta mâine sau la începutul săptămânii viitoare. Dl. Lebrun îşi trăieşte ultimele zile de putere la vila Sévigné unde am petrecut şi eu destule săptămâni înghiţind apă mine râla.

Ultima oară când îl văzusem pe preşedintele Lebrùn fusese pe 8 iunie, la Élysée unde mă primise într-o au dienţă specială, printre tulburările care ne agitau sufletele; Fără voia mea, traversând saloanele despuiate de tapiseriile şi tablourile lor, mă aflam admisă între aceste ziduri să mă întreţin cu preşedintele chiar în ziua în care se luase hotărârea de a nu se mai împotrivi nemţilor în problema ţărmului stâng al Rhinului2. „În ziua aceea îi

* „făcut în casă” (engl.)

Întâlnisem, cu portofoliile la subsioară, pe miniştrii ce tocmai semnaseră această rezoluţie, dezastruoasă după mirţe, şi îl găseam pe dl. Lebrun palid, cu mâinile tremurânde şi faţa-mpietrită. Despre incident nu am vorbit decât în treacăt. În acea după-amiază de 8 iunie simţeam o dată mai mult că n-am să pot defel exprima ceea ce mă încerca atât de dureros. De altfel, nu mai era nimic de discutat. Dl. Lebrun mi-a vorbit de România cu sim patie, dar şi cu un fel de severitate amară. Căci france zii nu înţeleseseră şi nu înţelegeau încă faptul.3

Singură Anglia, cu luciditate feroce, săvârşind împotriva ei însăşi o obligaţie, pe care orice popor doar el are dreptul să o săvârşească, Anglia rău pregătită de război, decisese cu sânge rece să ofere dublului monstru, hrănit deja de ea, o pradă variind între una sau două ţări neutre pe trimestru. Asta îi permitea să aştepte suplimentul de armament care-i lipsea, precum şi acea dată fatidică a realegerii lui Roosevelt care ar marca, în afara oricărei îndoieli, intrarea în război a Statelor Unite. În ceea ce o privea, Franţa ignora fondul acestui joc şi rămânea sincer convinsă că intrarea statel-or neutre în acţiune ar putea-o salva. Iluzie copilărească pe care soarta Olandei, a Belgiei, a Cehoslovaciei şi Poloniei nu e în lăturase.

I-am explicat domnului Lebrun cum am putut mai bine atitudinea noastră. Politica României a fost dintotdeauna silită, impusă imperios de concluzia celor două imperii la fel de puternice. Pe de altă parte, România nu poseda nici avioane, nici tancuri. Rezistenţa noastră ar fi durai cel mult o săptămână, dar întregul nostru teritoriu ar fi suferit devastări pe care mulţi ani n-ar fi fost suficient! pentru a le şterge. Am discutat îndelung, foarte amical şi nu m-am putut stăpâni să nu compar această totala neînţelegere a frontierelor, a situaţiilor şi a armatelor cu acea neagră ceaţă pe care nemţii o împroşcau în (a trupelor adverse în momentul în care le atacau.

Preşedintele a remarcat aerul de absolută întristare ce mi se aşternuse pe chip, căci în acele clipe, mai mult decât în oricare altele, aveam senzaţia exactă că Franţa era pierdută. Dl. Lebrun nu putea ghici în ce grad suferream pentru ea. În acel geamăt de intimă mizerie şi insuportabilă durere el mi-a întâlnit gândul, grăind: „În acest timp şi în fiecare secundă din zi şi din noapte sângele francez curge fără contenire”.

Lacrimile îmi brăzdau obrajii. Ne-am despărţit plângând.

În aceeaşi zi de 8 iunie, deoarece dimineaţa primisem veşti mai liniştitoare de pe front, iar pe de altă parte nesperând ca dl. Lebrun să mă primească aşa de repede, invitasem acasă câţiva prieteni rămaşi în Paris [...] Când m-am întors din audienţa de la Élysée, după ce am ce rut scuze invitaţilor că îi lăsasem în absenţa mea să se consoleze între ei, mi-am găsit salonul plin de lumină şi de flori – imagine de farmec şi frumuseţe pe care am păstrat-o cu grijă în mine.

Căci acea zi de 8 iunie, acel ceai improvizat avea să reprezinte pentru mine ultimele ceasuri de viaţă normală pe care eu şi prietenii mei le-am trăit. Într-adevăr, orice c-ar întâmpla, niciodată viitorul nu va putea să ne tămădulască de răul pricinuit Franţei şi României, la tot ce noi am adorat pe pământ. O, voi clipe, voi ore fatidice din acea zi de 8 iunie, n-am să vă pot uita vreodată!

CASE CU AMINTIRI

Axtfizi, 25 martie 1937, mutându-mă în strada Chaillot1 PIÂA nvnc această avenue Kléber asupra căreia am văzut pl induse de atâtea ori privirea încântată a mamei mele.

Am petrecut aici împreună doi ani... Şi pe urmă ea a murit aici, în faţa acestui peisaj parizian care-i plăcea. Agitaţia străzii, copacii de pe margine, tramvaiul care deja a dispărut, cele două alei în pantă ce păreau a conduce spre noi – toate i-au cucerit inima. Din fotoliul de catifea albastră atât de cunoscut tuturor celor care veneau să o vadă şi să-i admire blândă bătrâneţe de femeie cultivată,

indulgentă şi plină de spirit, ea povestea mii de întâmplări, sau evoca amintiri amuzante. Vizitatorii erau pentru ea o bucurie; niciodată nu scăpa ceva simţului ei psihologic atât de ascuţit. În cele din urmă, într-o zi ea se stinse aproape fără suferinţă. Ieri am coborât plângând scara îngustă care i-a văzut trecând sicriul.

Acum mă aflu în locuri noi şi mă gândesc la numărul mare de domicilii unde, ca în această după-amiază, am agăţat cu mână nesigură icoanele mele, aceleaşi din vremea copilăriei şi care, laolaltă cu mine „au locuit atâtea adrese diferite: palate, hotele luxoase, castele cu ferestrele deschise fie peste colinele Valahiei natale, fie peste cul mile Carpaţilor. O viaţă de nomad, în decursul căreia am cunoscut totuşi uneori şi perioade de statornicie. „Numai arhanghelul ştie”, spun ţărăncile noastre când sunt luate repede în legătură cu un sentiment sau cu o anume părere.

În ceea ce mă priveşte, la fel, numai arhanghelul ştie numărul locuinţelor care m-au adăpostit; dar revin mereu la cele două puncte de legătură – Paris şi România. Acolo sunt zeii mei. În România, pasiunile spiritului şi ale trupului meu, strămoşii mei. La Paris, de asemenea destui morţi dragi şi această mulţime din cei vii care îmi sunt dragi. În România, întregul popor, aici aproape la fel. Cum voi şti eu să aleg între ei şi aceia lângă care aş vrea să mor. După matură gândire, Paris, tu vei avea ultima mea suflare; am suspinat atât pentru România. Mi-ar fi drag să părăsesc această lume aici într-o seară răcoroasă de amurg obişnuit. La noi am avut nostalgia acestor: seri, aşa cum la Paris îmi apare aceea a zăpezilor de la noi. Vom vedea, tu, stradă, Chaillot, ce îmi vei da tu în schimbul, tenebrelor, şi violenţei din str… Washington2: război „invazia României, armistiţiu, cei câţiva ani de demenţă, care i-au urmat.

Iată str. Washington, salonul lui vechi cu canapele Louis XV, cu birourile şi comodele a căror reputaţie de autenticitate le făcea atât de demne de respect. Şi sub o lampă roşiatică, mama mea, îngrijorată, curajoasă, refuzând să părăsească Parisul ameninţat, când cei mai

mulţi dintre prietenii noştri fugiseră deja. De altfel eu am fost aceea care am convins-o să nu plece:

— Mai întâi tu ştii foarte bine că ei nu vor veni până aici. Şi apoi, chiar dacă vor veni, tu nu vei vrea să pleci mamă dragă. Şi dacă Clemenceau ne sfătuieşte să plecăm şi dacă ne dă şi mijloacele, înseamnă că nu există pe ricol.

Acest paradox a uluit-o. Ochii ei cer o explicaţie.

— Dragă mamă, tu n-ai văzut ca mine de aproape în solenţa celor pe care îi numim responsabili. Or, Clemen ceau este unul dintre aceia. Tu nu ştii că persoanele importante sunt optimiste sau simulează optimismul? Ei, bine! Dacă Clemenceau se arată pesimist este pentru că el are ideea sa: vrea să golească Parisul!

Mama nu mă crede, dar pentru că am hotărât să rămânem, vom rămâne. Soţii ale ofiţerilor de stat-major telefonează sfătuindu-ne să plecăm. Cu cât telefoanele lor sunt mai insistente din prietenie, cu atât eu rămân neclin ţâţa în hotărârea mea. A doua zi, Rochefort şi Nicolae3 vin să servească ceaiul şi în momentul când mă apropii să le servesc prăjiturile îmi spun în şoaptă: – Este îngrozitor! Au trecut peste Aisne4 cu ciomagul în mână.

Un moment mă clatin, însă în mine hotărârea nu cedează. Un instinct ce nu se lasă abătut.

Apartament de pe strada Washington, cu fotoliile taie mari, acoperite de damasc alb cu învrâstări argintii, în încăperile tale noi am primit Europa aliaţilor: Briand, Viviani, Clemenceau (care m-a invitat să vorbesc în Comisia afacerilor străine a Senatului6 – un record feminin), marele nostru Titulescu şi Philippe Berthelot cu care am purtat atâtea vii dispute (efectiv ne asurzeam reciproc pentru a dovedi că unul ştia mai multe versuri pe dinafară decât celălalt). [...] Acolo poposeau ofiţeri în scurtele lor permisii şi primeam pe prinţul Antoine d'Or léans – mort de curând – în ale cărui priviri senine tresălta o flacără ancestrală.

Avioanele germane ne anunţau căderea serii, iar tunurile Bertha ivirea dimineţii. Barthou7 ne-a povestit într-o zi că a văzut într-un avion german ce zbura deasupra

Parisului gesturile calculate ale unui bărbat ce avea aerul unui profesor de gimnastică ritmică şi care schiţa în spaţiu mişcări armonioase.

— O făcea, a adăugat Barthou, pentru a ghida tirul asupra monumentelor sau locuinţelor pe care voiau să le distrugă sau cel puţin să le facă de nefolosit.

Apartament din strada Washington, tu ai cunoscut toate aceste lucruri şi încă altele atâtea! Câte nelinişti, ca apoi să se întoarne la noi, sub un fals nume, Victoria…

În avenue Kléber am cunoscut zile de mai puţină frământare. Ne simţeam acolo cu adevărat românce8, întru slava unei seminţii descinzând din veacuri. […]

Apartament din avenue Kléber, tu ai văzut totuşi şi atâtea glorii prefăcute în pulbere. Tu ai văzut pe Briand9 plecând să se odihnească pe veci la Cocherel în exagerate elogii întrerupte de huiduieli. Pe sub poarta casei lui, poarta albă a păcii, trecea un mort şi unii se temeau să nu ducă cu el şi o pace defunctă. Dar nemuritoarea ce agoniza jurase să-i supravieţuiască, iar el îi interzisese de aţi tea ori să-l urmeze în mormânt. „Atât timp cât eu voi fi, nu va fi război”. Şi concluzia. „Dar după mine… „Cu toate că era văduva lui, Pacea i-a fost infidelă. Ea este femeie şi ştie că dacă nu se lăsa violată, nu s-ar mai vorbi de ea, şi în vremurile astea de publicitate…

Apartament din avenue Kléber, tu ai cunoscut chipuri tinere şi mereu în mânie, bărbaţi fără renume, furioşi din pricina asta, ce căutau în acelaşi timp gloria şi un mod de a nu muri de foame. Erau, în felul lor, nişte eroi – au dispărut. Epoca de după război s-a înfăşurat îngiulgiul lor fără să reuşească să scoată din aceste genii ina buşite opera şi idealul lor. Vom auzi măcar vorbindu-se de ei?

Mă rog pentru ei – apartament drag din avenue Kle ber – pentru manuscrisele lor culoarea sângelui, pentru visurile lor fără crepuscul nici auroră, pentru aceste comori irosite pe care nimeni nu le va aduna. O, tineri de la 1930, unde sunteţi voi, generaţie de zadarnice febre? Las umbrele voastre în acest salon care privea spre co păcii de afară şi străzile ce urcau spre apartamentul lui

Paul Valéry.

Duc cu mine în strada Chaillot, nişte urmaşi 10. Aceştia, mai sprinteni, mai autentici probabil decât ceilalţi, prin comportarea lor răspund la acea frază pe care José-Maria de Hérédia o pronunţase într-o zi (el se adresa unui vor sificator sumbru): „Dar supără-te odată, hai supără-jtie prietene!” Ce criterii pot să am, pe moment, pentru a distinge în această defilare a dimineţii când mă vizitează speranţe şi disperări! Cât de repede îi descopăr pe aceşti efebi de îndată ce păşesc în biroul mare, cu servieta sub braţ, doldora de proză sau de poezii. Editorul care le va edita nu există. Ei o ştiu tot atât de bine ca şi mine, mai bine chiar, dar pentru a fi cu conştiinţa împăcată, vin la mine. Li se va spune încă odată acest cuvânt: „Imposi bil!”, de care ei sunt sătui. Dar cel puţin îşi vor depăna povestea şi vor fi ascultaţi cu indulgenţă.

Mai trişti îmi par ceilalţi intelectuali, specialiştii, care cunosc mai multe limbi sau ţări îndepărtate, cei care au trecut prin politehnica etc. – ingineri, arhitecţi care se încovoaie sub povara diplomelor. „Oh, doamne, voi accepta orice muncă!” Le ghicesc dinainte aceste fraze în cuta buzelor sau în privirea lor umilă. Şi, totuşi, când îi aud vorbind astfel încerc o nouă tristeţe şi simt la rându-mi o umilire. Ou toate astea, îmi spun, cei de altă dată, acefia din strada Washington nu le semănau. Căci cei de azi aşteptă ziua de mâine mai siguri de ei şi cu o asemenea îndârjire încât ziua de mâine va trebui până la urmă să vină la ei...

Un clar de lună desăvârşit scaldă în lumină balcoanele noului meu apartament. Expoziţia11, aflată în pregătire şi voind a fi o imagine a lumii, îşi arată în depărtare fantoma diafană. Ea lasă, presupun, cale liberă pentru a circula în voie ideile bune sau rele. Expoziţia e împrej muită de zăbrele ca sondele din câmpurile petrolifere. Mă aşteptam să văd palate, trainice pavilioane din beton armat, aramă şi fier, structuri şi construcţii ostentative din metale cu reflexe dure, un fel de armuri asemănătoare armamentelor actuale. Dar în loc de toate

acestea, ce văd? O pădure aeriană de şarpante, de uşi care par nişte braţe ridicate spre îndurarea cerului, braţe de metalice dantele. Şi asemeni tuturor naţiunilor de acum, Tur nul Eiffel îşi va pierde la rându-i capul!

BRAZII CARPAŢILOR

Unul dintre prietenii mei îmi aducea ieri aminte de hoinărelile noastre de odinioară cu sania peste atotstăpânitoarele zăpezi din Carpaţi, în clinchetele clopoţeilor şi yoiqşia pâraielor pe jumătate zăporite. Ne duceam în pădure să alegem un brad destinat datinilor de Crăciun ce se prelungeau până în noaptea Anului Nou în lumina lu' minărilor şi candelabrelor.

Dar pe care să alegi dintre aceşti brazi când sunt atâţia?

Deasupra zăpezii cu limpezimi de azur, la acel ceas în pădure stăpâneşte un ger cumplit, însă copacii rămân ne clintiţi, spre a dovedi parcă superioritatea puterii şi frumuseţii lor. Dar s-ar putea oare şti vreodată care dintre aceste catarge vor înfrunta mai bine năpustirea salba ţică a furtunilor distrugătoare? În momentul în care trebuia să aleg un brad îmi venea să strig: epoca noastră este asemenea acestei păduri neclintite în mijlocul atâtor ravagii de tot felul. Iar acestei epoci visând la ceea ce ar putea-o sprijini, sau să o apere sau să o doboare, să i se spună: sunt prea, prea mulţi oratori, prea mulţi săraci şi milionari, prea mulţi ticăloşi şi oameni cumsecade, prea mulţi ambiţioşi şi resemnaţi. Şi, totuşi, prezenţa lor în cete strânse are darul să ne liniştească şi face să diminueze ameninţările de tot soiul ce pândesc viitorul; aşezările dispărute vor fi înlocuite de case pe roţi, iar infamia nu va copleşi iubirea…

La drept vorbind, dorim ca în relaţiile lor mutuale. popoarele să se îndrepte mai curând spre prietenie decât spre iubire. Dragostea este fără milă. Ea aduce un oarecare dezmăţ în cadrul speranţelor politice. Pe când prietenia, ea este făcută din compasiune şi nu ar vrea o lume care să-şi ceară libertatea fără a se întreba cu ce preţ ar fi silită să o plătească. […]

Asupra acestui lucru vom mai reveni de îndată, după ce vom fi reluat această temă bogată a cărei mişcare şi întindere ar fi fost dragi lui Descartes. Pentru a scuza, ba chiar a admira freudismul general, să ne gândim la anii, în care eram obligaţi să tăcem1. Pentru mine, ca şi pentru atâţia alţii, încercarea a fost teribilă. Ea mi-a lăsat drept testament o stare de nebunie, o dorinţă de a urca la toate tribunele lumii şi să strig de acolo până la uitarea de sine. Ei, da, trebuie scris, trebuie povestit ce a fost. Am salutat cu pioşenie cele 97 de volume ce mi-au fost trimise în vederea întrunirii pentru *Premiul Femina*. Să povestim! Să povestim! Să dăm la iveală fiecare în parte şi toţi laolaltă în ce chip şi-a făcut loc cotidiana monstruo ezitate – făţiş, cu şireată dibăcie, sau pe neaşteptate. Să luăm martori şi pe cei morţi. Să studiem cu ardoare la tastrofa până în cele mai ascunse cotloane ale sale. Să dă dim piramida suferinţelor şi victoriei din granitul cel mai tare!

Pentru cărţi – niciun fel de dezarmare. Să se publice cu nemiluita. Publiciştii şi editorii vor conduce hora pentru ca nimic să nu se piardă din eroismul şi disperarea ce au fost, nici acele clipe în care cel mai neînsemnat detaliu de consolare era pe loc măturat de dezastru. Dorinţa ce o slobod mă face dintr-odată războinică, pe mine care timp de treizeci de ani am dat o mână de ajutor la înjghebarea tuturor planurilor acelui palat al utopiei – Pacea – şi care, sub dărâmături regăseşte mistria, cimentul şi marmora din care îşi va înălţa statornicu-i lăcaş.

Fluviul gândirilor, oceanul controverselor, cascadele sentimentului vor reuşi în cele din urmă să formeze o mare a celei mai reuşite armonii pe care Majestatea Sa Doamna Atomică nu se va mai plimba niciodată.

Ah, voi brazi ai Carpaţilor, încă o dată eu sărbătoresc un Crăciun departe de voi, dar, ca-ntotdeauna, fruntea mi-o sprijin de culmile voastre transilvane şi sunt copie sita de recompensa ce mi-a fost de curând acordată de ţara mea iubită.2

Şi-apoi, şi-apoi o, miracol, o hazard, mereu veselul hazard! în micul brăduţ sosit gentil din pădurile Franţei

am atârnat o hârtiuţă uşoară, banală la prima vedere ce o primisem mai de mult din partea unei personalităţi ilus tre' şi plină de afecţiune, la care însă şi-au aflat adăpost atâtea erori şi snobisme. Era un dar al Gestapoului… Ges tapoul îmi rezervase un dar de Crăciun! Sunaţi fanfare, sunaţi, în timp ce eu descifrez acest mesaj: „Doamnei Vă cărescu, conferenţiară, agent de legătură împotriva propagandei germane. Cannes, Hotel Martínez, 1944”. Aveam atunci deja 80 de ani şi, ca şi România, Gestapoul m-a sărbătorit în felul său!…

VI

CASA VĂCĂREŞTILOR DISCURSUL MEU DE PRIMIRE

LA ACADEMIA ROMÂNĂ DESTIN

CASA VĂCĂREŞTILOR

Dintre toate locurile unde au vieţuit poeţi, Văcăreştii din Dâmboviţa duc mai mult cu ei semnul unei ursite şi vraja unei amintiri.

Familia din care scobor eu a fost familia intelectuală cu deosebire a României de odinioară. Veac de veac, Vă căreştii şi-au trecut unul altuia făclia unei minunate culturi şi a unei neobosite râvne pentru treburile sufletului. Ei înălţau ca o cetate în calea domnitorilor fanarioţi, făloşi de pregătirea minţii lor, dovada lucrătoare şi vie a pute râi unei gândiri care, la aceşti boieri băştinaşi din moşi strămoşi şi iubitori de ţară cu aprindere, mărturisea tăria neînfrântă a rasei faţă de străinul duşman. Rar să se mai găsească o privelişte care să răspundă în aceeaşi măsură ca Văcăreştii la chemarea între noi a acestor feţe înalte. Ele gătesc zarea literaturii şi a istoriei cu o gingăşie tot aşa de sigură ca şi coastele îmbrăcate în lumină şi decorul cu linii virgiliene în care s-au scurs un mare număr din zilele lor.

Ciudată soartă soarta Văcăreştilor, necontenit în fur tună, pe câmpurile de luptă sau aiurea! Pătraşcu e ştiut că a omorât în nenumărate ciocniri atâţia Turci câte zile are anul, ceea ce i-a îngăduit să-şi închine sabia la toţi sfinţii calendarului. Alţi doi au pierit mucenici pentru credinţă şi

ţară la Constantinopol, Neagoe cel dintâi, iar Ienache Văcărescu în acelaşi timp cu ruda şi prietenul lui, Constantin Brâncoveanu.

Enăchiţă Văcărescu duce bătălii crâncene împotriva ju gului Fanarioţilor. E un naţionalist dintre cei mai neîncovoiaţi. Bunicul meu Iancu Văcărescu era un mădular vorbăreţ şi zgomotos al Divanurilor ad-hoc. Marea prietenie care lega pe Eliade Rădulescu de bunicul meu, pentru care avea o fevlavie înduioşată şi o recunoştinţă ne mărginită, a sfârşit rău, datorită vestitei certe zise a lui *u* scurt. Cu hohote de plâns cerea Eliade Rădulescu, îmi povestea tata, să se împace cu Iancu Văcărescu. Dar în ce priveşte cumplita vocală, aşijderea caprelor lui La Fon taine, niciunul nici celălalt nu se învoiră să dea înapoi. U rămase scurt pentru unul şi lung pentru celălalt. Bu nicul meu răgea de furie. Eliade făcea gură. La moartea lui Iancu Văcărescu, Eliade Rădulescu a rostit în genunchi înaintea sicriului o cuvântare de îngropăciune în felul lui Bossuet, care rămâne una. din capodoperele literaturii noastre.

Lirismul e bătăios şi făptuitor prin definiţie. Poetul nu e liniştit şi visător decât în timpul actului concret al compoziţiei. Dar înainte şi după!... Prietena mea, con tesa de Noailles, era cu totul de această părere şi e în trupa ca o pildă. De aceea a fost atât de izbită de observaţia făcută de dl. N. Iorga, că o parte din inspiraţie îi venea de la Văcăreşti, de-al căror sânge avea în vine. Atunci a scris şi mi-a închinat bucata ei, „Străbunii”, alcătuită anume pentru ţara noastră.

Dulci trebuia să le fie acestor Văcăreşti frământaţi şi frământători, cari stârneau idei şi mişcări, iar prin marea cultură generală mergeau înaintea vremii lor, dulci trebuia să le fie ceasurile petrecute în faţa zâmbetului liniştit al acestei văi, care se umflă pe alocuri ca un sân frumos ridicat de un suspin! Cadrul de idilă se întregeşte.

aici cu istoria. În timp ce ochiul aleargă peste livezile de pruni suitoare şi câmpurile de porumb despletit şi război nic aidoma unei Valkirii, îndărătul nostru se

încovoaie arcurile care duc la bolţile tainice ale unei săli mari îngropaté. Ceva mai departe, la capătul unor alei mărginite de flori şi de copaci, printre ramuri care caută să o ascundă privirii, se deschide o poartă de triumf, care arată steme pe jumătate măcinate şi un brâu în culoarea trandafirului şi a cenuşei. Să facem cale întoarsă şi să dăm la o parte crăcile…

O vale pe care o urmează cu credinţă un râu, în care se răsfrâng anini şi sălcii, ajunge la nişte pădurici împrăştiate; fiecare parcă îşi are locul hotărât în văzduhul mirat. În depărtare se deosebeşte îndoitura albăstrie a Carpaţilor. Pe cei dintâi contraforţi ai lor se zăreşte biserica Mănăstirii Dealului. Mai jos, scânteiază nişte cupole. E Târgovişteа, oraşul voievozilor de odinioară. Un parc vechi împresoară casa de astăzi a Văcăreştilor, care a fost dă dită de tatăl meu, Ioan Văcărescu. De la plecarea lui dintre noi, îngrijirile stăruitoare ale sorii şi cumnatului meu, colonelul M. Caribol, au ştiut să păstreze acestui minunat parc trăsăturile lui romantice. El a fost desenat de un grădinar al Regelui Carol I, pe care Suveranul a bine voit să-l împrumute în acest scop. Era fostul grădinar în Mexic al împăratului Maximilian şi a fost de faţă la în puşcarea nefericitului cap încoronat.

Astăzi, când suntem martori ai cultului mişcător şi lu’ minat pe care învăţaţii şi tinerimea noastră îl închină reînvierii trecutului, Văcăreştii mi se pare că trebuie să-i atragă puternic. Acest castel, ale cărui ruine le vedem dăinuind sub desişuri de verdeaţă, venea din 1584. El a fost zidit sub domnia lui Petru Cercel în acelaşi timp cu biserica, pe care a urmat-o în secolul al XVIII-lea o a doua şi mai târziu o a treia. Ea se află pe locul unde se ridica altarul celorlalte locaşuri sfinte, Văcărescul, întâiul zidi tor în aceste locuri, se numea Pătraşcu. El era finul lui Pătraşcu Voievod şi chipul lui de războinic zvăpăiat stătea pe zidurile Mitropoliei din Târgovişte, al cărui ctitor a fost.

Dar să ne întoarcem la Văcăreşti şi la vedeniile pe care ni le recheamă. O strălucită sală, pe care secole sau Silit s-o scufunde sub pământ, mai vorbeşte între noi de

luxul şi măreţia castelului. Picioare uriaşe de zidărie spri ţină bolţile păstrate până la noi într-o stare desăvârşită. S-ar putea face prinsoare că Petru Cercel şi-a sunat în această sală, despre care ţăranii noştri povestesc atâtea legende, vestita lui sculă de la ureche. Poate că, întâii veniţi la noi din neamul lor, cavalerii francezi trimişi în Polo mă de Caterina de Medicis şi cari au strălucit la curtea lui Henric al III-lea, s-au abătut pe aici din Târgovişte sau au poposit, în drum spre ea.

Ceea ce ne priveşte însă de aproape sunt poeţii. Câţi nu trec prin Văcăreşti, de la Cârlova, mort tânăr, la Grigore Alexandrescu şi Eliade Rădulescu, ca să încheiem cu G. Creţianu. Acesta din urmă trăia zile pline de încântare cu ochii la priveliştea atât de românească aşternută la poalele dealurilor noastre. Grigore Alexandrescu şi Eli ade Rădulescu au fost prietenii însufleţiţi şi mesenii credincioşi ai bunicului meu Iancu Văcărescu, zis pe vremea lui „Părintele poeziei române”. La Văcăreşti a scris el poema vestită, ajunsă clasică, numită „Primăvara amoru lui”, şi tot la Văcăreşti a lucrat la tălmăcirea lui „Britannicus” de Racine. Elenist de seamă şi căutător de ritmuri şi de prozodie, Iancu Văcărescu şi-a dat osteneala fără asemănare ca să redea mlădierea şi muzica versului racinian, a cărei iubire a pătruns astfel în mine prin moş tenire. Încercarea era îndrăzneaţă şi semănată de stânci, de care nu o dată traducătorul s-a ciocnit. Dar în întregul ei, ce lucrare de conştiinţă, de fericită armonie şi de bar băţie! Ea înseamnă o dată şi e, în acelaşi timp, o treaptă în legăturile noastre cu Franţa, peste care nu se poate trece aşa de uşor. Marele Enăchiţă Văcărescu, mare pentru coborâtorii lui precum a fost şi în templul culturii româneşti, a trăit îndelung la Văcăreşti înainte să pornească în numeroasele lui călătorii, de bunăvoie sau de silă, pe la Curţile Europei, unde îl vedem fără încetare, slujitor pătimaş al neamului şi ţării, uimind pe toţi cei care îl cunoşteau, prin vioiciunea şi întinderea erudiţiei. Enăchiţă Văcărescu venea la ţară ca să regăsească amintirile unei copilării fericite lângă tatăl şi

unchiul lui, Constantin Vă cărescu, care şi-a servit şi el ţara, dăruind în 1726 Domnitorului Nicolae Mavrocordat pământul Văcăreştilor aşezat chiar la porţile Capitalei şi unde domnitorul a ridicat ves ţâţa şi mândra mănăstire care ne poartă numele.

Plin de iubirea fierbinte de neam care a însufleţit tot deauna pe Văcăreşti, prins de munca aproape peste puterile unui om a gramaticii române, cea dintâi între toate şi unul din multele lui drepturi la nemurire, aici, la um bra Văcăreştilor, şi-a alcătuit Enăchiţă Văcărescu atât de cunoscutul testament:

Urmaşilor mei Văcăreşti!

Las vouă moştenire:

Creşterea limbii româneşti şi-a patriei cinstire.

Să fi prevăzut scriind aceste rânduri, o trădare în viitor, în care privirea lui descoperea şi, poate, crea poeţi? Trecând printre pereţii de frunză pe unde mi s-au desfăşurat copilăria şi tinereţea, împresurată de umbrele dragi ale căror nume nu le rostesc decât cu o evlavioasă supunere, mă întreb de multe ori dacă nu sunt pentru ele o străină şi, cu toate că sunt din sângele lor şi mândră peste orice închipuire, această întrebare mă năvăleşte, dar, mărturisesc, spre liniştea mea.

Mi-aduc aminte deodată că strămoşii mei cântăreţi aveau pentru poezia care izvorăşte din poporul român o deosebită evlavie.

Iată ce spune despre ei în această privinţă marele şi limpedele prozator Al. Odobescu, istoricul melodios şi învăţat al poeţilor familiei noastre:

„Să nu ne înşelăm însă a crede că numai prin nimeri tele lor imitaţiuni de limbă şi formele antice Văcăreştii au câştigat un titlu nepieritor de onoare în literele romaneşti; spirite cultivate şi hrănite cu studii străine adânci şi serioase, ei avură însă inimi cu totul române; inspiraţiunile lor sunt mai totdeauna curat naţionale; muza lor spicuia pe câmpiile ţării şi limba română, în copilăreasca ei frăgezime, le vărsă în veci cu îmbilşugare, comorile graţiilor sale”.

Unui cântec popular îi şi datorează Enăchiţă Văcărescu fermecătoarea: „Amărâtă turturea”, scrisă cu prilejul mor ţii uneia din soţiile lui. El s-a căsătorit de trei ori, ceea ce nu l-a împiedicat să fie la fiecare din văduviile lui, un văduv desăvârşit şi deopotrivă de nemângâiat.

Enăchiţă Văcărescu, boier puternic şi bogat, cu sufletul nuanţat, cu darul de vorbă ademenitor şi subţire, îşi purta de-a lungul coastelor de la Văcăreşti veşmintele scânteietoare şi măreţe ca şi visurile lui. La fel cu noi, el vedea păşunile înzăpezite de turme de oi, izvorul repede, campiile pline de pace, poleiala mişcătoare a lanurilor de grâu. La fel cu noi, el asculta pe cioban plimbându-şi cântecul fluierului din văi pe coaste, pe femeile cu lungi cosiţe sub maramele de culoarea chihlimbarului depănând mai departe, pe când îşi înălbesc pânzele la gârlă, veşnica doină a neamului, pe care nimic n-o poate sfărâma.

Umbre învăpăiate, fiţi iertătoare, căci, umilă şi tremurătoare înaintea voastră, urmaşa care v-a înşelat dorinţele a scos din inimile acestor ciobani şi femei „Rapsodul Dăm boviţei”, care, ea o ştie, va trăi atât cât lirismul şi frumu setea, adică veşnic.

(din limba franceză de Emanoil Bucuţa).

DISCURSUL MEU DE PRIMIRE LA ACADEMIA ROMÂNĂ

Domnule Preşedinte.

Domnilor Colegi.

Când, acum câţiva ani, m-aţi chemat printre D-voastră ca membră corespondentă, am încercat una din emoţiunile cele mai adânci ale vieţii mele. Era un sentiment complex, ţesut din bucurie şi tristeţe – bucuria de a mă simţi înţeleasă şi recunoscută de D-voastră, tristeţe de a mă şti departe de pământul strămoşilor şi copilăriei mele. Mai presus de toate însă, ceasul acela deştepta în sufletul meu de nedezminţită Româncă mândria datoriei împlinite vreme de zeci de ani şi conştiinţa solidarităţii mele intime cu sufleţul şi mintea românească, a căror aleasă expresie sun toţi D-voastră.

Mai mult încă. Vedeam în gestul acesta de chemare

un gest simbolic. În persoana mea cinsteaţi faima de peste hotare a Românismului şi acordaţi aprobarea D-voastră unei atitudini statornice, unei acţiuni pasionate, în sfâr sit unei idei – ideea expansiune! noastre spirituale în Europa.

A vrut ursita ca acestei idei să-mi închin viaţa. Za darnic încercam a scruta voinţa nedesluşită, dar neiertătoare a destinului. Născută din cel mai curat pământ romanesc, crescută generaţii după generaţii în volbura veacurilor româneşti, eu am respirat adierea parfumată a primăverilor noastre, am înfruntat crivăţul zăpezilor noastre. Poveşti străvechi mi-au alintat copilăria, iar înţelepciunea şi poezia rustică mi-au nutrit cele dintâi gânduri şi sentimente. Înrădăcinată într-un mediu de patriarhală comuniune cu întreg trecutul, cu întreaga fire de la noi, substanţa mea sufletească e plămădită din colori, din sunete, din toată comoara de senzaţii, de visuri, de tradiţiuni româneşti. Eu cred în puterea acestor influenţe elementare. Suntem alcătuiţi în armonie intimă cu înaintaşii noştri şi cu natura în care înflorim. Şipotul râurilor noastre repezi nu l-am auzit în altă parte. Pădurile foşnesc la noi cu foşnete grave şi omeneşti. Lumina caldă, lumina francă a cerului românesc se deosebeşte în aceeaşi măsură de însorirea veselă a ţărilor din sud şi de clar-obscurul ţinuturilor septentrionale. La noi, valurile de grâu în luna mai posedă un caracter de măreţie vegetală, care nu aminteşte întru nimic cultura utilitaristă întâlnită aiurea. Se simte în latul câmpiilor noastre înfrăţirea omului cu solul, un fel de îndrăgostire a ţăranului cu glia: cerealele cresc la noi cu voie bună şi ne plătesc fericirea lor obscură desfătându-ne sufletul ca nicăieri. Pădurea şi muntele, râul şi câmpia, lanurile şi florile, anotimpurile, zorii şi amur gul, furtuna şi zăpada – toate aceste stări şi fenomene naturale îşi găsesc sub fiecare latitudine existenţa lor originală şi exprimă un timbru personal, o coloare individuală.

Ţăranul nostru mi-a fost drag din copilărie: nu l-am întâlnit în altă parte. Aici, deosebirea este cu totul evidentă. Atâta filosofică împăcare cu sine şi cu firea, atâta

statornicie în felul său de a fi, atâta drag de omenie, de cuminţenie şi de lucru frumos n-a fost hărăzit altui popor pe lume. Cine n-a cunoscut îndeaproape ţăranul român nu poate înţelege pe deplin entuziasmul meu. Cine nu l-a ascultat cântându-şi durerea în faţa morţii şi bucuria în aburul primăverii, nu poate şti cu adevărat tot preţul durerii, tot preţul bucuriei. Există în sufletul rustic de la noi o plenitudine de simţire, o rotunjime de gând, o anume autentică umanitate care se datorează unor împrejurări unice. De obicei, chiar oamenii cei mai simpli îşi cioplesc idoli sub formă de prejudecăţi artificiale şi nu privesc viaţa şi lumea decât prin această prismă. Un văl le tul bură privirea. Singur ţăranul nostru ştie privi lucrurile şi evenimentele cu ochi limpede şi ager, aşa cum i l-a lăsat Dumnezeu.

Iar dacă cineva mă întreabă de ce-mi iubesc ţara, îi răspund: îmi iubesc ţara pentru toată originalitatea ei au tentică, din care s-a plămădit propria-mi originalitate. Şi să nu se creadă că mă complac în contemplarea unei imagini făurite de mine în colori de legendă şi de vis. Nu eu am făurit aceste mari linii ale sufletului şi firii romaneşti, ci ele m-au făurit pe mine. Pe această armătură de instincte şi de tendinţe s-au altoit mai târziu toată învăţătura şi toată experienţa pe care le-am căpătat: Platon şi Shakespeare, Shelley şi Victor Hugo.

Ei bine, Domnilor, aşa cum sunt, am fost ursită desrădăcinării. Desrădăcinare! Cuvânt greu, cuvânt trist, cuvânt tragic! Dorul meu de frumos şi de divin, nostalgia pământului născător şi toată aspiraţia mea către desluşirea poe ţică a tainelor eterne, nu le-am cântat în grai românesc, ci în grai străin. Oameni de pretutindeni mi-au acordat atenţia lor, mi-au ascultat cuvântul: şi le-am spus lor cuvânt neromânesc. Ani de-a rândul am rămas departe de tot rostul existenţei mele sufleteşti. Iar în vremea războiu’ lui, vestea catastrofei şi triumfului nostru îmi sosea pe drumuri întortocheate şi lungi, întârziere ce sporea tortura neliniştii, întocmai ca aşteptarea veştilor de la o mamă cu viaţa primejduită.

Desrădăcinare! Şi totuşi, Domnilor, acest cuvânt dure ros nu mi se potriveşte. Refuz să văd un fenomen de acest fel în existenţa mea tumultuoasă. Căci dacă eu nu eram în ţară, ţara era cu mine. În depărtata Franţă, pe malul au gust al Senei, îmi transportasem penaţii şi un fragment din fiinţa românească. Sălaşul meu parizian a fost întotdeauna un colţ de patrie românească. În casa mea dăinuia nu numai un spirit românesc, ci o atmosferă românească [...] Mă simţeam acolo, departe, în misiune. Eram un sol al sufletului românesc, sortit să-i cânte destinele, să-l împărtăşească prietenilor şi neprietenilor, să-l apere, să-l preamărească.

Am pronunţat numele Franţei. Franţa! Un sentiment de nemărginită recunoştinţă îmi umple sufletul de câte ori evoc chipul acestei ţări. Franţa mi se înfăţişează ca un adevărat miracol al civilizaţiei omeneşti. Şi ca oricare alt miracol ea cere, spre a fi înţeleasă, o adevărată pregătire. Călători de diferite naţionalităţi au vizitat-o în grabă şi s-au întors în ţările lor păstrând în privire doar viziunea fugară a Parisului, dar în suflet dispoziţia de a critica tot ceea ce nu izbutise să-i uimească. Sunt convinsă că Dumneavoastră rămâneţi indiferenţi la afirmaţiile acestor pamfletari cu vederea scurtă şi cu ambiţii nemărturisite.

Căci patria lui Descartes, a lui Voltaire, a lui Pasteur nu prezintă observării nimic violent, nimic senzaţional, nimic excesiv. Faptul francez a izbutit să realizeze o sân teză absolut unică în istoria omenirii, o sinteză între extreme şi între tendinţele dogmatice ale tuturor ideologii lor, atât în literatură cât şi în societate. Se spune uneori că Franţa e o ţară bătrână. E adevărat, dar cu o rezervă: bătrâneţea Franţei înseamnă înţelepciune, nu lipsă de vi goare. Dacă cineva îndrăzneşte să pună la îndoială civismul francez, sensul datoriei patriotice pe care-l posedă fiecare cetăţean, istoria vine să-l dezmintă cu o mie de argumente şi de fapte. Franţa e patria tuturor reformelor, tuturor experienţelor sociale şi politice. Iar dacă astăzi păstrează acea cuminţenie de care se miră lumea întreagă, aceasta nu dovedeşte nici oboseală, nici

lipsă de curaj: aceasta dovedeşte pur şi simplu că poporul francez, atât de încercat şi de frământat în trecutul său, a învăţat din propria-i experienţă că progresul spiritual şi ameliorarea condiţiilor de viaţă nu se obţin decât într-o atmosferă de linişte generală, de moderaţie şi de muncă rodnică. Franţa rămâne, Domnilor, ţara temperată prin excelenţă, ţara semitonurilor şi a discreţiunii. Bunul gust francez nu este o iluzie, ci un magistral adevăr. El înseamnă că francezul, renunţând la ambiţii supraomeneşti în artă ca şi în ştiinţa societăţii, se mărgineşte la simpla perfecţiune omenească.

Buna creştere, politeţea, vestita sociabilitate franceză, toate aceste apucături pe care uneori străinii le interpretează cu zâmbet de ironie, formează împreună un admirabil ideal omenesc şi, în acelaşi timp, singurul mijloc de perfecţionare treptată a civilizaţiei. Să fie oare aceasta o pildă de dispreţuit? Mi se pare, dimpotrivă, că în zilele noastre înnourate de tot felul de idei şi de acte excesive, echilibrul francez e plin de învăţăminte.

Nu e vorba, Domnilor, să luăm Franţa drept model al dezvoltării noastre sociale şi spirituale. Am depăşit de mult stadiul imitaţiei servile. Nicio ţară din lume nu poate servi altei ţări drept pildă permanentă. Numai istoria rău concepută pretinde că un fenomen omenesc se poate re produce identic sub altă latitudine. Dacă însă nu cerem nimănui un model, cerem tuturor exemple de meditat, exemple ce trebuie gândite cu gândire personală, în lu' mina împrejurărilor specifice de la noi.

Întrucât mă priveşte, eu datorez Franţei mai mult decât respectul pe care orice român ar trebui să-i închine. Pentru mine, Franţa rămâne ţara care a primit solia mea românească „ţara care, înţelegându-mi misiunea, mi-a înlesnit-o cu o generozitate pe care renunţ s-o descriu în colori ditirambice. În Memoriile mele din vremea războiu' lui se vor putea citi într-o zi fapte necunoscute sau puţin cunoscute astăzi, care vor revela toată sinceritatea alianţei franco-române, toată grijă pe care ne-o purta nu nu mai oficialitatea, dar până şi publicul francez cel mai puţin

pregătit să ne iubească. Şi veţi recunoaşte, Domnilor, că experienţa unei îndelungi colaborări cu Franţa îmi permite să proclam aici admiraţia mea pentru o ţară care, ştiind în ce măsură am rămas româncă în mijlocul ei, în ce măsură fiecare gest şi fiecare cuvânt al meu reflectau o cerinţă a sufletului şi a intereselor româneşti, mi-a acordat un concurs constant şi neprecupeţit.

Dar, Domnilor, n-am venit în faţa Dumneavoastră să povestesc propria-mi viaţă. Înaintaşii mei m-au învăţat că viaţa trecătoare a omului atârnă uşor în cumpăna eternităţii. Suntem, fiecare dintre noi, o celulă dintr-un corp imens, pe care mintea nu-l poate pricepe în întregul său. Atât ştim că suferinţele noastre personale, că viaţa şi moartea fiecăruia se pierd în curgerea vremilor. Lucru ciudat, omul nu transmite posterităţii decât partea cea mai impersonală din personalitatea sa. Ne mirăm uneori că viaţa unor ilustre personagii istorice nu s-a păstrat decât sub forma simplificată a legendei, sau ca un simbol abstract. Simpli fiecare admirabilă, care ar trebui să ne umple de umilinţă, căci ea dovedeşte fără replică nimicnicia vieţii personalei Alături de pumnul de cenuşă, ce rămâne din trecerea noastră prin viaţă? Rămâne ceva imponderabil şi totuşi puternic, ceva nematerial, dar nespus de activ, rămâne *ideea*, Domnilor! Fiecare om este exponentul unei idei, iar adevăraţii nemuritori sunt acei care au ştiut muri pentru *idee*.

Am servit şi eu, cu toată modestia, o idee. Am servit *ideea românească*. Dacă arunc o privire asupra trecutului meu, asupra trecutului generaţiilor din care cobor, sur prind în fiecare act manifestarea acestei idei româneşti. Am conştiinţa de a fi respectat consemnul strămoşesc, străduindu-mă din toate puterile să colaborez la „creşterea limbii româneşti” şi la a „patriei cinstire”. Am încercat – vor spune alţii mai târziu cât am izbutit – am încercat să răspândesc peste hotare faima numelui românesc şi am servit în lume expansiunea sufletului românesc. Din această lungă experienţă de luptă, două învăţăminte de seamă am tras, pe care vreau să vi le împărtăşesc acum în

puţine cuvinte.

Am învăţat mai întâi că ideea românească *nu* se poate disocia de cultul trecutului românesc. Avem în ţară o şcoală istorică înfloritoare, reprezentată de învăţaţi cu reputaţie universală. Pe zi ce trece, se desluşeşte o nouă filă a car ţii neamului, se precizează o dată, se stabileşte o filiaţie de fapte, se restituieşte cauza obscură a unui eveniment. Activitate admirabilă, hărnicie mai presus de orice laudă!

În această privinţă, Domnilor, n-am decât o singură îndoială. Mi se pare – şi cum aş dori să mă înşel! – că truda învăţaţilor noştri nu mai produce în marele public repercusiunea fecundă care este indispensabilă formării unui curent de opinie generală. Şi să ferească Dumnezeu poporul a cărui istorie rămâne apanajul unui număr de specialişti, oricât de inimoşi şi de geniali ar fi ei! Comuniu nea pioasă cu înaintaşii noştri, înţelegerea deplină şi *imparţială* a evenimentelor, interesul pentru activitatea generaţiilor ce ne-au precedat rămân şi astăzi, mai ales astăzi, în mijlocul ameninţărilor de tot felul, singura şi adevărata garanţie a unui viitor în organică dezvoltare.

Dar ideea românească se va sprijini pe un al doilea factor, care nu contrazice decât în aparenţă pe cel dintâi. Vreau să vorbesc de factorul internaţional. împrejurări numeroase, pe care Dumneavoastră le cunoaşteţi ca şi mine, au ho târât în vremurile moderne că un neam nu poate exista şi mai puţin încă propăşi decât în funcţie de vecinii lui, de popoarele continentului, de popoarele lumii întregi. Mai mult chiar: un neam nu-şi poate înţelege propria-i tradi ţie, propria-i fiinţă, propriu-i destin decât comparându-se cu alte neamuri. Cine n-a citit decât o carte, cine n-a studiat decât un sistem filosofic sau politic, cine n-a contemplat decât un singur tablou sau o singură statuie, acela nu poate pretinde la destoinicia unui critic literar sau artistic nici la înţelepciunea larg cuprinzătoare a omului de stat. Eu cred că adevărata poziţiune a unui patriot luminat şi cu răspundere nu poate rezulta decât din îmbinarea lucidă şi echilibrată a factorului naţional cu

factorul internaţional. Definind pe alţii, ne definim pe noi înşine. În gama valorilor universale; să înscriem cu modestie valoarea noastră autentică, în lumina valorilor vecine.

Dacă cineva ar vot să pună la îndoială folosul expansi une! spiritului românesc în străinătate, i S-ar putea râs punde ta, asemeni unui mizantrop izolat în singuritatea gândurilor lui, un popor nu există şi nu colaborează la civilizaţia universală decât în măsura în care izbuteşte să-şi valorifice personalitatea. Trăiesc poate între noi individualităţi puternice cari au creat pentru propria lor satisfac ţie capodopere de frumuseţe genială. Aceste presupuse ca podopere nu există decât din clipa în care s-au impus admiraţiei obşteşti. Tot aşa se întâmplă cu popoarele ce se izolează într-un naţionalism îngust, dispreţuind factorul internaţional şi preamărind exclusiv propria lor existenţă. Aceste popoare există fără a exista şi oricât ar fi de puternică vitalitatea lor iniţială, porţile viitorului le vor. rămâne de-a pururi închise.

Iată, Domnilor, câteva dintre învăţămintele pe care le trag din experienţa mea de propagatoare a românismului. Datoria care decurge din aceste consideraţii sumare se de fineşte de la sine: nu vom reuşi să închegăm personalitatea noastră de stat şi de neam decât în lumina valorilor universale. Tipul patriotismului autentic mi se pare acela care ştie să ţină cumpăna dreaptă între elementul naţional şi factorul internaţional. Cu rădăcini adânc înfipte în glia românească şi în substanţa trecutului, sufletul nostru va îmbrăţişa cu privire ageră şi nepărtinitoare toate orizonturile. Cu cât va privi mai departe, cu atât rădăcinile lui vor pătrunde mai puternic în elementul natal. O floare nu poate creşte şi rodi decât dovedind potrivnicia plantelor parazite ce-o înăbuşesc şi străbătând victorios în lumina însorita a cerului larg cuprinzător.

*

Aceste consideraţii, Domnilor, m-au îndreptat pe nelmţite către Contesa Ana de Noaillesă, a cărei amintire doresc s-o celebrez în minutele ce-mi mai rămân. Ilustra

poetă franceză mi se pare a fi posedat, printre, alte numeroase virtuţi, şi pe aceea de mesager al sufletului românesc în lume. Această vedere nu vi se va părea nouă, Dumneavoastră care aţi manifestat un sentiment analog în ziua când, odată cu mine, aţi chemat în sânul Academiei pe Ana Brâncoveanu. Marele Maurice Barrès, care i-a fost prieten drag şi devotat până la moarte, a recunoscut în dânsa scânteia nestinsă a sufletului românesc: „Vous êtes venue du Danube comme Ronsard et de Byzance comme Chénier” 4 – îi scria Barrés. Cu prilejul fiecărui volum nou, cu prilejul dureros al morţii, vreme de treizeci de ani presa fran – ceză a celebrat în Ana de Noailles nu numai pe un auten tic poet francez, dar şi pe coborâtoarea din cele mai vechi familii dunărene. Doresc să adaug la atâtea alte mărturâi şi mărturia mea. Doresc ca în acest minut solemn să integrez, fie şi numai parţial, spiritul şi opera Contesei de Noailles în patrimoniul românesc.

Şi îndrăznesc, Domnilor, să afirm că mărturia mea este autorizată. De Ana de Noailles mă leagă treizeci şi cinci de ani de amintiri scumpe, o viaţă întreagă de prietenie devotată, luminoasă şi fără umbră. În restriştea încercărilor grele din vremea războiului, Ana de Noailles era ne contenit alături de mine, cu vorba ei blândă şi consolatoare, cu îmbieri meşteşugite spre nădejde. I-am cunoscut viaţa şi gloria zi cu zi, ceas cu ceas. îi ştiu suferinţele şi durerile, neliniştea şi tulburarea. Şi vin să proclam aici că avem dreptul să revendicăm pentru românime partea noastră din gloria poetei.

Descendentă, după tată, din familia Bibescu, aliată printr-o bunică Văcărescu cu propria-mi familie, Ana de Noailles a fost o Brâncoveancă prin adopţiune. Soarta ei strălucită a vrut ca numele Brâncovenilor să-i încununeze genealogia cu ghirlande de vechi tradiţii româneşti, cu acea bătrână atmosferă de fast patriarhal care ne-a rămas atât de scumpă. Mama ei cobora din vechea familie fana notă Musurus, pe care o vedem în lungul veacurilor tră ind în cea mai autentică atmosferă bizantină. Ana Brân coveanu are astfel o sinteză româno-bizantină, o fericită

sinteză de fineţă elenă şi de spontaneitate românească. Taina acestui dublu atavism dăinuieşte, bogată şi fantastică, în toată opera poetei, precum şi în viaţa ei para doxală.

A fost o cuceritoare, dospită din farmec nedefinit şi din imperioasă voinţă. O văd mică şi fragilă, cu ochi vioi, ce nuşii în ovalul de sidef al figurii, cu mână lungi şi ner voase. O văd alunecând cu paşi mărunţi de zburătoare ne obicinuită cu mersul pământesc. O văd pătrunzând în vreunul din aceste saloane pariziene unde se întâlnesc tot ce Franţa are mai de seamă în toate domeniile. O privire repede asupra grupurilor formate după afinităţi şi interese îi ajunge spre a-şi alege tactica ei de cuceritoare. Căci Ana de Noailles nu coboară printre muritori decât pentru a-i robi, pentru a-i înjuga la carul ei triumfal. Admiraţia şi entuziasmul îi sunt tot aşa, de necesare ca aerul pe care-l respiră. Încet, încet, se va desprinde din mulţimea adoratorilor şi va pluti deasupra contingentelor, sigură şi fericită. Zeiţă zburdalnică şi copilărească! Zâmbetul ei distri buit după cuviinţă îi deschide calea inimilor. În jurul ei, cercul de ascultători devine mereu mai larg. Ana vorbeşte. Vorbeşte cu voce de cristal, în propoziţii precipitate, în cascadă de fraze. Povesteşte o întâmplare, evocă amintiri, descrie un lucru văzut, săgetează cutare personaj cu un cuvânt ascuţit. Vorbeşte şi e ca şi cum ar cânta. Apropieri nebănuite se nasc între lucruri, sugestiuni fascinante poarta sufletul ascultătorilor în sfera muzicală a gândurilor po etizate. E o vrăjitoare ce transfigurează realitatea cu un semn de baghetă magică. Lucrurile îşi schimbă faţa; sentimentele şi ideile prind trup, devin transparente şi mai adevărate decât obiectele materiale. Cuvântul poetei e o oglin dă în care se reflectă adâncul tainic al vieţii spirituale şi divine. Un întreg univers ia fiinţă, un univers miraculos în care totul e alcătuit armonic şi simplu, un univers fău rit din pietre preţioase, din munţi de aur, din râuri de ar gint, un univers aidoma cu viziunea din *o mie una* de *nopţi*. Muritorii de rând se miră de această întâmplare mi – nunată. Iar poeta, liberată de grija

pământească, uitând de toate şi de sine îndăşi, evoluează în lumea creată de dânsa şi, împăcată cu viaţa, domneşte.

A fost o cuceritoare de oameni, o vrăjitoare de suflete. De unde să-i fi venit acest instinct dominator dacă nu din Bizanţ? Uneori mi se pare că întruchipa o împărătească bi zantină, în veşmânt de aur şi de purpură, o basilissă mân d-ră de măreţia ei, îmbătată de visuri supraomeneşti şi de parfumul voluptuos al lumilor de dincolo.

Astfel, Domnilor, Ana de Noailles a fost o mare nea daptată. S-a rătăcit ca o stea, în noaptea terestră. A căzut ca o zeiţă din Olimp într-o lume grăbită, prozaică, plină de griji practice şi de interese imediate. Ştiu, Domnilor, că într-un fel fiecare mare poet este un neadaptat: în această neadaptare la condiţia omenească stă însăşi condiţia divină a poeziei. Dar mai ştiu că rari, foarte rari sunt poeţii cari îşi trăiesc poezia până la capăt, cari îşi cântă viaţa ca ciocârlia care cântă zorile în triluri mereu mai repezi şi mai sfâşietoare. Cine a urmărit fulgerarea Contesei de Noailles pe firmamentul veacului nostru va înţelege ca mine adevăratul rost al poeziei creatoare. Un cântec spontan năştea fără încetare pe buzele ei. Ce n-a cântat? Ce n-a transfigurat? De la aspectele generale ale creaţiunii, până la notaţiunea infimă a unui subtil moment sufletesc. A cântat cerul şi lumina cu o bogăţie de colori neasemănată, în fiecare ceas al zilei şi al anotim purilor. În cuibul sonor al cuvântului a prins cu măiestrie jocul capricios al luminii, miile de tonuri ale azurului. Florile n-au avut prietenă mai înduioşată, mai înţelegătoare şi mai subtilă. Toate fastele vegetale, creşterea copacilor, pocnirea primăvăratică a mugurilor, viaţa complexă a pă durii, a grădinii, a peisagiilor, s-a reconstituit muzical în palatul cu infinite ecouri ale sufletului său.

„Mon coeur – vaste, temoin du mondé…” (*Forces éternelles*) *5*

Adăugaţi la această transfigurare poetică a universului, transfigurarea lumii sufleteşti. Ana de Noailles a trăit ca nimeni marea dramă a vieţii, dragostea şi, marea

ei tra gedie, moartea, le-a găsit sensul poetic, le-a integrat în lumea misterelor dumnezeieşti. Iar misterul ultim, sen sul suprem al vieţii şi neantului, cheia lumii fermecate pe care o crease în visul ei intens au plutit ca o veşnică întrebare în sufletul frământat de o prea-lucidă curiozitate, în preajma marelui salt în necunoscut, în pragul existenţelor pure şi necondiţionate de dincolo de lut, lira Conte şei de Noailles a sunat cu tulburare şi nedumerire. Pe Dumnezeu l-a bănuit numai, fără să-l cunoască, fără să-l recunoască. De aici durerea tragică a poetei: să iubeşti lumea cu toate făpturile ei până a te topi într-o rază de lună, într-un bob de rouă, să te identifici cu zburătoarele ceru lui şi cu rodul livezilor, să înalţi lumea aceasta pe planul unei înţelegeri curate şi nobile şi, totuşi, să cauţi orb până la sfârşit rostul atâtor frumuseţi, atâtor aparenţe! Să creezi fără să ştii de ce, să-ţi cânţi uimirea faţă de minunile firii şi să nu-i afli temeiul dintâi şi din urmă: dureroasă tragedie, Domnilor, sub povara căreia Contesa de Noailles a simţit încovoindu-se umărul ei plăpând…

A fost o inspirată în sensul cel mai precis al cuvântului. A cântat ca privighetoarea, ca ciocârlia, fiindcă nu putea să nu cânte. Poezia Contesei de Noailles e o fatalitate. Ea curge de-a dreptul dintr-un izvor dumnezeiesc, fără sforţare, fără sprijinul nici unei teorii, nici unei şcoli lite rare. Nu cunosc, într-adevăr, un poet mai depărtat ca dânsa de orice teorie, de orice ideologică prevedere a mijloa celor de înfăptuire poetică. Trupul ei puţin s-a mistuit la flacăra focului lăuntric. Iar inima ei vastă s-a mistuit luminând, desfătând, împărtăşind oamenilor posaci şi greoi daruri dumnezeieşti de graţie şi de frumuseţe.

A scris o poezie senzuală, scăldată în belşug de parfu muri şi cohţinând ceva din savoarea mirodeniilor arabe şi persane; „E ca un rod greu al verilor noastre calde, un rod mustos şi plin de rumeniri ademenitoare. Fiecare senzaţie îşi revelează poetei propria ei personalitate, devine un tip, o fiinţă, o idee, un sentiment. Poeta resimte atât de puternic ecoul lucrurilor ce-i întâlnesc simţurile, încât toa

ta fiinţa ei se topeşte în azurul Lemanului, în verdele grădinii, în roşul aprins al florii. Sufletul ei se înalţă vehement, se coboară până la şoaptă, alunecând neîncetat pe gama colorilor şi a sufletelor.

Nu din întâmplare sau dintr-o fantezie personală între buinţez aceşti termeni muzicali. Căci poezia Contesei de Noailles îmi face impresia unei vaste partituri muzicale cu infinite modulaţii. Şi acest caracter mi se pare revelator pentru natura temperamentului său poetic. Consideraţi unul din peisagiile ei scânteietoare, unul din elogiile pe care i le inspira presimţirea neantului. Veţi descoperi că procedeul întrebuinţat nu este nici pictural, nici retoric. Pei sagiile apar fără contur precis, fără nicio căutare plas ţică sau lapidară a liniei ori a volumului. Ele se topesc într-o curgere sonoră, sugerată atât de muzicalitatea vocalelor, cât mai ales de jocul şi degradarea nesimţită a co lorilor. Nu logica înlănţuirii ideilor explică trecerea de la o frază la alta, de la o strofă la altă strofă, ci o logică muzicală, un sens al orchestraţiei sentimentale care vrea instinctiv ca poemul să se moduleze melodic.

O mare neadaptată, o cântăreaţă cu inspiraţie bogat curgătoare, dotată cu viziunea senzuală şi muzicală a lucrurilor şi a sufletului. Aşa am cunoscut-o. Dacă însă cercetez mai adânc natura geniului ei frământat, ajung la con cluzia care. interesează de-a dreptul această comunicare. Neadaptarea Contesei de Noailles se explică prin raţiuni atavice. A fost o fiică a Orientului nostru fierbinte, în rudiţa de aproape cu mitul acestui leagăn al civilizaţiei care a fost Asia. Transplantată în Occidentul tuturor prudenţilor şi a strictei măsuri, răsădind sufletul ei iluminat de irizări orientale în terenul bine zăgăzuit al limbii franceze, Ana de Noailles şi-a suspinat prin fiecare vers, prin fiecare gest, nostalgia paradisului pierdut. Nostalgie uneori conştientă, cele mai deseori nelămurită. Amănunte şi amintiri oarecum materiale vin să mărturisească obsesia Orientului în opera ei. Cu ce pătrunzătoare melancolie a evocat pe acea străbună – „Greaca cu ochii lungi” – de la care recunoaşte a fi primit

plânsul poetic! O altă străbună greacă îşi profilează silueta în acelaşi poem din vo lumul *Forces éternelles*: poeta o vede brodând sau mânuind harpa la umbra unui chiparos; îi cunoaşte cuvioşia şi dragul pentru icoanele de aur cu care îşi ctitorea mă năstirile. Iată o a treia bunică, pe care o reprezintă luându-şi rămas bun de la Creta natală, pe când corabia se depărtează de ţărm. În gestul acesta de despărţire eu închipuiesc tot destinul poetic al Contesei de Noailles, toată aspiraţia ei de mai târziu către limanul natal, către insu lele greceşti nimbate de mitul homeric, către plaiurile bogate ale întreg Orientului nostru. Nostalgia aceasta se dovedeşte atât de viguroasă încât versul francez econom şi bine cumpănit parcă se sparge sub presiunea substanţei străine pe care o închide. În măsurile lui limpezi şi corecte se desfăşura o imensă bacanală de sunete, de co lori, de parfumuri, o lume întreagă de vehemente doruri şi de imnuri senzuale. Reţeaua metrică impune cu greu disciplina ei rigidă luxului verbal, exuberanţei pe care poeta le-a moştenit de la înaintaşii săi orientali.

Intimitatea ei cu lucrurile firii mi se pare a veni din acelaşi izvor oriental. Contesa de Noailles poseda acea viziune directă, acea pătrundere în inima făpturilor, pe care Occidentul nu i le putea mijloci. Tendinţa ei către jocul dezinteresat şi neraţional, gustul ei instinctiv pentru toate capriciile, pentru toate contrastele violente, pentru colorile prea vii, toate aceste elemente descind din ori zontul nostru oriental, grec, asiatic şi românesc.

Izvor românesc! Clocot de sânge românesc alături de clocotul sângelui ionic şi asiatic! Să fie, Domnilor, o simplă întâmplare că unul din ultimele sale poeme închide în rimele lui mărturisirea de româncă a poetei? Acest prea frumos poem se intitulează *Le souvenir des dieux* (*Amin tirea strămoşilor*) şi îmi este dedicat. A apărut în revista *P Illustration* din septembrie 1929, sub ocrotirea unei re produceri a ciobanului lui Grigorescu. Ajunsă la sfârşitul încă nebănuit al vieţii sale fragede, prin ce miracol fiinţa românească s-a descătuşat în sufletul poetei, smulgându-i

ceea ce mi se pare a fi un adevărat Testament spiritual? Suferinţele noastre în război, eroismul ţăranului-soldat va fi dat de gândit acestui suflet solicitat de numeroase chemări atavice. Se poate, de asemeni, ca apropierea şi tu denia cu românca ferventă ce totdeauna am reprezentat în ochii ei, să nu fi rămas fără ecou în sensibilitatea sân ceară a poetei. Mă gândesc la admiraţia ei generoasă pentru baladele româneşti pe care în tinereţea mea le aduna sem din gura poporului şi pe care le-am publicat în franţuzeşte în *Rapsodul Dâmboviţei*. Ana Brâncoveanusim ţea acolo vigoarea elementară a sufletului ţărănesc de la noi. O mişca până la lacrimi acest lirism exprimat cu sim plicitate epică şi desfăşurat în cadrul marilor evenimente ale creaţiunii. Cu Ce căldură încerca să pătrundă taina acestor naive capodopere! în ele descoperea ecouri din sufleţul ei şi păstrez credinţa că la lumina lor Contesa de Noailles a desluşit cu încetul semnele pe care rasa românească le înscrisese în plăsmuirea ei.

Oricare ar fi cauza acestor revelaţii târzii, ea rămâne ab solut sigura, săpată pentru eternitate în marmura poemului pe care l-am citat. Poeta evocă „Patria depărtată şi visătoare” care-i formase ursita în torsul harnic al fu sului; întrevede prin bruma depărtărilor ţărânuri bucolice, spaţii scânteind din porumbul şi grâul lor, spaţii vegheate de Un ţăran cu râsul pe buze, dar cu melancolia în suflet. Ne spune cum a înfiorat-o un cântec din fluier: „Poate că viaţa mea veşnic însetată / Vine din acest cântec frenetic şi nomad” – adăuga poeta pe gânduri. „Ţara aurită, vor băreaţă şi naivă”, cu „zile fără sfârşit de coloarea zorilor”, „copii cu trupul gol”, „ziduri albe”, „biserici şi morminte” – toate aceste fugare viziuni româneşti capătă un preş tigiu venerabil, căci „neştiutorul suflet” al poetei din ele se născuse…

Vedeţi, Domnilor, că nu fără temei am încercat să re vendic pentru patrimoniul românesc o parte din geniul poetic al Anei Brâncoveanu. Din sferele înalte unde sufleţul ei complex şi dureros va fi găsit pacea senină de care nu s-a bucurat în viaţă, moarta ilustră ascultă poate aceste

cuvinte ale mele şi sunt sigură, Domnilor, că le aprobă.

DESTIN

S-a spus: „Straniu război...” Aş putea spune gândindu-mă la mine: „straniu destin”. Fiecare îşi închipuie, când este vorba de viaţa sa, că destinul i-a fost deosebit, stră niu etc., dar trebuie s-o şi dovedească. Pentru mine este uşor: fără noroc; nu, fără noroc şi totuşi mult noroc. La tot pasul cale închisă, şi totuşi, undeva, o deschidere ne aşteptată spre largi orizonturi. Avantaje încă din leagăn: părinţi admirabili, Origine străveche, dar vai! părinţi zbu ciumaţi de lipsuri! Prestigiul lăsat moştenire de străbuni c’a şi lipsurile în care ne zbăteam, în străinătate faptul că nu purtam unul din acele titluri caré serveau drept treap la ierarhică unui mare număr dintre compatrioţii mei. Imposibil de spus ce eram cu adevărat, primii în ţară, cei cu care toţi, boieri sau mari burghezi erau mândri să se înrude ască. Obă curit ale deci, obscuritate totală la Paris – şi dètfdàta. lumină, venită de peste tot, răsturnare absolută a sorţii – şederea mea oficială la curtea României, prietenia ce mi-o arătau suveranii, apoi beznă brăzdată de ful gere ameninţătoare, ţara toată împotrivă-ne, ani de dezo tare, apoi urcuş în noapte. Cărţile mele apar, fac senzaţie, dar nu avem cu ce le face publicitate. Şi cu toate acestea, faimă cucerită fără cel mai mic efort, vremuri de glorie şi uneori de bucurie, apoi oroarea războiului cu mândria de a fi acţionat în favoarea ţării mele şi a alianţei sale cu Franţa. Participarea directă la cele mai distinse adu nări, printre mai marii zilei. Foch, Briand, Poincaré, Bal four, Chamberlain, Bergson se află în juru-mi. Lyautey mă iubeşte, Valéry îmi devine prieten, societatea franceză mă primeşte, universitari iluştri mă răsfaţă; dar durere pentru dragostea pierdută, vid, zile de singurătate la ţară, singurătate folosită la lectură şi la aprofundarea studiilor mele umaniste lăsate aproape în părăsire. Ascensiunea de vine rapidă, uluitoare chiar, fără alt sprijin decât acela al clar-văzătoarei mele mame şi a propriei mele voinţe. Sfârşită, deznădăjduită şi totuşi triumfătoare, nu ştiu de ce, asupra

acestei cohorte neguroase ce mă voise îngropată pe veci. Drumul ar fi fost lung şi greu fără această îndârjire – surprinzătoare de altfel – care a făcut din mine cea care sunt şi voi fi toată viaţa. Hotărâtă să nu mă mărit, nici să ascult ceea ce dragostea putea, în treacăt, să-mi murmure dulce şi misterios, am fost cuprinsă de o pasiune ce nu mă va părăsi până la ultima suflare şi – cine ştie? – poate voi duce-o încă şi dincolo de mormânt. Vreau să spun un dor veşnic, o sete de acţiune, o ardere continuă pe care aş numi-o patriotism, dacă patriotismul cel mai puternic chiar ar fi putut sălăşlui atâta timp, ca în cazul meu, în sufletul unei fiinţe omeneşti. Fără cămin, fără avere, fără soţ, fără iubit, fără copil, am început să înbesc România cu o pasiune ce-mi acapara orice moment al zilelor, care-mi hărţuia nopţile şi care, mai bine de 40 de ani, a ştiut, doar ea, să mă facă să simt toate emoţiile şi toate bucuriile. Începând din 1895, n-am mai văzut, auzit şi respirat decât prin ţara mea, pentru ţara mea – aceasta fără răgaz. Lucru de mirare, chiar nostalgia mea, acea nostalgie ale cărei efecte le resimţeam continuu, era de un fel neobişnuit. N-aveam deloc nevoie să mă întorc în ţară. România? Dar ea era în mine, eu eram ea şi ştiam să dau celor mai mulţi sentimentul că o văd, doar vorbind despre ea şi adesea doar prin prezenţa mea. Şi totuşi, cu o dragoste deopotrivă senzuală şi mentală adoram acest pământ căruia am putut să-i declar cu toată conştiinţa: „Eu nu mai sunt eu însămi, o ţară, eu sunt tu”. Miresmele sale ajungeau până la mine departe fiind, le simţeam, erau aici, acei ţărani cu straie multicolore, acele orăşele cu clo potniţe strălucitoare; aici – acest popor avid şi curajos, simplu şi cutezător, căruia îi eram mai de-a lui decât toţi aceia ce respirau în imediata-i apropiere.

Destin curios care, încetul cu încetul, ajunge să însemne totul în această înflăcărare ce mă-nsoţea pretutindeni şi care îmi mistuia sângele de îndată ce o neglijam. Citesc romanul marilor îndrăgostite, le înţeleg, le „trăiesc”, le compătimesc şi nu mă pet stăpâni să nu strig: „Fireşte, aşa e când iubeşti!”; şi în acest timp în gând e

„România”. Fiecare cută a hainelor mele păstrează parfumul său. Nu cunosc suferinţele exilului; în orice loc m-aş afla nu am resentimente, nici ură decât faţă de cei care-o reneagă şi caută sprijin în altă parte. „Dumneata eşti un caz” îmi zicea Barrés şi încă ceva prin care mi-a câştigat inima: „D-ra Văcărescu nu este o femeie, d-ra Văcărescu este un întreg neam”. Nu femeie? Nu, nu sunt o femeie, sunt un monstru în înţelesul subtil şi atrăgător al cuvântului, o creatură fără sex, o îndrăgostită totuşi care are nopţi de extaz şi tulburare: tainele mele, abisurile în care cad, când îmi imaginez că în urma cutărui eveniment România poate deveni nefericită sau jignită numai… Doar câţiva francezi şi dintre cei mai de seamă mi-au citit sufletul […]. Totuşi, pe de altă parte, de îndată ce un român mă abordează direct şi pătrunde în intimitatea gândului meu, sim te cumva că se află în faţa unei taine căreia îi adoră efectul – şi de îndată românul, adevăratul român, mi se destăinuie.

Când toate renaşterile de mine dorite vor fi, scumpa mea ţară, împlinite sub cerul tău, primeşte-mă cu drag în sânul tău ca pe una ce-ţi va fi meritat adăpostul, azilul, unde voi putea de aici înainte să trăiesc din viaţa seminţelor tale, din seva ta – tu, iubirea mea, fiii mei fără un măr, soţ fără seamăn, o, pământ românesc, o, Românie! …

NOTE

MĂRTURISIRI

1. Portretul lui Ienăchiţă Văcărescu, aflat în frescă pe zidul unei foste biserici de pe bd. Schitu Măgureanu din Bucureşti, a fost desprins cu grijă şi mutat la Muzeul de Artă al R.S. Roma mă. După acest portret, aparţinând unui anonim, pictorul Anton Chladek a imortalizat chipul lui Ienăchiţă dimpreună cu versurile celebrului *testament*: „Urmaşilor mei Văcăreşti!”…

2. Vezi, în acest volum, evocarea *Eminescu*.

3. În fruntea volumului său de debut, *Chants d’Aurore* (*Cântece de aurora*), din 1886, premiat de Academia Franceză, alături de o naivă *Dédicace*

(*Dedicaţie*) adresată Franţei, Elena Văcărescu aşeza, acordând acestui fapt importanţa tulburătoare şi gravă a actului de conştiinţă, poemul *À mă Patrie* (Patriei mele):

Dacă acum îţi par străină când cântecu-mi ce se-nfiripă Nu a ales vorba divină.

În graiul de acas şoptită.

Aceea care-n orice seară Pe buze-mi vine – cânt durut

O, Patrie, putea-vei oare să ierţi copilul tău pierdut?

N-ai vrea ca viersul meu să-l crezi.

Şi să îi dai iertarea sfântă.

Aşa cum binecuvântezi Ostaşii tăi când merg la luptă?

4. *Rapsodul Dâmboviţei* (publicat prima oară în limba germană în 1889, apoi în versiune italiană – 1891 şi franceză – 1892) i-a adus urmaşei Văcăreştilor, culegătoare şi prelucrătoare inspirată a melosului popular din Dâmboviţa, al doilea premiu al Academiei Franceze şi o faimă de invidiat în toată lumea, fiind tradus în marile limbi de cultură şi fragmentar în alte numeroase idio muri de pe toate meridianele. împrejurările în care a cunoscut şi a cules folclorul din ţinutul străbunilor le-a descris în conferinţa *Le visage et râme des peuples chez les lautars de la Dimbovitza*, publicată în revista „Conférencia”, an. XXXII, nr. 24/1938.

PRIMII ANI

1. Vezi, în volumul de faţă şi evocarea *Casa Văcăreştilor*.

2. Preţioasele detalii inedite din viaţa lui Iancu Văcărescu (dispărut în 1863, cu un an înainte de naşterea nepoatei memoria liste), Elena le va fi aflat desigur din gura bunicii sale la care s-a refugiat adesea în anii de fragedă copilărie.

3. Străbunului Ienăchiţă, urmaşa i-a închinat şi o monografie, publicată în Franţa, postum: *La vie d’Enachitza Vacaresco* (histo rien et poète), par son arrière petite-fille Hélène Vacaresco, în „Revue des études roumains”, Paris, 1963.

4. Primul strămoş pe linie maternă este semnalat de

cronicile române pe vremea lui Mihai Viteazul, la sfârşitul sec. al XVI-lea: „Petru-logofăt din Fălcoi”. Numele familiei Fălcoianu vine de la satul Fălcoi de lângă Caracal, unde-şi avea obârşia.

5. Casa bunicilor Fălcoianu se va fi aflat la poalele Dealului Mitropoliei, pe traseul actualului bd. George Coşbuc.

ANI DE COPILĂRIE

1. „Neagoe Văcărescul, fiul lui Dan Văcărescul, voievod al Făgăraşului”, cum menţiona într-o însemnare Ienăchiţă Văcărescu, ar fi fost întemeietorul de neam al Văcăreştilor (al „Făgăreştilor”, cum se presupune) pe plaiurile Dâmboviţei. Acel străbun ar fi trăit pe la 1380 (după izvoare orale în tradiţia de familie, consemnate în genealogii de familie).

VÂNAREA URSULUI

1. Arhiducele Carol-Louis de Austria s-a aflat în vizită la noi în anul 1888, pe la începutul toamnei. El. Văcărescu făcea parte în acel timp din suita reginei Carmen Sylva. Vezi, în volumul de faţă, şi evocarea *Caragiale*.

ALECSANDRI

1. În urma acordării, în 1878, a Premiului Felibrilor, pentru *Cântul gintei latine*, Alecsandri a făcut o vizită în sudul Franţei unde a cunoscut şi a legat prietenii cu scriitori şi intelectuali din mişcarea literară de resurecţie a spiritului latin („Felibri”), printre care Frédéric Mistral (1830 – 1914), cel mai de seamă poet al Provenţei şi Théodore Aubanel (1829 – 1886).

2. În perioada 1885 – 1890 Alecsandri a fost ministru plenipotenţiar la Legaţia română din Paris, timp în care El. Văcărescu îi va fi prezentat pe magiştrii săi, din şcoala parnasiană.

3. Atins de o boală incurabilă, Alecsandri a suferit mult în ultimii ani de viaţă petrecuţi la Paris în misiune diplomatică. La moartea „Bardului din Mirceşti” (1890), de a cărui apreciere deosebita urmaşa Văcăreştilor s-a bucurat, poeta i-a dedicat poemul de caldă evocare *Luminatei amintiri a lui V. Alecsandri*, compus în limba

maternă şi publicat mai târziu în revista „Românul literar”, tom. V, nr. 17/1906.

EMINESCU

1. În ale sale *însemnări zilnice*, Titu Maiorescu consemnează şi el unele detalii în acest sens.

2. Carmen Sylva, împreună cu Mitte Kremnitz, a încercat să transpună în limba germană creaţii eminesciene. Elena Văcărescu, la rândul său, a tradus din lirica lui Eminescu mai multe poeme, printre care *Doina* şi *Revedere* (primul, apărut în voi. *Dans Vor du soir* din 1927 sub titlul *D’Après Eminesco*).

CARAGIALE

1. Relatare inedită despre marele dramaturg, a cărui operă a făcut obiectul unor conferinţe pe care Elena Văcărescu le-a ţinut în Franţa şi Belgia.

2. Pulcinella (Polichinelle), personaj comic celebru în teatrul de marionete.

IULIA HAŞDEU

1. Unică fiică a marelui savant B.P. Haşdeu, Iulia Haşdeu (1869 – 1888), răpusă, de boală, la numai 19 ani, a lăsat în urma sa o operă de talent – poeme, basme, cugetări – publicată postum în Franţa în trei volume (*Bourgeons d’Avril*, Librairie Hachette, Paris, 1888 – 1894).

2. El. Văcărescu consemnează o ciudată întâmplare din viaţa Iuliei Haşdeu, viu comentată în cercul de cunoştinţe pariziene al dispărutei: Un necunoscut, tânăr şi frumos, tăcut şi cu o privire stranie, timp de aproape doi ani, pe orice vreme şi în orice loc

1 H7

al marei urbe, cu o insistenţă diabolică apărea în apropierea Iuliei, fără să grăiască un cuvânt şi să-şi dezvăluie vreodată identitatea. Alarmate, Iulia şi mama sa, care o însoţea, au relatat acest fapt în numeroase rânduri lui Haşdeu, care, intrat şi el într-o stare de nelinişte, a făcut în cele din urmă apel la V. Alecsandri, aflat la Paris ca ministru plenipotenţiar la Legaţia României. Acesta îi răspunde printr-o telegramă: „Am pus afacerea în mâna

poliţiei, cerându-i concurs energic. Fii liniştit! Alecsandri”. (Telegrama scrisă de mână de Alecsandri se păstrează în Arhiva M.A.E., Fon dul Paris, dosar nr. 706).

TITULESCU, MARELE NOSTRU TITUS…

1. Paginile despre Titulescu au constituit iniţial textul unui discurs-necrolog rostit la catafalcul marelui prieten dispărut, purtând menţiunea: „Cannes, 18 martie 1941”. Autoarea a revenit, presupunem, în vara sau toammna aceluiaşi an asupra acelei prime redactări, amplificând textul cu date şi comentarii noi, cu gândul poate de a-l însera în cartea ce începea s-o redacteze atunci – *Le Roman de ma vie*. Textul întreg al evocării este o dactilogramă de 26 de pagini pe care am descoperit-o noi la o fostă prietenă şi colaboratoare pariziană a memorialistei, Rosalie Bernard.

2. Titus – diminutiv cu care strălucitul diplomat român era numit în cercurile internaţionale şi mai ales de către prietenii şi colaboratorii săi apropiaţi de la Liga Naţiunilor. Elena Văcărescu i-a fost colaboratoare de mare sprijin şi prestigiu în cadrul Dele gaţiei permanente a României la Geneva. Ea s-a numărat, ca delegată a ţării sale, printre membrii fondatori ai Societăţii Naţiunilor, semnătura sa aflându-se pe actul de constituire, a cărui copie a fost încastrată în fundaţia Palatului din Geneva.

3. Titulescu a trăit ultima parte a vieţii sale la Cannes, în „zona liberă” („Zone Bleue”) după invazia hitleristă în Franţa. Acolo s-a aflat, refugiată din Paris, şi El. Văcărescu, ea având astfel ocazia de a-l vizita şi a se întreţine cu „idolul” său. Ultima vizită făcută marelui prieten chinuit de boală va fi fost cu o lună şi ceva înainte de sfârşitul lui „Titus”.

4. În august 1936, camarila politică profascistă convinge pe regele Carol al II-lea să înlăture pe Titulescu din guvernul român unde ocupa portofoliul de ministru de externe şi, odată cu aceasta i se retrage şi calitatea de prim-delegat al României la Liga Naţiunilor (Societatea Naţiunilor). El ia calea autoexilului şi se sta bileşte în Franţa, unde-şi va continua activitatea în slujba păcii.

5. Gustav Stresemann (1878 – 1929), cancelar şi ministru de externe al Germaniei după primul război mondial. A semnat din partea Germaniei o serie de tratate şi documente* internaţionale, multe dintre acestea dovedindu-se apoi manevre înşelătoare, mascând pregătirea acţiunilor revanşarde.

6. Pierre Laval (1883 – 1945), om politic francez, preşedinte de Consiliu şi şef al guvernului colaboraţionist de la Vichy sub ocupaţia hitleristă. După eliberarea Franţei, a fost condamnat la moarte şi executat.

7. În 1936 Italia lui Mussolini a ocupat Etiopia. La Liga Naţiunilor Titulescu a fost printre cei care au cerut condamnarea agre sorilor.

8. Eduard Beneş (1884 – 1948), important om de stat cehoslo vac în epoca interbelică: ministru de externe, preşedinte al Republicii (1935 – 1938 şi 1945 – 1948).

9. Josef Beck (1894 – 1944), ministru de externe al Poloniei (1932 – 1939); a promovat o politică de apropiere faţă de Germania hitleristă.

10. „Uite-aşa-mi iubesc mai bine mândră.
Mai bine puica mi-o iubesc „e*
(*Dintr-un cântec popular francez*)

11. Maxim Litvinov (1876 – 1951), diplomat şi om politic sovietic, comisar al poporului pentru afacerile externe (1930 – 1939), reprezentant al U.R.S.S. la Liga Naţiunilor de la Geneva (1934 – 1939).

12. Regele Carol al II-lea a părăsit tronul şi România în 1940, plecând în exil.

HUGO, PARNASUL ŞI CEI DIN JUR

1. Leconte de Lisle (1818 – 1894), poet francez originar din insula Réunion, considerat şef al şcolii parnasiene (*Poeme antice*, *Poeme barbare*, *Poeme tragice*). Unul din magiştrii de adolescenţă, alături de Sully Prudhomme şi J.M. de Hérédia, ai Elenei Vaca rescu.

2. C.A. Rosetti (1816 – 1885), scriitor, publicist şi om politic român. Conducător al tinerimii române din Paris în anii revoluţiei de la 1848 şi apoi al emigraţiei române în Franţa.

3. Dumitru C. Brătianu (1818 – 1892), om politic român, cu rol însemnat în timpul revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească, *iéâr* mai apoi în conducerea emigraţiei române în Europa.

4. Auguste Vacquerie (1819 – 1895), scriitor francez de factură romantică din anturajul lui Victor Hugo.

5. Auguste Rodin (1840 – 1917), sculptor francez, figură proemi nentă a artelor plastice europene în sec. al XIX-lea, exercitând o puternică influenţă asupra sculpturii moderne universale.

G. La moartea titanului romantismului, cel de la care a primit botezul ca poetă, Elena Văcărescu scrie un emoţionant elogiu în versuri, rămas între manuscrisele sale. Îl reproducem aici în traducere românească:

Victor Hugo murind – improvizaţie – Primăvara îşi deschide ochii ei de flăcări calde.

Ţărna simte că-i cuprinsă de-un murmùr nelămurit, Câmpurile se acopăr cu hlamidă de smaralde şi sub cerul de lumină Hugo-i soare-n asfinţit.

El, divinul cântăreţ de-armonii nemuritoare.

Cel ce a iubit atâta versul limpede cernut.

El, ce-n fiecare strofă a topit a lui suflare.

Iată-l adormind apururi şi pe veci rămas tăcut!

Nu poţi, tu, să-l trezeşti iarăşi, sfântă odă-naripată.

Şi voi, cântece sonore, ce-ndelung ne-aţi legănat, în aceste grele clipe, n-aţi putea, ca altă dată.

Să-nviaţi cadenţa mândră ce auzul ne-a-mbătat?

Iar voi, ce purtaţi pecetea geniului ce vă-mbie.

Viziuni fără pereche în hotaru-nchipuirii.

Răcoriţi-i fruntea-naltă şi pe patu-i de-agonie Pregătiţi-i de-acum duhul pentru ţărmul nemuririi.

7. Catulle Mendès (1841 – 1909), scriitor francez, adept şi teo retician al şcolii parnasiene.

8. José Maria de Hérédia (1842 – 1905), poet francez născut în Cuba, reprezentant de frunte al şcolii parnasiene.

9. Joachim du Bellay (1522 – 1560). Unul din cei mai distinşi poeţi ai *Pleiadei*, alături de Ronsard. Metafora sa

„douceur ange vine” („blândeţea peisajului din Angers”) este interpretată, printr-un joc de cuvinte, de parnasianul Hérédia: „blândeţea ange Lică”.

„Pe vibranta coardă rătăceşte sufletul divin

Şi neliniştea dragostei îi prinde-n cleşte inima tulburată”.

(*J.-M. de Hérédia*)

10. „parnasul unde seara, obosit de nemuritorul zbor…”

(*J.-M. de Hérédia*)

11. Edouard-Alexandre Max, zis de Max, (1869 – 1924), trage dian de origine română, care a jucat pe scenele teatrelor pariziene cu mare succes în ultimele decenii ale secolului trecut şi primele din secolul nostru.

12. Edmond Haraucourt (1856 – 1941), poet şi romancier francez cu merite în creaţia analitică.

Pierre de Nolhac (1859 – 1936), istoric, poet şi erudit francez, autorul unor studii de profunzime asupra umanismului în sec. al XVIII-lea.

Charles de Pomairols (1843 – 1916), scriitor şi poet francez de orientare romantică.

13. Anatole France (1844 – 1924), scriitor reputat, maestru al prozei franceze de la „belle époque” (*Crima lui Sylvestre Bonnard*, *Thaïs*, *Insula Pinguinilor*).

14. Ernest Renan (1823 – 1892), scriitor, filolog, istoric şi filosof francez, personalitate culturală de primă mărime a Franţei în a doua jumătate a secolului trecut.

15. Marcelin Berthelot (1827 – 1907), chimist francez. Fiul său, Philippe Berthelot (1866 – 1934), diplomat francez influent, cu rol important la Tratatul de pace de la Versailles (1920).

16. „Din brâul strâns al aurorei Cad trandafiri pe geana zării când ceru-i pur şi sclipitor.

Zefirul cântă pe colină.

Sub rouă crinii-adâncse-nclină.

Umplând cu-aroma lor divină Văzduhul ce îl sorb cu dor.

Trec mângâind înalte ierburi şi păsări alarmez prin

cuiburi cu râsu-mi liber, nedomol.

Flori de hiacint şi violete

Cărarea mi-o aţin şirete

Şi-mi prind ca-n laţ piciorul gol”.

(*Leconte de Lisle*)

17. Aluzie la şeful şcolii simboliste Stéphane Mallarmé (1842 – 1898) care conducea un cenaclu influent pe strada Roma din Paris.

TREI SALOANE

1. Catherine de Vivonne, marchiză de Rambouillet (1588 – 1665). În al său „salon albastru” din hotelul Rambouillet din Paris, ea a deschis, începând din 1610, un salon literar celebru în epocă, reunind aici numeroase personalităţi ale vieţii literare şi artistice, printre care D-na de Sévigné, D-na de La Fayette, Corneille, Bos suflet.

2. Doamna de Récamier1 (1777 – 1849). În salonul său din timpul Restauraţiei a întrunit personalităţi de frunte ale vieţii lite rare şi artistice pariziene, Prietenă intimă a lui Chateaubriand.

19 J

3. Doamna de Staël (Germaine Necker – 1766 – 1817), prozatoare franceză de prestigiu, jucând un mare rol în declanşarea romantismului. A ţinut un salon literar renumit în epocă. În cercul admiratorilor era denumită Corinne, prin asociere cu o vestită poetă greacă, Corina, contemporană cu Pândar, însă şi dat-o rita romanului său *Corinne*, a cărui eroină – o poetă italiană – se identifica oarecum cu autoarea.

4. François Antoine Boissy d’Anglas (1756 – 1826), om politic francez, preşedinte al Convenţiei după Termidor.

5. Benjamin Constant (1767 – 1830), scriitor francez renumit prin romanul său psihologic *Adolphe*; om politic influent în timpul Restauraţiei; adversar al lui Napoleon I, a fost exilat ca şi prietena sa D-na de Staël.

6. François René Chateaubriand (1768 – 1848) strălucit scriitor francez din epoca romantică (*Atala*, *René*, *Martini*, *Amintiri de dincolo de mormânt*).

7. Juliette Adam (Lamber, 1836 – 1936), femeie de

litere franceză, scoţiană prin origine. Salonul ei literar a avut mare influenţă în viaţa spirituală a Parisului de la sfârşitul secolului trecut.

8. Egeria, nimfă ale cărei sfaturi Numa Pompiliu, legendarul rege al Romei, pretindea că le primeşte în taină într-o grotă.

9. Pierre Loti (1850 – 1923), scriitor francez cu ecou în epocă datorită romanelor sale cu subiecte exotice.

10. Henri Rochefort (1831 – 1913), jurnalist politic francez de orientare naţionalistă, autor de violente pamflete împotriva puterii sub Napoleon al III-lea.

11. Charles Floquet (1828 – 1896), om politic francez, preşedinte de Consiliu (1888).

12. Paul Armand Challemel-Lacour (1827 – 1896), om politic francez, ambasador, preşedinte al Senatului; orator redutabil.

13. Prosper Mérimée (1803 – 1870), prozator francez renumit al epocii romantice, strălucit mai ales ca nuvelist (*Carmen*, *Colomba*, *Tamango*).

14. Alphonse Daudet (1840 – 1897), scriitor francez, popular prin proza sa lirică şi umoristică (*Scrisori din moara mea*, *Nababul*, trilogia *Tartarin din Tarascon*).

15. Sully Prudhomme (1839 – 1907), poet şi gânditor francez, a fi liat şcolii parnasiene (*Singurătăţi*, *Zadarnice iubiri*). La lecţiile sale de prozodie au asistat Iulia Haşdeu şi Elena Văcărescu.

16. George Sand (Aurore Dupin, 1804 – 1876), scriitoare franceză celebră prin romanele sale pasionale de formulă romantică (*Lelia*, *Indiana*, *Valentina*, *Micuţa Fadette*).

17. Franz Liszt (1811 – 1886), compozitor şi interpret maghiar de renume, unul din principalii reprezentanţi ai romantismului în muzica europeană.

18. Fraţii Goncourt (Edmond de: 1822 – 1896 şi Jules de: 1830 – 1870), scriitori francezi renumiţi prin acurateţea stilului. *Jurnalul* lor este o scriere de mare valoare pentru cunoaşterea climatului literar şi artistic al Franţei în a doua parte a sec. al XIX-lea. O Academie şi un

Premiu Goncourt le perpetuează, testamentar, memoria.

19. Doamna Aubernon – patroana unui salon literar parizian cunoscut la sfârşitul secolului trecut.

20. Alexandre Dumas-Fiul (1824 – 1895), romancier şi drama turg francez de orientare romantică (*Dama cu camelii*, *Fiul natural*).

2 L Jules Lemaître (1853 – 1914), scriitor şi critic francez împre sionist.

22. Paul Deschanel (1855 – 1922), important om politic francez, preşedinte al Republicii (1920):

23. Eugène Labiche (1815 – 1888), dramaturg francez, autor de comedii şi vodeviluri de succes în epocă (*O pălărie de pai din Italia*, *Călătoria Domnului Perrichon*, *Caniota*).

24. Ferdinand Brunetière (1849 – *1906), critic literar francez re putat, adept al orientării pozitiviste.

25. Henri Becque (1837 – 1899), autor dramatic francez.

26. Jules Barbey d'Aurevilly (1808 – 1889), prozator şi poet francez (*Cavalerul des Touches*, *Diabolicele*).

27. Ducesa de Rohan, descendentă a unei vechi familii nobi liare, a ţinut un salon literar la Paris înainte şi după 1900.

28. Robert de Montesquiou-Fezensac (1855 – 1921), scriitor francez cu stil preţios şi viziuni bizare (*Liliecii*, *Hortensiile albastre*); printre strămoşi – un general d'Artagnan.

29. Raynaldo Hahn (1875 – 1947), compozitor francez, autor de melodii lirice.

30. Léon Daudet (1867 – 1942), scriitor şi jurnalist francez.

31. Jean-Louis Forain (1852 – 1931), pictor, gravor şi desenator francez, autor al unor apreciate desene şi caricaturi inspirate din lumea politică şi mondenă a Parisului.

32. François. Coppée (1842 – 1908), poet francez de factură îi râca, compătimind cu cei sărmani (*Umilii*).

PENTRU CE SCRIU NIEZSCHE FÀRA T

1. Friedrich Nietzsche (1844 – 1900), filosof şi poet german. Au torul unor lucrări de mare influenţă în ideologie şi gândire, cultivând voluntarismul biologizant şi susţinând senzualismul artei (*Dincolo de bine şi de rău*, *Aşa grăit-a Zarathustra*). Ultimii ani de viaţă i-a trăit într-un sanatoriu de alienaţi din Italia.

2. Vallombrosa – mică localitate în nord-vestul Italiei, El. Văcărescu a petrecut acolo o vacanţă (1892?), pe când se afla exi lată din ţară, după „idila princiară” şi ruperea logodnei cu prinţul Ferdinand.

3. John Milton (1608 – 1674), celebru poet englez. Poemele *Paradisul pierdut* şi *Paradisul regăsit* sunt considerate capodopere ale literaturii universale.

4. Richard Wagner (1813 – 1883), compozitor, dirijor, teoretician al artei, eseist şi scriitor german. Personalitate proeminentă a romantismului, creator al „dramei muzicale”, ca sinteză a muzicii cu poezia. A exercitat o mare influenţă asupra generaţiei următoare impresioniste şi simboliste. Vezi şi evocarea în cap. *Eleonora Duse*.

5. Scris fără litera *t*, numele lui Nietzsche se pronunţă diferit, cuvântul rezultat având sensul de *firidă*, *ocniţă*.

GABRIELE D’ANNUNZIO

1. Vernon Lee (Violet Paget, 1856 – 1935), femeie de litere engleză, autoare de eseuri pertinente asupra artei italiene, nuvelistă şi romancieră. A trăit o mare parte din viaţă la Florenţa.

2. Gabriele. d’Annunzio (1863 – 1938), scriitor italian, reprezentânt al decadentismului senzualist şi estetizant (*Plăcerea*, *Focul*, *Poate că da –*, *poate că nu*romane; *Gioconda*, *Gloria*, *Francesca da Rimini* – piese de teatru); influent în epocă atât în arte cât şi în politică.

3. În romanul *Plăcerea*, d’Annunzio a creat un personaj cu numele Elena, având unele asemănări de destin cu acela al urma şei Văcăreştilor, care locuise în palatul Roccagiovine (când Ion Văcărescu fusese ministru plenipotenţiar la Roma – 1891 – 1892) şi despre care i se vorbise.

4. Eleonora Duse (1858 – 1924). Tragediană italiană de mare re putaţie în epocă. A interpretat strălucit roluri în piese de Ibsen şi de d'Annunzio, acestuia din urmă fiindu-i prietenă intimă. În romanul *Focul*, d'Annunzio a folosit, la realizarea unui personaj, numeroase élemente din biografia marei actriţe, fapt care a contribuit la ruperea relaţiilor dintre ei.

5. Maria Star (Ernesta Stern) scriitoare fără strălucire, dar inimoasă amfitrioană în conducerea unui salon literar în perioada 1900 – 1915.

6. Alexandra Fălcoianu, verişoară primară a Elenei Văcărescu. A locuit mulţi ani cu scriitoarea, fiindu-i şi secretară. El. Vă cărescu a desemnat-o prin testament legatara sa universală. Aceasta a consimţit ca fondul de manuscrise rămas la moartea scriitoarei să intire în posesia Bibliotecii Academiei R.S. România.

7. În 1911, celebrul tablou al lui. Leonardo da Vinci a fost furat de la Louvre, unde a revenit abia după. doi ani, în 1913.

8.14 iulie – sărbătoarea naţională a Franţei (14 iulie 1789: căderea Bastiliei şi, cu ea, abolirea monarhiei absolute, înlocuită de revoluţionari cu republica).

9. Edmond Rostand (1868 – 1918), dramaturg francez, autor al unor populare piese neoromantice (*Chantecler*, *Cyrano de Ber gerac*, *Vultur asul*). S-*a* numărul printre prietenii apropiaţi ai Elenei Văcărescu.

ELEONORA DUSE

1. Marea tragediană a venit la Bucureşti în toamna lui 1899, pentru a interpreta rolul principal în piesa *Gioconda* a lui d'An nunzio pe scena Naţionalului bucureştean.

2. Vechiul Teatru Naţional se afla pe Calea Victoriei, fiind distrus în timpul ultimului bombardament german în august 1944. Hotelul Continental este şi azi pe acelaşi loc, vis-à-vis de fostul teatru.

3. Aluzie la intervenţia brutală a cercurilor politice care, în 1891 au silit pe rege să decidă ruperea logodnei dintre El. Vaca rescu şi prinţul Ferdinand.

4. Eleonora Duse s-a stins din viaţă în Statele Unite (Pittsburg, Pennsylvania).

PAUL BOURGET

1. Paul Bourget (1852 – 1935), scriitor francez, autor al unor importante eseuri şi romane psihologice (*André Cornélius*, *Discipolul*).

2. Referire la teoriile idealiste şi mistice ce se degajă din unele scrieri ale marelui scriitor rus Lev Tolstoi, retras în singur rătatea de la Iasnaia Poliana.

3. Maurice Barrès (1862 – 1923), scriitor francez de marcat prestigiu în epocă, afirmând cu tărie – în scris şi ca tribun – cultul pământului şi al strămoşilor, implicând idei naţionaliste (Despre *sânge*, *voluptate şi moarte*, *Dezrădăcinaţii*, *Colina inspirată*).

ÉDOUARD HERRIOT

1. Édouard Herriot (1872 – 1967), om politic şi scriitor francez, de mai multe ori preşedinte de Consiliu, preşedinte al la merçi şi al Adunării Naţionale.

2. Era vorba de castelul feudal Combourg, locuit în tinereţe de celebrul scriitor romantic François-René de Chateaubriand (1768 – 1848), şi devenit prin aceasta un sanctuar pentru oamenii de litere şi artă. La intervenţia Elenei Văcărescu şi a altor personalităţi influente, Édouard Herriot a acordat creditele necesare reparării şi întreţinerii castelului ameninţat de ruină.

3. Aluzie la Germania fascistă şi la politica dictatorială a lui Hitler.

4. „Université des Annales” – societate de conferinţe şi revista acesteia „Conférencia”, fondate în 1905 de Yvonne Sarcey. Activitatea bogată a „Anualelor” în primele patru decenii ale secolului a fost susţinută de numeroase personalităţi literare, culturale şi ştiinţifice şi s-a bucurat de un larg ecou în rândurile publicului francez.

5. Era în vremea primului război mondial şi pe atunci (1917) Herriot era primar al oraşului Lyon.

HENRI BERGSON

1. Henri Bergson (1859 – 1941), filosof francez, creatorul teo noi intuiţioniste (*Eseu asupra datelor*

imediate ale conştiinţei, *Materie şi nemurire*, *Evoluţia creatoare*).

PAUL VALÉRY

1. Paul Valéry (1871 – 1945), eseist, poet şi filosof francez de reputaţie în prima jumătate a sec. al XX-lea. Continuator al lui Mallarmé în poezie (*Tânără Parcă*, *Cimitirul marin*, *Farmece*), este unul dintre înnoitorii poeticiei în epoca contemporană. De Elena Văcărescu l-a legat o lungă şi statornică prietenie, plecând împreună în misiuni de conferinţe şi colaborând mulţi ani în organismele culturale ale Ligii Naţiunilor.

2. „... calmul clar de lună, trist şi frumos...”
(*Paul Verlaine*)

3. „Un vis, ar trebui să mă neliniştesc de-un vis?”
(*Racine*)

4. „Vino, un flaut nevăzut...”
(*Victor Hugo*)

5. În Comisia de cooperare intelectuală a Ligii, Valéry şi El. Văcărescu au fost autorii unor proiecte importante, printre care şi acela al creării unei „Biblioteci universale” care să dirijeze traducerea capodoperelor literare din toate culturile naţionale şi să le difuzeze apoi în toată lumea.

6. Henri Focillon (1881 – 1943), istoric de artă şi estetician francez; delegat în Comisia de cooperare intelectuală a Ligii Naţiuni lor.

7. R.F. Weingartner (1863 – 1942), dirijor şi compozitor austriac, remarcabil tălmăcitor al muzicii lui Beethoven.

8. Jules Destrée (1863 – 1936), om politic şi de cultură bel gian.

9. Katherine Mansfield (1888 – 1923), prozatoare engleză.

10. John Galsworthy (1867 – 1933), scriitor englez, autorul cunoscutului roman *Forsyte Saga*.

11. Charles de Gaulle (1890 – 1970), conducătorul Rezistenţei Franceze, preşedinte al Republicii (1959 – 1969).

12. Comitetul de litere şi arte al Societăţii Naţiunilor

şi în stitutul de Cooperare Intelectuală au organizat la Madrid în 1933 o mare conferinţă având ca temă „Viitorul culturii”.

LACUL

1. Autoareci evocă figura marelui poet romantic Alphonse de Lamartine (1790 – 1869) care a trăit pe aceste locuri momente me morabile de încântare şi iubire, revelate de inspiratele sale *Meditaţii*, între care şi aceea celebră intitulată *Lacul*. Statuia visăto rului poet veghează peisajul de calmă frumuseţe pe un promon toriu din staţiunea plină de pitoresc Aix-les-Bains, aşezată pe tar mul vestic al lacului Bourget.

2. În 1818, Lamartine, fervent adept al ideilor de libertate şi militant de frunte pentru cauza revoluţiei democratice (fiind ministru de externe în Guvernul Provizoriu), a acceptat să fie preşedinte de onoare al *Bibliotecii române*, asociaţie a studenţilor români din Paris, înflăcăraţi de ideile noii revoluţii pe care le vor susţine curând, plini de entuziasm, şi în ţara lor.

3. Evocarea este scrisă în 1942 la Aix-les-Bains, memorialista aflându-se în refugiu din Parisul ocupat de hitlerişti, neliniştită şi îndurerată de soarta patriei din Carpaţi.

TRIANON

1. În Marele Trianon de la Versailles s-a semnat la 4 iunie 1920 tratatul care consfinţea graniţele României reîntregite. Elena Văcărescu a fost membră a Delegaţiei române la Conferinţa eh* Pace şi a asistat la semnarea importantului document.

DINEU LA PEN-CLUB

1. Thomas Mann (1875 – 1955), romancier german de mare re nume în epoca dintre cele două războaie mondiale, laureat al premiului Nobel.

2. James Joyce (1882 – 1941), cunoscut scriitor irlandez, autorul vestitului roman *Ulysse*.

LA REVEDERE, DOMNULE LEBRUN

1. Albert Lebrun (1871 – 1950), om politic francez, preşedinte al Republicii Franceze în perioada 1932 – 1940.

Curând după începuţul celei de a doua legislaturi, izbucnind conflictul armat cu Germania, Lebrun se retrage de la putere (iulie 1940), iar ultimele zile înainte de renunţare la mandat s-a retras bolnav în staţiunea balneară La Bourboule din Masivul Central.

2. Atacul armatelor hitleriste împotriva Franţei la începutul celui de al doilea război mondial a fost declanşat pe graniţa de veche rivalitate a Alsaciei, provincia atât de disputată între cele două state de-a lungul istoriei.

3. Referire la hotărârea guvernului român de a adera, la sfârşitul lunii mai 1940, la Axă, act impus cu forţa de Germania fascistă în împrejurări istorice binecunoscute.

CASE CU AMINTIRI

1. Ultima reşedinţă la Paris a Elenei Văcărescu a fost pe strada Chaillot nr. 7, unde a trăit cel din urmă deceniu de viaţă. Pe zidul casei a fost pusă în 1967, prin grija guvernului român în colaborare cu Municipalitatea din Paris, o placă comemorativă.

2. Pe strada Washington a avut Elena Văcărescu reşedinţa în timpul primului război mondial, când ocupanţi prusaci i-au per cheziţionat apartamentul şi i-au distrus o mare parte din acte şi documente.

3. Nicolae Pillat (fratele poetului Ion Pillat), colaborator apropiat al Elenei Văcărescu în probleme de cultură, cu preocupări speciale în cinematografie.

4. În timpul primului război mondial, regiunea râului Aisne din nord-estul Franţei, nu departe de Paris, a fost teatrul unor lupte grele între invadatorii prusaci şi armata franceză care, în cele din urmă, a trebuit să se retragă lăsând capitala în mâinile ocupanţilor.

5.8. În perioada dintre cele două războaie mondiale, salonul Elenei Văcărescu a fost unul dintre cele mai reputate din Paris, frecventat de mari oameni de stat, de diplomaţi, de artişti şi scriitori europeni şi din toată lumea. Iată cum îl descrie prozato* rul Cezar Petrescu: „În încăperile care păstrează atmosfera ar haică a interioarelor boiereşti de acasă, se perindă scriitori, gânditori, oameni politici, artişti şi subţiri intelectuali ai

celui mai ermetic Paris, cuceriţi cauzei noastre, deveniţi treptat prieteni statornici pentru ceasurile bune ca şi pentru cele rele: o lume pentru care legenda se destramă şi lasă limpede ochilor realitatea românească. Nu s-ar putea face României un serviciu mai bun şi mai eficace. Şi nici nu există o casă mai ospitalier deschisă compatrioţilor de toată mâna şi minaţi de toate dorinţele...” („Cu vântul”, 13 mai 1927).

6. La invitaţia influentului om de stat Georges Clemenceau (1841 – 1929), poreclit „Tigrul”, El. Văcărescu a prezentat la 24 aprilie 1916 în Senatul francez un amplu expozeu asupra situaţiei din România care trecea prin momente grele.

7. Louis Barthou (1862 – 1934), influent om politic francez, preşedinte de guvern în perioada de dinainte şi după primul război mondial.

9. Aristide Briand (1862 – 1932), om politic şi remarcabil ora tor, conducând 11 cabinete ministeriale. Ca ministru de externe a fost unul din animatorii Societăţii Naţiunilor şi vaşnic apărător al păcii, fiind distins pentru aceasta cu Premiul Nobel.

10. După întoarcerea la Paris după războiul din urmă, Elena Văcărescu, membră în mai multe jurii literare şi preşedintă la „Femina”, a ţinut salon deschis unde primea numeroşi tineri scrii tori, artişti, gazetari, precum şi compatrioţi de orice stare, care aflau totdeauna la ea un sprijin şi o încurajare.

11. Este vorba de Expoziţia Universală organizată la Paris în 1938 în apropierea Turnului Eiffel, aceasta fiind ultima ei ediţie înainte de cea de a doua conflagraţie mondială.

BRAZII CARPAŢILOR

1. Referire la anii de ocupaţie a Franţei de către armata hi deristă în timpul celui de al doilea război mondial. Elena Vaca rescu a trăit retrasă la Cannes, în „Zona liberă”, unde a avut secrete legături cu mişcarea de rezistenţă.

2. Recunoscându-i meritele patriotice prin multipla

activitate desfăşurată în favoarea ţării sale, guvernul român i-a acordat în 1945 Elenei Văcărescu înalte distincţii, iar în 1946 a fost numită membru în Delegaţia Română la Conferinţa de Pace de la Paris.

DISCURSUL MEU DE PRIMIRE LA ACADEMIA ROMÂNA

1. Discursul Elenei Văcărescu a fost rostit în plenul Academiei Române în şedinţa din februarie 1934.

2. În cadrul sesiunii generale a Academiei Române din anul 1925, prezidată de Iacob Negruzi, la propunerea unui grup de academicieni în frunte cu Nicolae Iorga, Elena Văcărescu şi Anna Brâncoveanu de Noailles au fost primite ca membre corespon dente ale înaltului for spiritual al ţării.

3. Anna-Elisabeta Brâncoveanu, contesă Mathieu de Noailles (1876 – 1933), scriitoare franceză de origine română. Autoare de poeme şi scrieri în proză de o profundă vibraţie lirică, dominate deopotrivă de bucuria dragostei şi de obsesia morţii (*Inimă ne mărginită*, *Viii şi morţii*, *Forţele*, *eterne*).

4. „Aţi venit de la Dunăre ca şi Ronsard şi din Bizanţ ca Chénier”. După o veche legendă, celebrul poet francez Pierre de Ronsard (1524 – 1595) îşi trăgea obârşia, prin strămoşi îndepărtaţi, din Oltenia dunăreană (vezi legenda *Banu Mărăcine*). Poetul ele giac André Chénier (1762 – 1794) s-a născut la Constantinopol (Bi zanţ).

5. „Inima mea – nemărginit martor al lumii”.

(Anna de Noailles: *Forţele eterne*) I. S.

CUPRINS

Prefaţă 5
Notă asupra ediţiei 9
Mărturisiri. 12
I.
Primii ani 21
Ani de copilărie 25
Vânarea ursului 35
II.
Alecsandri 40

Eminescu 41
Caragiale 42
Iulia Haşdeu. 44
Titulescu, marele nostru Titus 46
III.
Hugo, Parnasul şi cei din jur 62
Trei saloane 78
IV.
Pentru ce scriu Niezsche fără *t* 93
Gabriele d'Annunzio 100
Eleonora Duse 116
Paul Bourget 126
Édouard Herriot 1*27
Henri Bergson 130
Paul Valéry 133
V.
Lacul 143
Trianon 145
Dineu la PEN-Club 147
La revedere, Domnule Lebrun 149
Case cu amintiri 151
Brazii Carpaţilor 156
VI.
Casa Văcăreştilor 160
Discursul meu de primire la Academia Română 166
Destin 181
Note 185

Lector: ANA-MARIA BOARIU Tehnoredactor: A. MOLNAR

Apărut: 1989. Bun de tipar: 13.02.1989. Comanda nr. 2978. Coli de tipar: 6, 375.

Hârtie velină de 70 g/m². Format: 32/70X100.

Tiparul executat sub comanda nr. 459/1988, la ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „CRIŞANA", ORADEA, Str. Leontin Sălăjan nr. 105. Republica Socialistă România.

Lei 9,50

ISBN 973-35-0033-X